

Skodborg under 1. Verdenskrig.

Nogle glimt af krigens indvirkninger på hverdagen.

Pastor Christiansens kort over Skodborg sogn ca. 1914-1920.

af

Keld Mortensen

Udgiver: Hjemstavnsarkivet i Skodborg

© Keld Mortensen, 2. udg., december 2025.

Denne beretning eller dele heraf må kun offentliggøres på tryk eller i elektroniske medier efter forudgående aftale med forfatteren.

Skodborg under 1. Verdenskrig.

Indledning.

Straks ved 1. Verdenskrigs udbrud skete der – ud over indkaldelsen af mændene – to ting, der fik stor betydning for livet i Skodborg i den periode, krigen varede.

For det første iværksatte englænderne en søblokade af Tyskland, så tilførslen af varer ude fra blev stort set standset, og for det andet blev den civile administration i Tyskland straks underlagt militær kontrol – for Slesvigs vedkommende af Generalkommandoen for 9. Armeekorps i Altona.

Hvad kom det så til at betyde for dagligdagen i Skodborg i den periode? Det spørgsmål forsøges i den følgende skildring besvaret på basis af de love og anordninger, der blev udstedt, samt avismeddelelser, breve, postkort, dagbøger, etc. Da langt de fleste breve og dagbøger er skrevet af personer med baggrund i landbruget, bliver skildringen derfor også i høj grad præget af det – og det er især familien Hansen på ”Højvang”, der leverer informationer om dagliglivet – dels i form af en intensiv brevveksling mellem Kirsten og Lorens Hansen, mens Lorens var indkaldt, dels i form af sønnen Krestens erindringer. I Skodborg kendes Kresten nok bedst under navnet ”Kedde Højvang”.

Foto fra 1920 – formodentlig i forbindelse med Genforeningen. Den unge kvinde yderst til venstre med Dannebrog er ukendt (måske Andrea Roi, som var tjenestepige og nærmest en del af familien 1914-1918?), Kirsten Hansen med Jørgen, Kirsten Margrethe, Inge Margrethe, Kresten (”Kedde Højvang”) og Lorens Hansen.

De informationer, der kun foreligger på tysk, er blevet oversat til dansk, og af hensyn til læseligheden er de danske informationer i nogen udstrækning blevet ”oversat” til nutidsdansk, dels fordi retskrivningen dengang var anderledes og dermed mere fremmedartet end den, vi kender i dag, dels fordi en mere sporadisk skolegang præget af tysk undervisning gjorde den anvendte stavemåde noget individuelt betonet og dermed nu og da lidt svær at forstå.

Indkaldelse til krig.

Straks ved krigens udbrud blev de mænd, der på det tidspunkt aftjente deres værnepligt, overført til aktiv krigstjeneste, samt de der var hjemsendte og tilhørte det, man kalder Landstormens første opbud, som omfattede alle mænd mellem 18 og 39 år. Kort tid efter fulgte så landstormsmænd fra 2. opbud (op til 45 år gamle).

I sine erindringer skriver Kedde Højvang om mobiliseringen:

” ... Den 2. august kom mobiliseringen. Et par håndværkere måtte straks afsted. ... En aften kort efter var far og vi børn, Peter Iskov og et par mere gået ned til landevejen, Tingvejen som den kaldtes. Da kom der en mand gående. Med mellemrum blæste han et signal og bekendtgjorde, at landstormen skulle indkaldes om 14 dage. Landstormen var ældre på 39-45 år, som havde været soldater. Der var ingen, der sagde ret meget!”

Landstormsmændene havde alle aftjent deres værnepligt; men man begyndte også snart at indkalde dem, der var erklæret uegnede til militærtjeneste, og der blev ikke taget hensyn til deres helbredstilstand. F.eks. blev Lorens Hansen, Højvang, i 1916 indkaldt direkte fra et sanatorium i Harzen, hvor han prøvede på at komme til hæfterne efter at have fået konstateret lungetuberkulose.

Her står Lorens Hansen som nr. 3 fra højre under et kursusophold i Lockstedter Lager, 1917.

Bedre gik det ikke for Jens Jepsen, "Langagergård". Han var 44 år gammel ved indkaldelsen og led af svær gigt. En af hans soldaterkammerater har skrevet en lidt tragikomiske beretning om, hvordan det påvirkede hans evner som soldat. Når de under eksercitsen fik ordre på at lægge sig ned, gjorde han som befalet; men når man skulle rejse sig igen, var han kun i stand til det, hvis der i nærheden var en pæl eller lignende, som han kun hive sig op ved, så derfor fik han lov til at untlade den del af træningen. Det var den major, der overværede den afsluttende fremvisning efter endt rekruttid, ikke klar over. Da Jepsen ene af alle blev stående, efter ordren om at falde ned var givet, red majoren hen og væltede ham omkuld, og da han efter ordren om at rejse sig igen blev liggende, opfattede majoren det som lydighedsnægtelse og krævede ham stillet for en krigsret! Efter en grundig lægeundersøgelse blev han dog frikendt; men han blev ikke hjemsendt.

Jens Jepsen sidder yderst til venstre på bænken, rygende på en lang pipe.

Ud over savnet af arbejdskraft var langt de fleste familier i Skodborg også hårdt ramt af savnet af et eller andet mandligt familiemedlem og uvisheden om deres skæbne hvilede tungt over dagligdagen: ville de komme hjem igen, og hvis ja: i hvilken forfatning?

Nogle var dog hårdere ramt end andre. Her er et par eksempler på familier, der var særligt hårdt ramt

Familien Feddersen.

I en avisnotits i "Hejmdal" d. 14. april 1916 meddeles det:

"Hjuler Jens Feddersen i Skodborg har fået breve med påskriften "Savnet" tilbage fra en søn, der som Jæger deltog i kampene i Flandern. Der næres håb om, at han er falden i engelsk fangenskab. Feddersen har desforuden 4 sønner med i krigen. Deraf ligger en syg med nyrebetændelse på et lazaret i Frankrig og en anden på lazaret i Königsberg med et dårligt knæ. De to andre, der endnu er sunde, er med på Vestfronten."

Om de omtalte sønners skæbne under krigen ved vi følgende:

Theodor Jens, født d. 21. december 1886. – Var indkaldt; men d. 14. oktober 1916 flygtede han til Danmark. Efter krigen vendte han tilbage til Skodborg og drev malerforretning – først fra Vestergade 15. Efter farens død overtog han dennes hus, Mølletofte 1. Han døde i Skodborg i 1944.

Andreas Nicolai, født d. 2. april 1888. – Meldes i to tyske tabslistes (hhv. 03-06-1915 og 21-09-1916) såret som underofficer . – D. 14. oktober 1916 flygtede han til Danmark. - Andreas døde i Nustrup d. 28/6 1971, 83 år gammel.

Peter Ingvard, født d. 20. januar 1890. – Indkaldt. - D. 8. februar 1915 offentliggjorde "Heimdal" en hilsen fra ham. – Efter krigen blev han saddelmagermester i Rødding. - Han døde d. 22/5 1958 på sygehuset i Gram, 68 år gammel, og blev begravet i Rødding.

Wilhelm Otto, født 26. juli 1892. Uvist hvornår han blev indkaldt. – Ifølge en tysk tabsliste fra d. 15/6 1916 for Reserve-Jäger-Battailon nr. 18, 4. kompagni, var han faldet i engelsk krigsfangenskab og sad ved krigens slutning i den specielle fangelejr for dansksindede slesvigere i Feltham. Efter krigen blev han politiassistent og døde i Brede d. 4/12 1966.

Jens Karl, født d. 3. august 1895. – Ifølge en tysk tabsliste fra d. 4/10 1917 var han blevet let såret. - Han døde d. 20/5 1981, 85 år gammel, og blev begravet på kirkegården i Jels.

De overlevede altså alle krigen; men hvad den kom til at betyde for deres fysiske og psykiske tilstand, ved vi intet om. Og uvisheden om deres skæbne må have været tung at bære på for forældrene hjemme i Skodborg.

Familierne Nicolaisen.

Andreas Nicolaisen.

Andreas og Ane Mette Kirstine, født Sørensen, havde 3 sønner:

Jens Nicolaisen blev født d. 24. juni 1885.

Efter konfirmationen kom han i smedelære hos smed Lindberg i Rødding.

I 1906 rejste han til USA. Ifølge passagerregistret var han da 21 år gammel, smed, og kom fra Vejen. Da han havde alderen til at blive indkaldt til tysk militærtjeneste taler sandsynligheden for, at han er flyttet til Danmark/Vejen for at undgå det. Han rejste fra Southampton med "SS St. Louis" og ankom til immigrationscentret på Ellis Island, New York, d. 4. februar 1906. Og han kom aldrig hjem igen. Han stiftede familie (fik 9 børn) og blev her til sin død d. 17. november 1971.

Søren Christian Nicolaisen blev født d. 7. april 1892 i Skodborg.

Efter konfirmationen kom han i malerlære, formodentlig i Jels. Efter endt læretid blev han på et eller andet tidspunkt sommeren/efteråret 1912 indkaldt og kom til Danzig (som i dag hedder Gdansk). Desværre brød krigen ud nogle få uger inden han var færdig med sin ordinære militærtjeneste, og han kom aldrig hjem igen. Han faldt på Østfronten d. 21. december 1914, ved Korabka.

Den yngste bror, **Christian Celius Nicolaisen**, blev født d. 19. december 1894 i Skodborg.

Efter konfirmationen kom han i lære hos sadelmager Peter Christian Schøning, der havde værksted i Søndergade 34 i Skodborg. Han blev udlært ca. 1. april 1914, og det var lidt heldigt, at han nåede at blive udlært, for 4 måneder senere brød krigen ud. Hans læremester, Peter Schøning, blev også indkaldt – og han kom aldrig hjem igen.

Christian blev indkaldt kort efter krigens udbrud; men det var ikke noget, han brød sig om. Allerede fra begyndelsen overvejede han mulighederne for at desertere; men han stillede planerne i bero af frygt for at storebror Søren, der også var indkaldt, skulle blive udsat for repressalier. Da han i foråret 1915 fandt ud af, at bror Søren var faldet på Østfronten, besluttede han sig for at iværksætte planen om desertering. Trods intensiv militær kontrol med de rejsende lykkedes det ham under en orlov at komme hjem til Skodborg. Han aflagde et kort besøg hos forældrene, hvor især faren var hårdt mærket af Sørens død; men Christian turde ikke blive der natten over. Han fortsatte øst på og kom i løbet af natten over grænsen og henvendte sig til en af farens fætre i Vamdrup. Her overnattede han en enkelt nat; men så snart konen i huset havde skaffet ham civil tøj, fortsatte han til Kolding til en anden fætter. Han var noget nervøs for at blive opdaget af de danske

myndigheder og blive sendt tilbage til Tyskland, så efter et par dage fortsatte han til Københavnsområdet, hvor han under navnet Christian Jørgensen de følgende uger arbejdede på et par forskellige gårde – senest i Tune.

Bror Jens, der i mellemtiden var blevet amerikansk statsborger, var blevet informeret om hans desertering, og han købte nu en billet til ham, så han kunne sejle til USA.

D. 10. juni 1915 rejste Christian Nicolaisen fra København med ”SS Frederik VIII” og ankom til New York d. 24. juni 1915. Med på skibet var en anden ung mand fra Skodborg, Niels Jepsen Lund, som også emigrerede for at undgå tysk militærtjeneste. Trods det at Christian havde været tysk soldat, meldte han sig frivilligt som amerikansk soldat til kampen mod Tyskland.

Også han blev derovre, hvor han ernærede sig som møbelpolstrer. I et avisinterview fra 1970 fortælles det, at Christian efter emigrationen foretog to rejser tilbage til Danmark/Tyskland, én gang i 1920, og én gang i 1923 efter farens død. Ved den lejlighed tog han moren med tilbage til USA. - D. 2. november 1970, døde han, 75 år gammel, i Litchfield County, Connecticut, og blev begravet på kirkegården Alpine Cemetery i Perth Amboy, Middlesex County, New Jersey – der hvor hans selvstændige liv som amerikansk statsborger begyndte.

Selv om der kun var én søn, der faldt, mistede forældrene alligevel alle tre sønner, i og med at de to andre emigrerede til USA for at undgå at komme i tysk krigstjeneste.¹

Her er familien fotograferet – formodentlig i anledningen af den ældste søns, Jens', forestående emigration i 1906. Forrest Andreas (yderst til venstre) og Ane Mette Kirstine Nicolaisen (yderst til højre). I midten (mellem forældrene) Christian, bagerst til venstre Jens, og bagerst til højre Søren Christian.

Hans Christian Nicolaisen.

Han var bror til Andreas Nicolaisen. Han og konen Inge, født Juel, fik i alt 3 døtre og 6 sønner:

¹ Se mere om denne familie i Skodborg Sogns Hjemstavnsforenings medlemsblad ”Hjemstavnen”, nr. 53, maj 2016.

Jens Peter, født d. 8. marts 1891. Han blev indkaldt straks ved krigens udbrud og tilbragte det første års tid ved Østfronten. Her pådrog han sig under de umenneskelige forhold i skyttegravene lungetuberkulose, som han døde af d. 16. marts 1916.

Jens Juel, født den 2. august 1892. Han blev også indkaldt og blev d. 12. november 1914 taget til fange på Østfronten. Han kom i krigsfangelejre i først Sibirien og senere i nærheden af Moskva; men trods forfærdelige forhold især i Sibirien, kom han hjem i live.²

Johannes, f. 7/9 1893. – Han flygtede til Danmark for at undgå indkaldelse.

Jesper, f. d. 26/10 1894. – Han flygtede til Danmark for at undgå indkaldelse.

Jakob, f. d. 4/10 1897. – Han flygtede til Danmark for at undgå indkaldelse.

Hans, f. d. 14/6 1904. Han var på grund af sin alder ikke truet af indkaldelse.

Da man nåede frem til julen 1916, var der af de 6 sønner kun én tilbage!

Foto af Jens Peter Nicolaisens søskende, 1958:

Bagerst: Jakob, Juel, Jesper, Johannes og Hans. Forrest: Cæcilie, Marie, Juliane

² Se mere i Historisk Årbog for Rødding-egnen, 2016, pp. 30ff.

Familien Schultz, Skudstrup Mark.

Johan Rasmussen Schultz på Skudstrup Mark, på en adresse der i dag kendes som Troldkærvej 9, og hans kone Anne Johanne f. Jensen, fik 4 sønner og 2 døtre.

Brødrene Schultz' barndomshjem, Troldkærvej 9, ca. 1925.

Alle fire sønner blev indkaldt til krigen, og en af dem kom ikke hjem igen.

Johannes blev født d. 14/9 1889. Johannes havde inden krigens udbrud i tre år været tjenestegørende som husar, og straks efter mobiliseringsordren måtte han d. 3. august 1914 rejse hjem fra for at deltage i krigen. I begyndelsen var han på Vestfronten.

Senere blev han forflyttet til Serbien. På et tidspunkt (de nærmere detaljer kendes ikke) blev han taget til fange et eller andet sted på Østfronten og sad resten af krigen i russisk krigsfangelejr i Sibirien³.

Han kom dog uskadt hjem og blev efter krigen gift med Cathrine Marie Bruun fra Skudstrup – en søster til Christian Jessen Bruun, som også var med i krigen.

Rasmus blev født d. 27/4 1892. Han var med straks fra krigens begyndelse som Füsilier ved 5.

Garderregiment til fods, 10. kompagni; men desværre overlevede han ikke ret længe: allerede 3 uger inde i krigen, d. 22. august 1914, faldt han ved Namur i Belgien – ifølge niecen Carla Bundesens erindringer, fordi han stak hovedet oven for skyttegravnen.

Morten blev født d. 17/12 1894. Han blev indkaldt på sin 20-års fødselsdag, d. 17. december 1914, og skulle møde på Duborg-kasernen i Flensborg. Efter et par måneders rekrutuddannelse blev han d. 6. marts 1915 sendt syd på mod fronten. I slutningen af oktober/begyndelsen af november 1915 deltog han i et slag ved Tahure i nærheden af Reims. Ved den lejlighed blev han taget til fange og tilbragte resten af krigen i fransk krigsfangenskab.

I slutningen af januar 1920 fik han sammen med de andre sønderjyske fanger endelig at vide, at nu kunne de

³ Ifølge Carla Bundesens erindringer (maskinskrivet dokument i Skodborg Hjemstavnsarkiv).

komme hjem og deltage i afstemningen om Nord- og Sydslesvigs nationale tilhørsforhold i fremtiden. De blev transporteret til Lille, hvor der var opsamlingslejr for alle ca. 640 krigsfanger, der var hjemmehørende i henholdsvis zone 1 og 2. Her fra blev de ført til havnebyen Rouen, hvor de d. 4. februar kom om bord på skibet "Sct. Thomas", som i en gedigen storm sejlede dem nord om Skagen og ned til Sønderborg. Her gik fangerne fra Zone 1 (området mellem den nuværende dansk-tyske grænse og Kongeåen) i land, mens resten fortsatte til Flensborg.

Efter at være blevet flot beværtet og have fået både nyt tøj og 300 Mark i lommepege, fortsatte Morten sammen med to andre med en damper nord på til Aabenraa. Her fra var det muligt at komme med tog via Rødekro til Farris. Her stod han af og gik hjem til Skudstrup, hvor han ankom til forældrenes gård midt om natten mellem d. 8. og 9. februar 1920, godt 5 år efter at være rejst af sted til krigen. Selv om det var sent, var det tids nok til at være med til at stemme Nordslesvig/Sønderjylland tilbage til Danmark.

Karl blev født d. 22/5 1897. Han blev i 1916 som 19-årig indkaldt og kom i foråret 1917 til Vestfronten ved Reims, hvor han blev involveret i nogle af de hidsige kampe her. Om sit første ophold i skyttegravene fortæller han: *"Vi var lige ved at gå ind i de franske stillinger. Alle hoppede fra granathul til granathul, og i hele fire timer var vi udsat for et kraftigt gasangreb. Da jeg endelig nåede ud af skyttegravene, havde jeg mistet både gevær og oppakning."* Senere kom han til et område nordøst for Reims. Han har bl.a. berettet om, hvorledes hans deling i den periode var isoleret i tre uger, og da hjælpen endelig nåede frem, var de kun 12 mand tilbage af de oprindelige 86. Her var det ikke nok at være en dygtig soldat for at overleve. Det krævede også en stor portion held.

På et eller andet tidspunkt i 1918 blev han syg og kom på lazaret bag fronten. Mens han rekreerede, gjorde han tjeneste som oppasser for en officer i Düsseldorf; men da han i september 1918 blev anset for at være rask nok til at komme til fronten igen, fik han orlov til at besøge forældrene – og benyttede efter at have fået sin bror Johannes' godkendelse lejligheden til at gå over grænsen ved Kongeåen og tilslutte sig "Nordarmeen". Man kunne nemlig risikere, at tyskerne ville hævne sig på brødrene; men da de begge var i henholdsvis russisk og fransk krigsfangenskab, var de i sikkerhed for repressalier.

Efter at være blevet gift i 1923 boede han og konen ifølge folketællingen i 1925 en overgang hos – eller i nærheden af - sine forældre i Skodborgskov, inden han i 1926 købte Knagmøllen, som han ejede indtil 1946. Derefter var han i en periode forpagter af forsamlingshuset i Skodborg, indtil han og konen i 1951 flyttede til Odense, hvor han boede resten af livet.

Resultatet af disse indkaldelser var, at hen mod slutningen af 1915 var sognet som støvsuget for mænd mellem 18 og 45 år, og det fik ganske voldsomme konsekvenser for livet i Skodborg. Der til kom alle de, der i løbet af krigen tilsluttede sig Nordarméen eller Kongeåbrigaden, som man kaldte det, når mænd flygtede til Danmark for at undgå tysk krigstjeneste.

Det eksakte antal er lidt usikkert; men det vides med nogenlunde sikkerhed, at 216 mænd med tilknytning til Skodborg gjorde krigstjeneste på et eller andet tidspunkt – og der er helt sikkert en del flere, som det bare (indtil videre) ikke er lykkedes at finde skriftlige eller mundtlige informationer om. Af disse 216 begik mindst 35 faneflugt.

Det nøjagtige indbyggertal for perioden kendes ikke; men i 1910 var det 1486 – det næsthøjeste indbyggertal

i hele Haderslev Kreds, kun overgået af Haderslev by.⁴ Iflg. Flensborg Avis d. 10/12 1910 var der ved den pågældende folketælling 1487 indbyggere: 748 mænd og 739 kvinder.

I hele perioden er der ud over de flygtede aktive soldater registreret 69, der er flygtet til Danmark⁵, hvilket kunne få alvorlige konsekvenser.

For det første blev deres formuer beslaglagt, hvilket dog for de fleste ikke fik den store betydning, da de var unge og uden væsentlige formuer.

For det andet kunne man ikke med sikkerhed vide, om man risikerede at blive taget i forvaring af de danske myndigheder og sendt retur. Derfor levede en del i Danmark under falskt navn.

Endelig kunne man ikke vide, om Tyskland vandt krigen. Hvis det var tilfældet, kunne man risikere, at de danske myndigheder blev tvunget til at finde og udlevere desertørerne. I så fald ville de, når de kom tilbage til Tyskland blive idømt strenge straffe og derefter udvist. Derfor rejste en del til Norge for at undgå det.

Her til kommer de faldne, i alt mindst 41; men af disse var 4 på tidspunktet for indkaldelsen bosat uden for sognet og er derfor ikke medregnet i denne opgørelse.

Alt i alt forsvandt der altså under krigen mindst 322 mænd med tilknytning til Skodborg sogn – og det kunne mærkes.

Skodborg kirke. I midten mindestenen for sognets faldne under 1. Verdenskrig.

⁴ <http://www.gemeindeverzeichnis.de/gem1900/gem1900.htm?schleswig/hadersleben.htm>

⁵ 4 af de registrerede havde ingen forbindelse til Skodborg under krigen – først senere – de 35 faneflygtige er også trukket ud, da de er registreret under krigsdeltagerne.

Landbruget.

Da mændene forsvandt, efterlod de nogle store huller, som man måtte forsøge at udfylde efter bedste evne.

Fjernstyring.

En del landmænd forsøgte at styre driften ude fra felten.

Da Hans Bruun, Nørreris, blev indkaldt, forsøgte han at styre driften derhjemme med hjælp af sin fætter, Christian Julius Jensen, som trods sin unge alder (født d. 12/1 1898) styrede bedriften efter Hans Bruuns anvisninger. Med jævne mellemrum sendte han så en beretning ned til Hans Bruun, så han kunne følge med i, hvad der skete derhjemme. Denne rapport dækker perioden 10. - 15. juli 1916:

1916		Christiansen	Bussmann	Forsømmerboen	Stenning
Mand 10	10	Køkket Kvalitet ferdig	Køkket Kvalitet	Køkket Kvalitet	Køkket Kvalitet
Juli	11	Færdig at læse for af Køkket Kvalitet	Færdig at læse for af Køkket Kvalitet	Køkket Kvalitet	Færdig at læse for af Køkket Kvalitet
Juli	12	Køkket Kvalitet	Køkket Kvalitet	Køkket Kvalitet	Køkket Kvalitet
Juli	13	Køkket Kvalitet	Køkket Kvalitet	Køkket Kvalitet	Køkket Kvalitet
Juli	14	Køkket Kvalitet	Køkket Kvalitet	Køkket Kvalitet	Køkket Kvalitet
Juli	15	Køkket Kvalitet	Køkket Kvalitet	Køkket Kvalitet	Køkket Kvalitet

Hvornæst

I denne Uge er vi blivne ferdig med Kvaliteten anden gang, det er ikke let at holde sin søn i det mest at det er frugtbar. Det ligger meget nær Regnen det skal somme tider blive anvendt for man kan have mere Regnen efter. Det er næsten kommen sigger det sig i denne Uge og den er det som holdt at vi fyger Fingrene ved Kvaliteten. Vi skal også ferdig med Kvaliteten i den Tid, altså det holder, - denne Uge. De havde jo stillet Kvaliteten længe inden de var nået til det de ikke har gjort noget, som det Kvaliteten var godt godt.

Med venlig hilsen
sender din og Fætter Christian Jensen

Her har han registreret det arbejde, der er udført hhv. formiddag og eftermiddag af Christian selv, Russeren (formodentlig en krigsfange), fodermesteren og Henry.

Henry er formodentlig Henry Thomsen, senere bedre kendt som lokaljournalisten "Sir Henry". Mandag formiddag står der, at han har trukket køer ud og været i skole. Alle de andre dage står der ikke noget ud for ham om formiddagen, så da har han sandsynligvis været i skole.

Fodermesterens opgaver var at passe køer, malke, køre mælk og køre til byen med hestevognen; men han hjalp også de andre med det, der var deres hovedopgave denne periode: hakke roer og arbejde med høet.

I den vedhæftede ugerapport skriver Christian:

Kære Fætter,

I denne uge er vi blevet færdig med kålrabiene anden gang. Det er ikke let at holde dem rene i år med al den megen fugtighed. Høet lider meget under regnen. Det kan somme tider blive omtrent tørt; men så kommer regnen atter. Der er næsten kommet byger hver dag i denne uge, og så er det blevet så koldt, at vi fryser fingrene ved roehakningen. Vi er også blevet færdige med runklerne i Sultkrog, eller hvad det hedder, i denne uge. De havde jo stået temmelig længe inden de blev udtyndede, da de ikke har groet noget. Derimod ukrudtet havde groet godt!

Til sidst kærlig hilsen

sender din fætter Christian Jensen.

Denne ordning holdt dog ikke længe: i november 1916 blev Christian også indkaldt, og det er formodentlig ved den lejlighed, at danskeren Johannes Jensen (som senere blev lastbilvognmand i Skodborg) blev ansat som forvalter.

En anden indkaldt, Marcus Ernst Christiansen, som i øvrigt senere faldt, sendte i et par breve fra slutningen af august 1914 præcise instruktioner til konen om, hvordan tingene skal gribes an og spørger meget ind til, hvordan det går:

"... Jeg har skrevet til dig en gang før, at du skal beholde hveden og en 30-40 sække havre, så der er medregnet 10 sække havre til sæden. I får jo let plads til kornet på loftet. Det første fag sætter i til med halm, så de tre næste med korn, og resten med halm. Det får I nok alt sammen ordnet. ...

Du skriver at Olsen⁶ har vor hest til at hjælpe i sit arbejde, og så vil han pløje for os. Så er jeg ikke bange for, at det ikke bliver gjort godt, for han kender ikke til andet end godt arbejde. Han behøver kun pløje én gang dybt, det er nok. ...

Tømmeret har I vel kørt sammen i en stak, for der ved den gamle smedje skal kornstakkene jo stå. Jeg ved jo ikke, hvordan det vil gå dig med at få det hele ordnet, for det vil ikke blive så let at få kornet tærsket; men husk når du kommer til at tærske, at du så ikke giver mere end halvdelen af pengene ud. Den anden halvdel af pengene skal du beholde, for de kan ikke forlange det hele betalt på én gang. Du ved jo nok, hvor dårligt det er at give alle pengene ud på én gang. Det ville jo være godt, om du kunne få tærsket; men så husk at få rigeligt sædekorn lagt til side, for det kan ikke gå an at købe sædekorn til foråret. Sædekornet skulle du jo gerne have af det havre, der har været på det stykke, hvor der var roer sidste år.

Alt tømmeret er nummereret, så I kan smide det, hvor I vil. I kan jo sætte hesten for og trække det i stak, og alle de små stykker tømmer og granstængerne kan jo bruges til at lægge under kornstakkene.

Det vil jo tage lang tid, inden jeg kommer hjem. På denne side af jul må I ikke vente mig. Jeg er glad, hvis jeg kan komme hjem til foråret, hvis bare jeg kan slippe med hele lemmer og med livet i behold. Det ved jeg

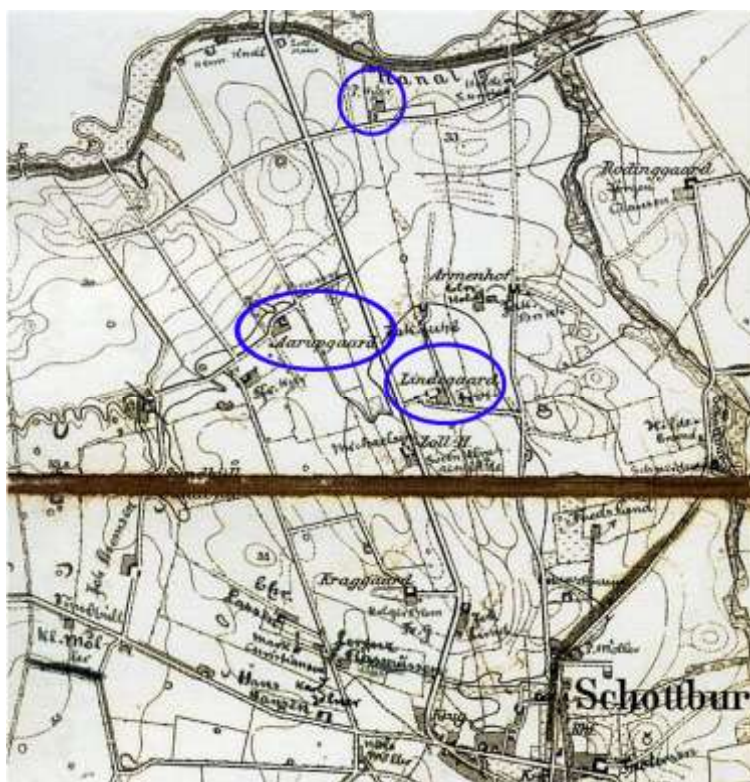
⁶ Formodentlig Johannes Ohlsen, "Højgård", Haderslevvej 10.

Hvordan man drev landbrug uden mændene.

De der havde råd til det ansatte en forpagter, der som oftest kom fra Danmark og havde aftjent den danske værnepligt, så man ikke risikerede, at de pludseligt forsvandt igen. Det gjaldt f.eks. Peter Iskov på den moderne adresse Brudsigvej 2 på Langager. Hans forvalter, Peter Skipper, blev uheldigvis udvist af de tyske myndigheder, fordi han – tilsyneladende ganske uberettiget – blev anklaget for i foråret 1917 at have hjulpet Peter Iskavs svoger med at flygte over Kongeåen og derved begå faneflugt.

I Flensborg Avis kunne man d. 1/8 1917 læse, at han var blevet frikendt. Anklagen byggede på et udsagn fra en rumænsk krigsfange; men selv om retten mente, at der forelå stærk mistanke mod Peter Skipper, så var udsagnet fra en rumænsk krigsfange ikke tilstrækkeligt til at få ham dømt. Han kom dog ikke tilbage til Peter Iskov, som i mellemtiden havde ansat en anden forvalter, Peter Lautrup, som senere blev et kendt ansigt i sognet.

På de ejendomme, hvor man ikke havde råd til at ansætte en forvalter, måtte man klare sig selv, som man bedst kunne – evt. med den løse arbejdskraft, man kunne få fat i, samt med naboers, families og venners hjælp. Fra en ansøgning om tilladelse til at køre på cykel med gummidæk ved vi, at Hans Frost, der boede på ”Lindegård”, Haderslevvej 11, havde påtaget sig at holde opsyn med naboerne Jens Bruuns og Peter Jørgen Lunds ejendomme. Der foreligger ingen oplysninger om, hvori dette opsyn bestod; men der har nok ikke været tale om udførelse af ret meget praktisk arbejde. For det første havde han selv en ejendom på 43 ha at passe, så uden anden medhjælp end en 16-årig tjenestedreng og en interneret russer havde han nok ikke de store muligheder for at gøre ret meget ved Jens Bruuns 32 ha og Peter Lunds 5 ha. Der til kom, at han også havde forpligtet sig til at holde opsyn med Inge Marie Dahls 90 ha store ejendom i Københoved. Så der har nok mest været tale om at give gode råd og hjælpe med planlægning af arbejdet med ejendommenes drift.

Oversigt over de ejendomme, som Hans Frost skulle holde opsyn med. Ved Peter Lunds ejendom (øverste blå cirkel) står der P. Kjær. Han var Peter Lunds kones morfar, som var ejer af ejendommen, indtil hun arvede den efter ham.

Hans Frost på sin ejendom "Lindegård" på den moderne adresse Haderslevvej 11, 1907:

Ifølge en nekrolog efter hans død i 1948 havde han også deltaget i krigen; men han er så altså blevet hjemsendt før krigens afslutning.

Et lignende arrangement kendes fra Skodborgskov/Skodborgmark, hvor Nis Jepsen angiver at hjælpe sine indkaldte naboer – selv om der efter kommuneforstanderens opfattelse "kun" er tale om opsyn med Jens Slipsagers ejendom. Der er ganske givet mange af den slags arrangementer rundt om i sognet, uden at vi har nogen viden om det.

Det var først og fremmest kvinderne, der måtte overtage i hvert fald en del af mændenes forpligtelser, samtidig med at de skulle passe deres sædvanlige pligter som vask, rengøring, madlavning, børnepasning etc.

Børnearbejde.

I de fleste familielandbrug kom børnene også i en meget tidlig alder til at spille en ikke ubetydelig rolle. Hos familien Juhl på "Lille Lindegård" var faren, Jakob Aggesen Juhl, sendt i krig – efterladende kone og 9 børn til at klare bedriften. Det ældste barn Niels var 17 år gammel, da faren blev indkaldt. Af breve fra moren til faren fremgår det, at Niels har været kraftigt involveret i driften af ejendommen. Det siges ikke direkte; men de andre børn har også måttet hjælpe med, så godt de kunne – åbenbart med vekslende held. I et af brevene skriver hun, at hun håber, at Jakob snart kommer hjem, for der er meget, der trænger til at blive repareret. Der er nemlig så meget, der går i stykker, når der er lutter børn til at udføre arbejdet.

Arbejdet med bedriften blev ikke nemmere af, at Niels, da han også blev indkaldt, tilsluttede sig Nordarméen (dvs. han flygtede til Danmark) – sandsynligvis omkring årsskiftet 1915-16, lige efter at han blev 18 år. Ifølge oldebarnet Lars Juhl skete det på farens kraftige opfordring. Han ville være sikker på, at Niels som den ældste søn ville overleve krigen.

På "Højvang" måtte Lorens Hansens børn også bidrage under hans indkaldelse. Sønnen Kresten (kaldt Kedde, født 1906) fortæller om, at han allerede inden krigen hjalp til derhjemme ved at gå efter hestene, f.eks. i hestegangen til det gamle tærskværk, og han hjalp også til, når der skulle køres møg ud; men efter farens indkaldelse fik han mange flere opgaver, som tidligere blev anset for at være opgaver for voksne: hakke roer, fodre kreaturerne, gøre rent i stalden, hjælpe til med at malke, køre roer hjem, flytte kreaturer på græsmarkerne, etc. Noget af det hans mor satte størst pris på var dog, at han var god til at tage sig af sin lillesøster, når moren var på arbejde på marken eller i stalden. Men livet var ikke bare arbejde for ham: han fik også tid til at gå til spil (violin) hos degnen, Lorenz Hansen, i Skodborg, og han fik også tid til ind imellem at lege med naboens børn.

Også på Hans Bruuns gård "Nørreris" kom børnearbejde til at spille en ret stor rolle under Hans' indkaldelse. I marts 1917 skriver hans kone Sofie til ham, at sønnen Frands hele eftermiddagen har kørt roer hjem med sit eget hestespand. På det tidspunkt var han kun 9 år gammel.

I et andet brev fra 1917 beretter Sofie Bruun, at en af maler Brinks drenge (det må have været Chresten) en dag dukkede op og spurgte, om ikke han kunne blive karl på Nørreris? Han var da kun 12 år gammel, og Sofie var lidt betænkelig ved det; men hun gav ham lov til at komme og hjælpe til på prøve mod at få føden. Han må have bestået prøvetiden, for han holdt juleaften 1917 sammen med familien Bruun og de øvrige tjenestefolk, og i et brev til Hans beretter Sofie, at Chresten havde fået et par strømper og en lille kniv i julegave af familien Bruun.

I en rapport til Hans Bruun om tilstanden på gården ses det, at Henry Thomsen, som dengang var 14 år, hjalp til hver eftermiddag efter skoletid, Sofie Bruun beretter i et af sine breve, at sønnen Frands, som på det her tidspunkt kun var 10 år gammel, i en periode med mangel på arbejdskraft flyttede ud i karlekammeret for at hjælpe til med morgenmalkning inden han skulle i skole. Om drengenes indsats skriver Sofie d. 14/10 1918: *"Arbejdet derude går jo helt godt. Kresten og en af murer Hanssens drenge på 13 år pløjer, og Ali og Frands hjælpes ad med at passe køerne om eftermiddagen."*

D. 1/11 1918 skriver hun videre:

"I morgen skal de nok til at klippe kohaler og sprede roeblade og hvad der nu ellers kan være at tage fat på. Ja, det er såmænd godt gjort af drengene at få alt det arbejde lavet, og det er jo da også billig arbejdskraft, skønt det jo tager på kosten, når man har 6-7 drenge om dagen. Det lader jo ellers til, at de kommer godt ud af det med hinanden og er godt tilfredse. Så kan man jo ikke forlange mere."

For vinteren 1918-1919 fæstede Sofie to af murer Hanssens drenge:

Johannes [forvalter på gården] vil jo beholde den lille Ali Hanssen også foreløbig, sagde han. Den store skal have 70 Mark for vinteren, og så skulle han også gerne have noget uld. Jeg lovede ham så 2 pund. Man kan jo også sige, at det er billig arbejdskraft.

Det kan umiddelbart lyde lidt bærskt at sende to børn ud at tjene; men man må i den forbindelse ikke glemme, at drengenes far, muremester Hermann Hanssen, var indkaldt til krigstjeneste. Moren sad så alene tilbage med 5 ukonfirmerede børn, som det for en familie uden egen produktion af fødevarer var mere end svært at brødføde, så var det sikkert det bedste, der kunne ske for dem.

Kirsten og Lorens Hansen, Højvang.

Fra den detaljerede brevveksling mellem Kirsten og Lorens Hansen, Højvang, ved vi en masse om, hvad det indebar at undvære manden i den daglige drift. Hun skrev i perioder brev til Lorens flere gange om ugen, hvor hun meget detaljeret berettede om livets gang på Højvang og om de fortrædeligheder der var en følge af, at Lorens ikke var derhjemme til at styre bedriften. Hun skrev om aftenen, når dagens dont var overstået og faldt ifølge sønnen Kedde Højvangs erindringer ofte i søvn under skrivningen. Når hun næste morgen var

færdig med at malke og fodre, skrev hun brevet færdig, mens der blev spist morgenmad, så Kedde kunne få det med og sende det på vej til skole i Skodborg.

Selv om de to ældste børn ikke var ret gamle (født hhv. 1906 og 1908), hjalp de til med at passe bedriften. I hele perioden 1914-1918 havde Kirsten god hjælp af en ung pige i huset, Andrea Roi, som tog godt fat med alt både ude og inde: rengøring, vask, høst, tærskning, roehakning, optagelse af roer og kartofler, plukning af frugt og bær, havearbejde samt alt muligt andet forefaldende.

Efterhånden som tiden gik og det blev sværere og sværere at få mandlig arbejdskraft begyndte flere landmænd at søge piger til at forestå malkning og hjælpe med markarbejdet, som her i denne annonce i "Hejmdal" d. 24/4 1917:

I perioder havde man på Højvang ansat store drenge/unge mænd. De fleste drenge kom ud at tjene eller kom i lære straks efter konfirmationen (nogle endda før); men da de var den eneste lokale arbejdskraft, som oven i købet hurtigt forsvandt igen, enten fordi de blev indkaldt til militærtjeneste eller fordi de flygtede til Danmark, var det meget svært at finde en.

Derfor forsøgte Kirsten Hansen med god hjælp fra Jens Hørlück gennem et statsligt tysk arbejdsanvisningsbureau at ansætte en voksen karl, der ikke ville blive indkaldt til militærtjeneste. Efter mange trakasserier, hvor især amtsforstander Rafalski i Rødding var meget usamarbejdsvillig, lykkedes det endelig i februar 1917 at ansætte én, som man i begyndelsen kaldte "russeren". Det viste sig dog, at han faktisk var tysker, født i Østprøjsen; men i sin unge dage var han rejst til Rusland og havde arbejdet der og også været soldat. I 1912 vendte han tilbage til Tyskland; men da krigen brød ud, blev han interneret, fordi han havde været russisk soldat.

"... Russeren er altså fæstet her til for 80 mark om måneden, og hvis jeg var godt tilfreds med ham, skulle han få lidt mere til sommer i form af varer som gryn, ærter, kålrabi, kartofler eller sådan noget. Så var der lejligheden⁷ ... Vi forhørte os om nøglerne hos K. Dahl; men de var nok borte. Var så henne og kigge ind ad ruderne. Skiddent er der over alt, fuldt af halm fra masseindkvarteringen i november. Komfuret er faldet sammen på grund af at ledningen⁸ under køkkengulvet er rådnet itu ... Aftalen blev, at H. Lund skulle få fat i Paulsen⁹ hurtigst muligt og få det sat i stand

Hvis det er ordentlige folk bliver der måske ikke tale om husleje. Konen skal så foreløbig malke for Signe Iskov."¹⁰

D. 15. februar 1917 ankom han sammen med kone og to små børn og skulle indkvarteres i forsamlingshuset i Langetved. Her er et uddrag af Kirsten Hansens brev til Lorens, hvor hun fortæller om familiens ankomst og den sørgelige forfatning, den befandt sig i:

⁷ Langetved forsamlingshus.

⁸ Formodentlig kloakrøret.

⁹ Måske Theodor Paulsen, Skodborg Savværk?

¹⁰ Brev fra Kirsten til Lorens Hansen d. 26/1 1917.

”.. Ja, russerfamilien ankom så i går eftermiddags. Han var lige oppe og hilse på os og bede om et par brædder til bund i deres seng og et par sække til strå til børnene at ligge på. Sådanne folk har såmænd et tarveligt udstyr. 2 kasser, et lille skrin og en balje var al deres haben-og-gut. Borde stole osv. er luksus. Sengesteder stod der to af i forsamlingshuset. Dem er de andre løbet fra, så dem har de nu.

Køkkenet var naturligvis ikke i orden, og jeg måtte ekstra til Skodborg i går aftes til J. H. [Jens Hørlück], og han gik straks om til Mads Jensen¹¹, som lovede at se på sagerne tidligt i dag, hvilket han også gjorde. Han kom så denne vej og meddelte, at det blev en større bekostning: nye sider og gulv og komfuret skulle sættes om. ... Men han havde talt med dem, og de var veltilfreds, om de måtte få et lille komfur i lillestuen ved siden af kakkelovnen og så kun have denne ene stue. ...”

Det var dog ikke lutter lagkage at have ham ansat. Kirsten beklagede sig jævnligt i sine breve til Lorens over, at hun hele tiden var nødt til at holde øje med ham, for han kunne ikke finde ud af at gøre noget på egen hånd. Eksempelvis beskrev hun engang, hvordan han havde gået på en mark og kigget på køerne, som havde slidt sig løs af tøjret og var gået ind på en kornmark og åd af kornet – uden at gå ind og trække dem ud igen.

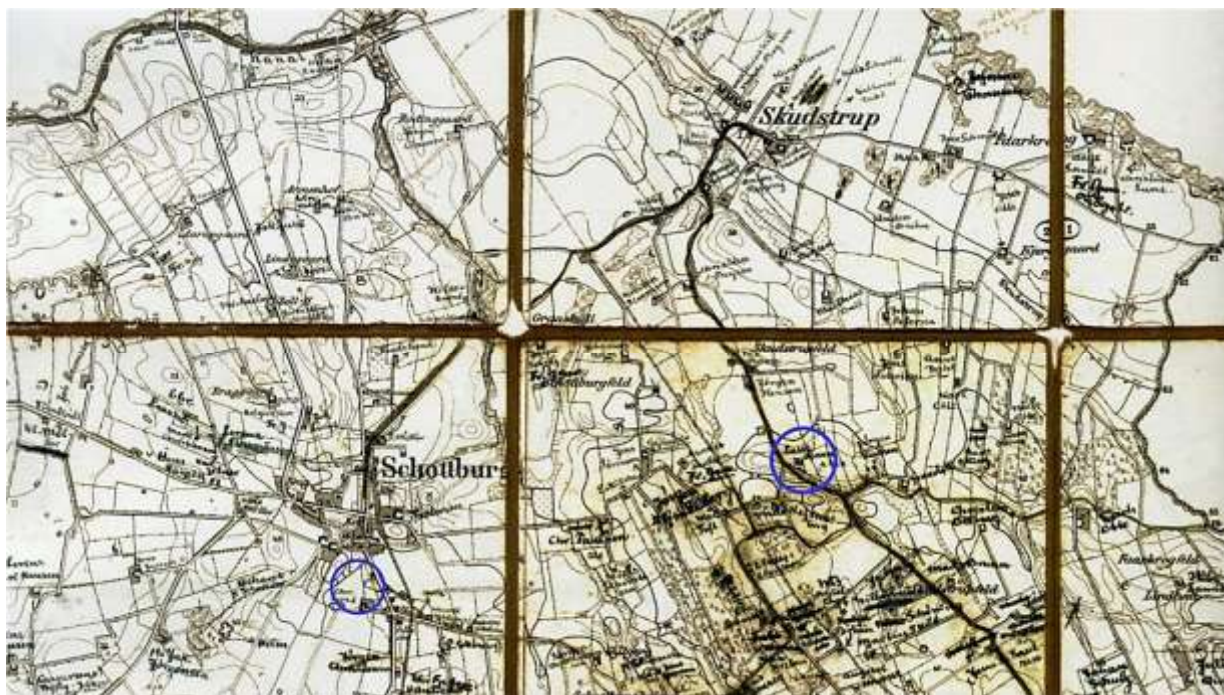

Højvang ca. 1913. Den lille, sammensunkne kvinde til venstre er formodentlig Kirsten Hansens mor, Kirstine Margrethe Skøtt, som boede hos dem til sin død d. 19/4 1914. På gårdspladsen Kirsten Hansen, børnene Inger Margrethe og Kresten, samt Lorens Hansen.

¹¹ Ifølge folketællingen 1902 var han murer og boede Søndergade 22.

Indkvarteringer.

I slutningen af 1915 blev der bygget to baraklejre til at huse det vagtmandskab, der skulle bevogte grænsen: en i Skodborg og en på Skudstrup Mark.

De to baraklejre i henholdsvis Skodborg og på Skudstrup Mark i de blå cirkler på præstens sognekort fra tiden op til 1920.

Tegning af barakken i Skodborg, 1916. I baggrunden til venstre Sønderbygård og til højre forsamlingshuset.

Udsnit af postkort med militærbarakkerne på Skudstrup Mark. Iflg. en annonce i "Modersmålet" blev de nedrevet i maj 1920.

Om barakken i Skudstrup fortæller Peter Graasbøl¹², hvis forældre boede tæt på barakken, at før lejren blev bygget, var der indkvarteret 5 tyske soldater hos hans forældre; men efter at barakken var blevet bygget, flyttede alle indkvarterede soldater der ind – angiveligt i alt ca. 100 mand.¹³

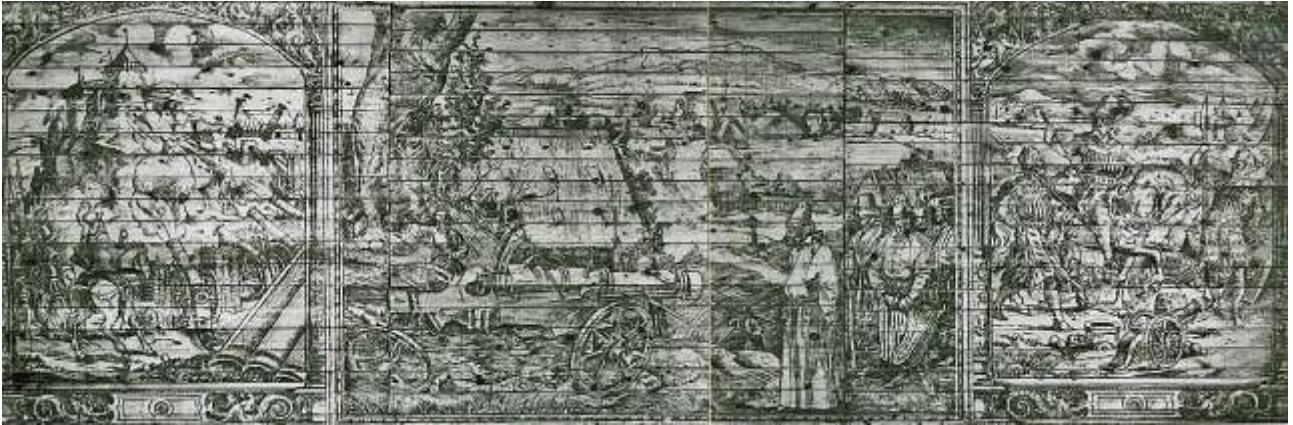
I en beretning om størrelsen af de tyske styrker i Nordslesvig skriver Fyens Tidende d. 29/1 1916:

"I december måned i fjor har man nogle steder opført barakker, som f.eks. i Skodborg, Højrup og Jels. Disse barakker er formentlig opført for at lette beboerne en del af indkvarteringsbyrderne, idet de er fuldt monterede også med store køkkener til mandskabets bispisning. Men der er ikke tale om store styrker. Eksempelvis kan anføres, at barakkerne i Skodborg formentlig kan rumme i alt ca. 500 mand, men at der kun ligger ca. 200." Hvis man antager, at der har været nogenlunde lige mange mand i hver af de to barakker, så tyder de to beretninger på, at der har været indkvarteret ca. 100 mand hvert sted.

På Genforenings - og grænsemuseet ved Frederikshøj, 12 km syd for Kolding er opsat en stor trævæg, hvorpå der er tegnet/indridset et stort maleri 1,80 x 6,60 m. Dette maleri har tilknytning til Skodborg, idet væggen stammer fra barakken i Skudstrup. En af de indkvarterede vagter hed Kayser, og han har brugt sine frivagter i november-december 1917 til at male billedet. Som forlæg har han haft et kobberstik af den tyske kunstner Albrecht Dürer (1471 – 1528) "Die Kanonen". Desværre ved vi ikke andet om Kayser, end at det var det navn, der stod indridset i væggen.

¹² Peter Johansen Graasbøl, født d. 19/2 1908 på Hørregård, Troldkærvej 15 i Skudstrup, død i Skodborg d. 7/3 2006.

¹³ Maskinskrevet beretning af tømrermester Christian Bertelsen – indleveret til Hjemstavnsarkivet i Skodborg. Der er ingen kildeangivelse til antallet af soldater; men da de iflg. Hans Chr. Nicolaisen skulle stå med en afstand af 100 m mellem sig, er det nok ikke helt galt.

På trods af barakkerne var det meste af mandskabet i store perioder indlogeret rundt omkring hos sognets beboere – først og fremmest landmænd – formodentlig primært for at de militære myndigheder så slap for at bøvle med at skaffe føde til soldaterne; men byboerne slap heller ikke fri. I et brev fra november 1916 skriver Kirsten Hansen, at de har været inde med et sengested til Marikka Holm, som havde en lille butik på hjørnet af Kirkevej og Søndergade. Hun havde pludselig fået indkvartering af en tysk soldat, som den første nat havde måttet sove på sofaen.

Til højre Søndergade 16 ca. 1908: Marikka Holms Bog- og papirhandel.

Landboerne gjorde sig ofte store anstrengelser for at slippe for indkvartering, og der er eksempler på, at de har lejet soldaterne ind inde i Skodborg. I det tilfælde skulle de spise i barakkerne; men om landboerne så også i det tilfælde skulle sørge for deres kost er uklart. Soldaterne selv gjorde alt hvad de kunne, for at blive indkvarteret privat. Kirsten Hansen nævner i et brev d. 19/2 1917 et eksempel på, at en soldat uopfordret er kommet derud og så mindeligt har bedt om at blive indkvarteret der, så hankunne få ordentlig mad: *”Nå, midt i det værste bøvl i går fik vi en soldat indkvarteret med fuld forplejning. Jeg var ved at græde og sagde, at jeg ikke kunne have ham. ... Men han tiggede og bad så længe, at jeg gav efter: ”Jeg er en gammel mand på 47 år og har været soldat siden 1. november. De må ikke sende mig i barakken ... osv. Jeg vil gerne hjælpe med alt muligt”. Han er fra Elmshorn, flink mand, og jeg er helt tilfreds med at se hans interesse for dyrene. ... Han hoster en del og ser lidt bleg ud. Han bor i pigekammeret.”*

Det var selvfølgelig en belastning oven i alle de andre problemer at have en soldat indkvarteret; men i nogle tilfælde var det også en gevinst, nemlig når den indkvarterede soldat var villig til og havde evner for at hjælpe til med at passe bedriften. I den periode, som brevvekslingen dækker over, var der et par stykker, der ydede en stor indsats for at hjælpe til med at holde bedriften på ”Højvang” nogenlunde i gang, når de ikke var på vagt. De blev nærmest en del af familien. Kirsten Hansen var derfor ked af det, da deres soldat, som blev kaldt ”Hain”, i november 1916 blev tvunget til at forlade Skodborg sammen med sin militære enhed. I et brev til Lorens skriver hun om Hain og indkvarteringssituationen i det hele taget:

”... har lige nu smurt en større portion mellemmad til Hain. Han skal her fra kl. 06.45 i morgen tidlig. Han er på vagt fra kl. 9 til kl. 1 i nat. Kl. 7½ skal de marchere fra Skodborg til Rødding med fuld oppakning. Hain skal jo have mad fra feltkøkkenet nu, så jeg har forsynet ham lige som dig med 1 kage¹⁴, ½ pund fedt, ½ pund smør og et stykke flæsk. Håber han kommer igen. ... Vi er altså sluppen for indkvartering i dag, skønt Skodborg vrimler med soldater. 60 mand ligger hos Hørlück i nat, J[ens] Jepsen og Hans Jakob [Jørgensen] har nok 15 tilsammen. Signe [Isager] skal have to igen, men har været i Skodborg og lejet dem ind, og så de skal spise i barakkerne.”

Ifølge billedteksten er dette Heinrich Kröncke. Iflg. Kedde Højvangs erindringer var han gårdejer fra Hannover. Han gik på vagt om aftenen, og om dagen var han karl for Kirsten Hansen. Ved siden af drev han lidt smuglervirksomhed, og han vendte også det blinde øje til, når desertører ville snige sig over grænsen.

I marts 1917 fik de endnu en soldat, som hed Prahll, og som Kirsten var vældig godt tilfreds med:

”... Vi tømte først havregulvet og hentede 5 læs, de sidste i den gamle lade, og de ville alle have været igennem [tærskværket] i går, hvis vi havde kunnet beholde Prahll; men han gik på vagt kl. 3½. Han er flink og dygtig til sit arbejde, når han er der, og det har meget at sige sådan en dag. Dagløn vil han ikke have, bare han må få kosten med, når han er her...”

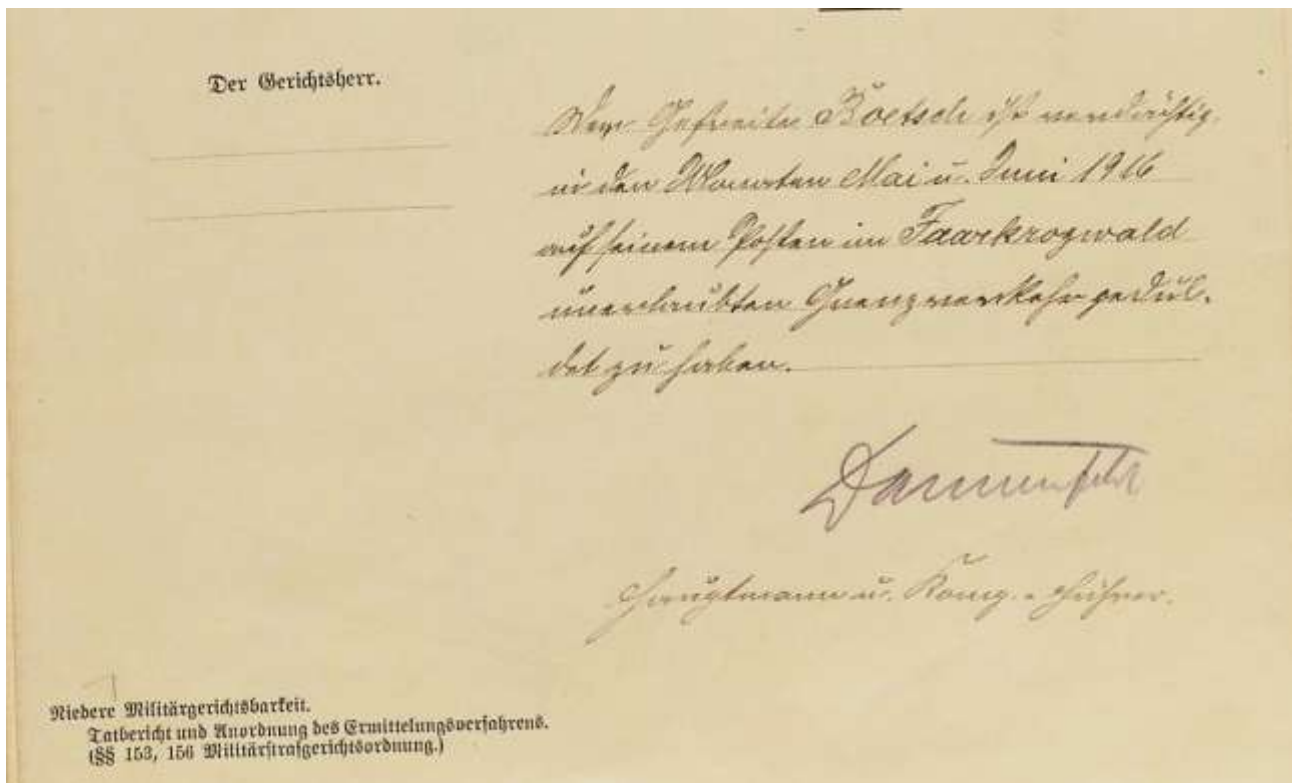
Det var dog ikke alle familier, der var lige så heldige. I et brev til sønnen Jens skriver Hans Chr. Nicolaisen, at de har fået to soldater indkvarteret, hhv. en bager og en snedker, så de var ikke til megen hjælp i bedriften.¹⁵

Hos Peter Graasbøls forældre var man bedre tilfreds. De indkvarterede soldater hjalp til med arbejdet i både stalden og på marken – og så lod de, når de havde vagt, karlene fra gården smutte over grænsen efter tobak og snaps! På et tidspunkt gav det dog bagslag for dem. I amtsforstanderens arkiv kan vi se, at der blev rejst tiltale for vagtforsømmelser mod 20 af de i alt 58 soldater, der havde været i aktivitet for at bevogte grænsen for 5 vagtafsnit (9-13) i Fårkrog Skov i månederne maj-juni 1916 fra kl. 21 til 01.

Enslydende for alle tiltalte lød anklagen – her for en korporal Boetsch:

¹⁴ Et hvedebrød.

¹⁵ Der går et stille tog. Brevveksling mellem en ung sønderjyde og hans hjem. Udgivet af Carl Hornbech. De Unges Forlag, 1917, p. 114.

Der Gefreite Boesch ist verdächtig in den Monaten Mai und Juni 1916 auf seinen Posten in Faarkrogwald unerlaubten Grenzverkehr geduldet zu haben.

Oversat til dansk:

Korporal Boesch er mistænkt for i månederne maj og juni 1916 på sin post i Fårkrog Skov at have tilladt ulovlig grænsetrafik.

Der er i protokollen ikke fundet oplysninger om, hvordan sagen faldt ud.

Til ad-hoc opgaver (pløjning, tærskning, ajlekørsel, etc.) kunne man låne en russisk krigsfange. Der var 10 hos Jens Hørlück, og de blev så sendt ud sammen med en vagtmand til de bedrifter, der søgte om det. Lidt senere kom der endnu 10 til domænegården "Sundbølgård", Københovedvej 77.

Forhenværende ejer af Skodborg Savværk, Peter Paulsen, har fortalt, at der arbejdede russiske krigsfanger på "Kraggård". Om aftenen blev de låst inde i et rum på loftet og fik frataget deres tøj og fodtøj, som de først fik udleveret igen den følgende morgen - for at forhindre dem i at flygte.

Ellers klarede man sig i vid udstrækning ved nabohjælp til større opgaver som høst, pløjning, såning etc., og man lånte hinandens karle, redskaber og heste. Kirsten Hansens nærmeste naboer var alle i samme båd, idet Simon Bach, Lorens Karl Hansen, Hans Hansen, Jens Jepsen og Peter Iskov alle var indkaldte.

Kirsten Hansen var dog bedre stillet end så mange andre, for Lorens var det meste af tiden tjenestegørende temmelig tæt på hjemmet og kom ifølge Kedde Højvangs erindringer jævnligt hjem på orlov – i modsætning til nordslesvigske frontsoldater, som på grund af frygt for faneflugt havde meget svært ved at få orlov.

Peter Christian Frehr (en bror til manufakturhandler Andreas Frehr) ejede ejendommen med den moderne adresse Haderslevvej 6, og da han hverken var gift eller havde børn, var han ilde stedt, da han blev indkaldt. Jens Hørlück forsøgte at hjælpe ham ved at sende russiske krigsfanger ud på ejendommen for at dyrke jorden, og hans gamle far, Peter Petersen Frehr gik i al slags vejr den lange vej fra hjemmet i Persillegade ud til ejendommen for at fodre de få tilbageblevne dyr.

Haderslevvej 6, 1928.

En typisk arbejdsdag på ”Højvang”, beskrevet i et brev d. 28/9 1916:

”.. *Simons Hans*¹⁶ var her i formiddags og ville gerne have haft besked på, hvordan maskinen skal stilles til rugsåning. Han troede, at jeg måske vidste besked. ... Han bliver vist ikke færdig med at så før mandag. Skulle selv i gang med møddingen i dag. Vore heste står ledige i dag. *Hain*¹⁷ er med til at sætte havrehæs hos *Iskovs* i dag. De begyndte i morges kl. 9. I morgen skal han begynde at pløje til rug. Blev færdig med det andet i går. Kartofler er vi ikke begyndt med endnu, da vejret har været lidt mere køligt i går og i dag. ... Har i dag fået tilladelse fra Landråden til at slagte grisen. Skal op til *Olger Blom*¹⁸ angående hingsteregningen. I dag er der møde angående prisforhøjelsen af lys og kraft. Men det må de mænd, der er hjemme, jo forstå. ...”

Brev d. 12/10 1916:

”Kære lille far!

Ja du har det nok ikke så godt som vi i sådan et regnvejr som i dag. Jeg har gået og godtet mig i morgenstunden og hørt på, hvordan det skratter mod zinktaget hele tiden og jeg kunne blive inden døre til det hele. Vi fik 12 læs turnips hjem i går eftermiddags. Der er nu kun 4 tilbage. Havde ellers tænkt, at der ville være 20. Andrea og jeg læssede på, og Hain læssede af ind ad lugen i halmrummet. Han kan bedre magte at læsse af med forken end jeg. Men han kan ikke komme efter røgteriet, for det skulle han gerne hjælpe børnene lidt med ved siden af. ... Det vejr er da ikke til at beregne. Nu ved jeg da én ting: af skade bliver man klog. Så snart det nu tørrer en dag igen, så harver jeg ruglandet op, og så sår Hain med hånden.

¹⁶ Simon Bachs karl, Hans Hansen, fra Danmark.

¹⁷ Den indkvarterede soldat på Højvang.

¹⁸ Ejer af Kraggård.

Det må de til nu rundt om. Markus¹⁹ sagde i går, at det skulle vi gøre. Han såede rug i går formiddags og ville have sået hvede i går eftermiddags; men stormen var for hård. Det kunne vi have gjort straks. Så havde vores rug været sået for 10 dage siden. Vi var jo så glade for de turnips, vi fik hjem i går. Hain har været på vagt i nat og sover i formiddag. Så skulle jeg jo have harvet ruglandet op i formiddag. Andrea og jeg skulle have hentet de 4 læs turnips, mens han såede, og så skulle han have harvet rugen ned i dag. Og så skulle vi have kørt gødning i morgen. Nu får vi vel ikke gjort noget af det. Nu gælder det om at være parat, så snart vejret er der. Nå du, det går nok alt sammen, bare vi får vintersæden i jorden. ...”

Ud over de ovennævnte opgaver var hun også involveret i at tage sig af syge dyr, kælvning, regnskab, vedligehold af ejendommen, køb, salg, registrering og levering af dyr og korn, indkøb af gødning, brændsel og frø – samt hjælpe til hos naboerne og tage sig af naboens syge kone, Signe Iskov, som led af svær lungetuberkulose, så det er ganske utroligt, at hun også kunne få overskud til skrive så mange, lange breve og sende pakker til Lorens.

Enker.

Blandt de tilbageblevne kvinder var enkerne efter de faldne særligt hårdt ramte. Det har ikke været let at holde gejsten oppe i en situation hvor de – hårdt ramt af sorg – skulle forsøge at holde sammen på stumperne af en smuldrende tilværelse. En del løste problemet ved at ansætte en forvalter – som i en del tilfælde endte med at blive deres nye ægtemand. Det gjald f.eks. Hans Christian Andresens enke, Anna Margrethe, der blev gift med Peter Lautrup, Jørgen Nørgaard Paulsens enke, Karen og Jens Nielsen Slipsagers enke, Anna.

En enke skilte sig dog markant ud fra alle de andre: Markus Ernst Christiansens enke, Dorthea.

Dorthea Christiansen, født Reggelsen, sammen med børnene Anne og Peter.

¹⁹ Marcus Ernst Christiansen, som de havde købt Højvang af.

Da han faldt i sommeren 1916, forsøgte hun gennem et års tid at holde sammen på stumperne, men kom så åbenbart til den konklusion, at dette ikke var, hvad hun ville bruge sit liv på. Hun solgte derfor i august 1917 jord og ejendom på auktion og rejste til København for at læse til jordemor. Hendes to børn blev først sat i pleje hos en søster, og da hun ikke kunne passe dem længere, blev de anbragt på et børnehjem i Espergærde. Da hun i 1920 var færdig med uddannelsen, hentede hun børnene hjem igen og havde jobs to forskellige steder, indtil hun i 1929 fik en stilling i Smidstrup ved Vejle, hvor hun var til sin pension.

Hun døde d. 3. januar 1977, 87 år gammel og blev begravet i Smidstrup.

Jens Hørlück.

Specielt én mand spillede en central rolle i forsøget på at holde lokalsamfundet kørende under krigen, og det var Jens Hørlück.

Stående foran kirkegårdsdiget yderst til venstre Jens Hørlück og hans kone Anna sammen med deres to ældste børn Line (født 1904) og Margrethe (født 1914), tjenestefolk og (forrest) russiske krigsfanger. Fotoet er formodentlig fra ca. 1915.

Egentlig var Jens Hørlück aldersmæssigt kvalificeret til at blive indkaldt til tysk krigstjeneste; men det skete ikke. Om det skyldtes sygdom eller en speciel aftale med de tyske myndigheder er uvist; men under alle omstændigheder var det en stor gevinst for lokalsamfundet, at det ikke skete. Han ydede nemlig en kolossal indsats for at hjælpe de tilbageblevne i sognet med at forsøge at holde produktionslivet i gang.

Fra brevvexlingen mellem Kirsten og Lorens Hansen kan vi se, at han var involveret i løsning af alverdens problemer, stort som småt: udformning af orlovsansøgninger, ansættelse af tjenestefolk, behandling af syge dyr, skoning af heste, køb og salg af dyr og korn, rådgivning om dyrkning af markerne (hvornår det var bedst at pløje, harve, så høste, gøde, etc.), indkøb eller reparation af landbrugsredskaber, indkvartering af soldater – og alt muligt andet.

I begyndelsen af januar 1917 var Kirsten Hansen igen i bekneb for arbejdskraft og havde henvendt sig til Jens Hørlück for at låne en russisk krigsfange; men det kunne ikke lade sig gøre, da russerne på det tidspunkt fejrede deres jul – hvilket i øvrigt tyder på, at der er blevet taget stort hensyn til dem, selv om de var krigsfanger. I stedet sendte Jens Hørlück en af sine egne karle, som kom og ordnede stald, lade og mødding samt huggede brænde for hende, hvilket hun var lykkelig for: ”... *Det er et par flinke karle de to*²⁰. *Kunne vi endda have beholdt dem begge en 14 dage. Det kunne hjælpe svært...*”²¹

Og han sad ikke bare derhjemme og gav gode råd. Han var selv aktivt hjælpende. Da man på Højvang var i bekneb for udkørsel af ajle, dukkede han selv op med en russisk krigsfange til at udføre arbejdet. Normalt var det ellers en vagtmand, der skulle stå for det praktiske.

Der var som nævnt oven for en masse bøvl med at få hyret den russiske karl, som altså viste sig at være tysk. I slutningen af januar 1917 sendte han bud til Kirsten Hansen om at komme ind på Skatkær til drøftelse af nogle problemer i den anledning. Der var faldet masser af sne, så Kirsten orkede ikke at tage der ind, træt efter dagens dont. I stedet dukkede Jens Hørlück pludselig op ved 19.30-tiden i sin kane, som i det dårlige føre var væltet et par gange undervejs. Han tog hende så med til en rådslagning hos en H. P. Hansen angående indlogering af karlen og hans familie, og inden han satte hende af igen, lovede han ville sørge for at få de sidste lokale aftaler på plads, om han så selv skulle køre efter det den følgende søndag, og så ville han selv tage ud til Landråden i Haderslev og få det sidste ordnet.

Og da man på Højvang i den strenge vinter i marts 1917 løb tør for brænde efter at have brugt de sidste granrafter, der ellers skulle bruges til at støtte korn- og høstakke, og ikke kunne købe noget, fik/lånte de 200 pund koks af Jens Hørlücks egen beholdning.

Det var derfor ikke så sært, at Kirsten Hansen i et brev d. 23/1 1917 skrev: ”*Jeg har at hilse dig fra Jens H. Han er et prægtigt menneske, behjælpesom i alle måder.*”

Det var ikke bare familien på Højvang og deres naboer på Langager, der nød godt af hans støtte. Meget tyder på, at han har rakt en hjælpende hånd til hele sognet. Som tidligere nævnt hjalp han med at forsøge at holde liv i Peter Christian Frehrs ejendom under dennes indkaldelse. Fra Hans Bruuns breve ved vi, at han også hjalp ham i forbindelse med handel med nogle kreaturer, og han hjalp også Andreas Frehrs kone med at løse forskellige praktiske spørgsmål ved driften af manufakturforretningen.

²⁰ Den anden var Simon Bachs karl, der også var der for at hjælpe med at tærse.

²¹ Brev til Lorens Hansen d. 8/1 1917.

Det var ikke bare de tilbageblevne i sognet, han hjalp. Mens Chr. Bruun gjorde krigstjeneste i Frankrig og Flandern, ved vi fra hans breve hjem til forældrene, at Jens Hørlück sendte ham en pakke med fødevarer til jul, selv om de egentlig ikke havde noget nærmere bekendtskab.

En del af Hørlücks indsats foregik mere i det skjulte. Under krigen var Kathrine Gubi²² tjenestepige på Skatkær. Om hendes tilværelse som tjenestepige hos Hørlück under krigen beretter hendes datter, Else Johnsrud:

Min mor blev som ca. 13-årig barnepige hos Hørlück i Skodborg. Her foregik der mange ting, og hun fik efterhånden flere opgaver. Hun blev tidlig om morgenen sendt i bagehuset for at ælte brød til alle. Der var også krigsfanger og en tysk vagt. Han syntes det var synd for den unge pige med tynde arme og kom hver gang og hjalp hende med den tunge dej.

Der kom også i al hemmelighed en del unge mænd til gården. Her kunne de få hjælp til at komme over grænsen til friheden uden tysk militærtjeneste. Det blev så mors opgave. Hun blev med hestevogn sendt på indkøbstur til Vejen, og i vognen var flygtningen så gemt på dele af turen. Ved Kongeåen skulle hun vise passerseddel og opholdt så vagtposterne unødigt længe, mens flygtningen sneg sig over åen.

”Skatkær”, 1923.

Byerhverv.

Det er ikke lykkedes at finde ret mange beretninger om, hvordan man i byerhvervene håndterede problemerne under mændenes fravær. Mange håndværk var énmandsforetagender, men noget tyder på, at de fleste er blevet drevet videre i et eller andet omfang ved hjælp af en ældre svend, som ikke risikerede indkaldelse.

Håndværkere.

Fra listerne over krigsdeltagere og deserterede ved vi, at håndværkere med følgende titler forsvandt i løbet af krigen; men vi kan ikke være sikre på, at de alle var erhvervsaktive i Skodborg:

8 murere, 1 deltidsmurer, 1 murerarbejdsmand.

2 malere, 1 malermedhjælper.

6 smede, 1 smedesvend, 1 beslagsmed

2 tømrere.

1 glarmester.

1 blikkenslagerlærling.

3 skomagere.

²² Hendes far, der var smed i Mikkelsborg, var også krigsdeltager.

En af de indkaldte skomagere var Johan Grøndahl, som havde forretning i Søndergade 26. Fotoet er udateret; men da vejen ikke har belægning, må det være fra før 1926.²³

2 sadelmagere, 1 sadelmagersvend.

2 skræddere, 1 skrædderlærling.

3 bødkere/karetmagere/hjulmagere. En af dem var Jens Søeberg. Ifølge hans orlovsforlængelse i slutningen af 1918 fremgår det, at der ikke har været nogen karetmagere i Skodborg under hele krigen; men der har i hvert fald været en hjulmager. I brevvekslingen med Lorens 1916-1917 nævner Kirsten Hansen flere gange, at hun har været inde hos "hjuleren" for at få lavet/repareret vognhjul eller vognstang – samt fået røget pølser! Det er højst sandsynligt Jens Peter Feddersen, der er tale om. Han boede Mølletofte 1, ved hjørnet mod Vestergade.

De fleste af håndværkerne ved vi ikke så meget om; men takket være et ret omfattende arkiv efter "æ hjuler", Jens Søeberg, ved vi en hel del om hans gøren og laden.

Karetmager Jens Søeberg.

Han kom til Skodborg i 1908, og i 1914 var det planlagt, at han skulle giftes d. 7. august; men så kom der en krig i vejen. Straks ved mobiliseringen blev Jens indkaldt og skulle møde dagen før deres bryllup, så brylluppet måtte udsættes. Et par uger senere lykkedes det dog Jens at få lov til at tage hjem på orlov, og så blev de i stedet gift d. 23. august 1914.

Det har været lidt af et mysterium, hvor han befandt sig, samt hvad han lavede efter indkaldelsen, da hans militære aktiviteter først er registreret fra d. 21. september 1915. I et interview med Helga Hørlück (formodentlig engang i 1980'erne) røbede han, at han umiddelbart efter indkaldelsen klagede sig så meget over, at han følte sig dårligt tilpas, at han blev hjemsendt. Hans "dårligdom" skyldtes nu ikke så meget egentlig sygdom som manglende lyst til at befinde sig ved det tyske militær – og det er der jo ikke noget at sige til. Som han sagde i interviewet: "*Så gik jeg derhjemme og snød mig [til] et helt år.*"

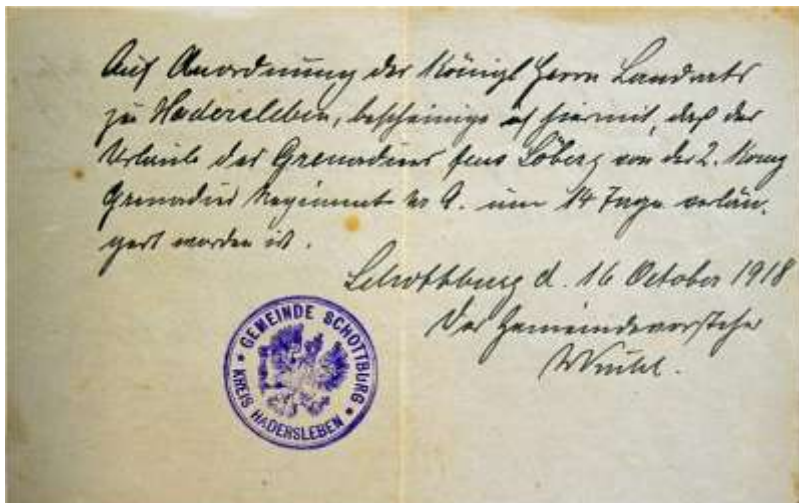
Men fra efteråret 1915 gik den ikke længere. Fra hans militærpas, der blev udstedt d. 26. januar 1916, ved vi, at han fra d. 21. september 1915 var tilknyttet 1. Erstatningsbataljon ved Infanteriregiment nr. 84.

²³ K. M. Hermansen: Skodborg sogn i Frøs Herred, 1971, p. 192.

Han slap nogenlunde lempeligt gennem krigen, men blev dog under forårsslaget i 1918 let såret i foden. Resten af krigen har han sikkert holdt lav profil. Der er i hvert fald ikke registreret noget om ham i de tilgængelige arkivalier.

I september 1918 får han udstedt et orlovsbevis gældende fra 14. september til 16. oktober 1918.

Egentlig skulle han have været rejst tilbage d. 16. oktober; men han har åbenbart fået nogen til at trække lidt i trådene i baggrunden, for det lykkedes ham at få Landråden i Haderslev til at forlænge orloven med 14 dage:

”Efter forskrift fra den kongelige hr. Landråd i Haderslev attesterer jeg herved, at grenader Jens Søberg fra det 2. kompagni ved Grenader-regiment nr. 9 har fået forlænget sin orlov med 14 dage. Skodborg d. 16. oktober 1918.”
Attesten er underskrevet af kommuneforstanderen, Wilhelm Kühl.

Og det lykkedes ham også at få orloven forlænget endnu en gang til d. 4. november.

Af orlovsattesten ses det, at Søberg faktisk havde meldt sin afrejse fra Skodborg hos kommuneforstanderen d. 4/11 – sandsynligvis for planmæssigt at vende tilbage til sin enhed; men af en eller anden grund melder han sig tilbage til kommuneforstanderen igen d. 8/11 1918, og herefter forbliver han i Skodborg.

Det ser ud, som om regimentet efter våbenstilstanden har forsøgt at få ham tilbage i tjeneste igen; men så fik han kommuneforstanderen til d. 22. november 1918 at udstede følgende erklæring:

”Jeg attesterer herved, at grenaderen Jens Søberg ved Grenader Regiment nr. 9, 2. kompagni, er fuldt beskæftiget i sin egen virksomhed som karetmager, fordi der under hele krigen ikke har været nogen karetmager.”

Og så gik han i gang med sit elskede håndværk igen, hvilket han bekendtgør i en annonce i Hejmdal d. 27/11 1918:

Da jeg er hjemvendt fra Hæren,
beder jeg de ærede Beboere
i Stoborg og Omegn
om velvillig Søgning. (5793)
Jens Søeberg,
Hjulmager, Stoborg.

Søeberg på hjemmebane som karetmager. Foto udateret; men det er fra før 1924, hvor det nye værksted blev bygget.

Jens Søeberg sammen med datteren Annelise foran det nye værksted, ca. 1927. Til venstre beboelseshuset.

Butikshandlende.

For de handlendes vedkommende var det måske lidt lettere for konerne at drive butikkerne videre i et eller andet omfang; men de havde til gengæld på grund af den efterhånden store vareknaphed store problemer med at skaffe varer. Der til kom, at den nedsatte købekraft givetvis også bidrog til en stærkt reduceret omsætning.

Via stillingsbetegnelserne i listerne over krigsdeltagere og deserterede er det muligt at give et nogenlunde kvalificeret gæt på, hvor mange forretningsdrivende der forsvandt i løbet af krigen.

Købmænd.

I løbet af krigen forsvandt 7 købmænd fra sognet – én for altid: Gert Jørgen Christensen, der faldt i 1916.

En af de købmænd, der blev indkaldt, var **Hans Christensen**, som havde butik lige ved siden af mejeriet:

Det er sikkert ham, der på dette postkort står foran butikken, Søndergade 27.

I december 1917 søgte Hans Christensens kone, Caroline, om tilladelse til at køre på cykel med "Gummibereifung", d.v.s. med gummidæk og –slanger. På grund af stor mangel på gummi, skulle man have speciel tilladelse til det. I sin ansøgning giver hun en beskrivelse af sin dagligdag:

Skodborg d. 10/12 1917.

Ansøger endnu engang høfligst om tilladelse til at benytte cyklen „Modern“ med stelnummer 448932 med gummidæk.

Det er særdeles nødvendigt for mig, da min mand er i felten, og jeg ud over at føre min husholdning og holde øje med plejen af mine 3 små børn også skal føre forretningen (kolonialvarer, jernvarer, syvarer og stentøj). Det er vigtigt for mig at kunne benytte min cykel, da jeg umuligt kan være væk fra huset ret længe.

Jeg beder også høfligst om, at min medhjælper, frk. Minna Specht, får tilladelse til at køre forretningsmæssige ærinder på cykel, da jeg har en stor kundekreds, hvor til kommer, at jeg også skal fordele kunstgødning og sælge markfrø.

I håbet om at De vil tilgodese mine ønsker

Fru Hans Christensen.

Ud fra denne beskrivelse kan man se, at hun har arbejdet hårdt for at føre forretningen videre i sin mands fravær. Nu kan man selvfølgelig ikke uden videre fæste lid til en sådan beskrivelse, der er skrevet for at opnå en tilladelse, som det var svært at få; men hendes historie bekræftes af kommuneforstanderen, som er blevet bedt om at undersøge hendes historie nærmere:

Skodborg d. 11/1 1918.

Med det originale brev, at fru Christensen forretningsmæssigt meget ofte har brug for en cykel, idet hun skal læsse varer, kunstgødning og den slags af på banen, og foretage lange ture i kommunen. Hendes cykel er efter min opfattelse nødvendig af hensyn til forretningen. De andre købmænd her i kommunen har også fået tilladelse til at bruge cykel til forretningsmæssige ture. Fru Christensen har ikke et cykelkort, da hun før sin mands indkaldelse havde meget lidt brug for sin cykel. Hun beskæftiger for tiden kun en kvindelig salgsmedhjælper, og fru Christensen beder om, at denne også må benytte cyklen. Denne har heller ikke noget cykelkort.

Fru Christensens navn er: Caroline Christensen, født Kaß, d. 11. 5. 1890 i Skodborg.

Salgsmedhjælper Minna Specht, født d. 2. oktober 1899 i Flensborg.

Cyklens mærke og nummer er: „Modern“, 448932.

1 Mark til cykelkort er vedlagt.

Kommuneforstander W. Kühl.

En anden butik, der blev ramt af ejerens indkaldelse, var **Christian O. Christiansens** butik, Søndergade 10. Butikken blev drevet normalt indtil engang i sidste halvdel af 1915. I første halvår af 1915 søgte han to gange medhjælpere til butikken; men i hvert fald til jul 1915 var han blev indkaldt. Da sendte han en julehilsen hjem via ”Hejmdal”. Meget tyder på, at butikken er blevet drevet videre; men i 1918 er der åbenbart opstået vanskeligheder, for da rykker faren, der boede i Hjerting, d. 1/5 en annonce ind i ”Hejmdal”, hvor han bekendtgør, at han er indsat som fuldmægtig for sønnen, som er i felten, og i fremtiden skal alle regninger indbetales til ham, lige som de, der har penge til gode, skal henvende sig til ham.

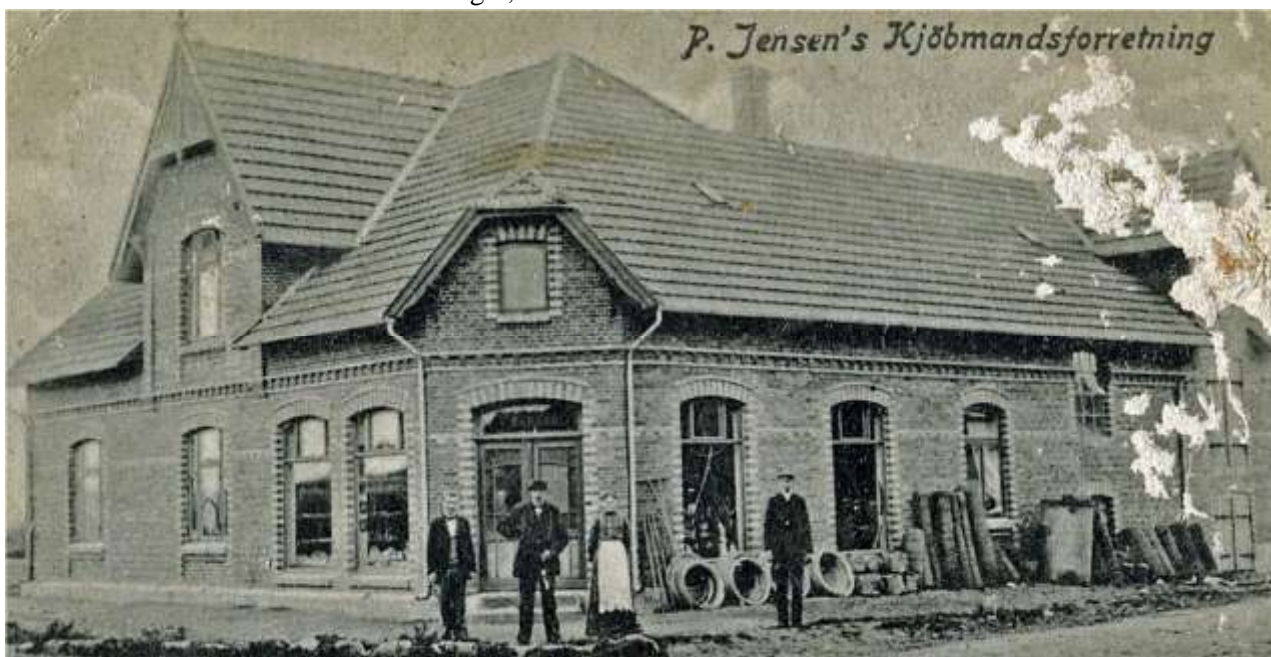
Årstallet er usikkert; men teksten bag på kortet er skrevet i januar 1929, så fotoet må være noget ældre. Af skiltet fremgår det, at Christian O. Christensen har købmandsbutikken i venstre del af bygningen, og A. H. Junker, der også var indkaldt til krigstjeneste, havde manufakturbutikken til højre for indgangen.

Vi ved med sikkerhed, at to købmandsbutikker ikke blev ramt af indkaldelser, nemlig de to oprindelige krobutikker. Butikken ved Østerkroen (Søndergade 1), blev drevet af **Terkel Ebbesen Dahl**:

T. E. Dahls forretning. I baggrunden småbanegården. Læg mærke til rendestenen med gangbræt henne foran indgangen.

Og butikken ved Vesterkroen (Vestergade 36) blev i første omgang drevet af **Hans Peter Jensen**, og senere, da denne efter svigermorens død i 1917 havde overtaget driften af Vesterkroen, blev købmandsforretningen drevet videre af Hans Peter Jensens svoger, Andreas Hollensen:

Manden med hatten foran døren kan godt være Hans Peter Jensen, og så er kvinden med forklædet ganske givet konen, Caroline.

På dette postkort fra ca. 1918 er det Andreas Hollensen, der står som butiksejer.

Hvad de øvrige indkaldte med titlen ”købmand” angår, vides det ikke, hvor deres butikker var – eller om de overhovedet drev købmandshandel fra butikker.

Manufakturhandlere.

Byens to manufakturhandlere blev begge indkaldt. **Andreas Frehr** drev forretning fra Søndergade 12:

Midt i billedet Andreas Frehrs butik, Søndergade 12, og forrest til højre Andreas Hansen Junkers butik, Søndergade 10.

Da Andreas Frehr blev indkaldt, drev hans kone, Frederikke, butikken videre; men han forsøgte i begyndelsen selv at hjælpe til. I et postkort fra februar 1915 skriver han, at selv om omsætningen ikke er så stor, skal der alligevel holdes gang i forretningen, så han køber stadig ind, når der kommer handelsrejsende til Gram. Af samme postkort fremgår det, at der i forretningen var ansat yngre medarbejdere, som havde frie hænder til at indkøbe alt, hvad de fandt formålstjenligt.

Da han senere blev flyttet længere syd på, har det ganske givet været næsten umuligt at følge den daglige drift. Samtidig blev det mere og mere problematisk at sælge herremanufaktur, for det første fordi deres største kundegruppe var indkaldt til krigstjeneste, for det andet fordi købekraften aftog kraftigt, og for det tredje blev det efterhånden som krigen skred frem stadig vanskeligere at skaffe varer. Der til kom for Andreas Frehrs vedkommende endnu et problem, som beskrevet af hans søn, Lydik Frehr i dennes erindringer:

”I mit Hjem havde Tyskerne beslaglagt et tomt Butikslokale til Tøjdepot, og der gik Vagt Dag og Nat udenfor vort Hus.”

Andreas Junker havde butik i samme bygning som købmand C. O. Christensen, Søndergade 10 (se foto oven for). Hvornår han blev indkaldt, vides ikke; men han sendte en hilsen hjem fra fronten via ”Hejmdal” i

julen 1915. Om hans videre skæbne under krigen er der ingen informationer – ej heller om hvordan det gik med forretningen under hans fravær; men han kom i hvert fald helskindet hjem igen efter krigen og drev forretningen videre.

Efter krigen var han medlem af bestyrelsen for sparekassen. Det eneste foto, det hidtil har været muligt at finde af ham, er fra sådan et bestyrelsesmøde:

Skodborg Sparekassebestyrelse ved et bestyrelsesmøde ca. 1930, ved Vesterkroen. Bagerst fra venstre A.H. Junker, Jakob Brink, Theodor Paulsen, Niels Nørgaard, Jens Hørluck.

Siddende fra venstre: Hans Bruun, Aage Schmidt, Peter Simonsen (Bestyrer af Sparekassen)

Bagere.

Bagermester **Markus Espensen**, Vestergade 6, blev indkaldt, men begik senere faneflugt og slog sig ned i Vejen. Ifølge Hjemstavnsarkivets husejerregister overtog en bager ved navn August Haack i 1915 forretningen, så den er sandsynligvis fortsat under ham.

D. 30/8 1918 meddeles det i ”Hejmdal”, at Espensen har fået frataget sit prøjsiske statsborgerskab – hvilket dog ikke fik den store betydning, da Skodborg efter afstemningen i 1920 igen blev dansk.

Efter krigen vendte han tilbage til Skodborg og overtog igen forretningen i 1921:

Til højre i billedet ses bageriet, Vestergade 6. På hjørnet til venstre Østerkroen med Bertramsens Gæstgiveri. Fotoet er fra 1913.

Der var også et andet bageri i byen, nemlig i Søndergade 38:

Fotoet er fra ca. 1950. Bageriet var i baghuset til højre. Kvinden med riven er Helga Jespersen, søster til Anton Jepsen.

Ejeren, **Andreas Christian Christensen** døde 1911. 1914 overtog enken huset, og ved folketællingen 1921 er hun registreret som bageriejer, mens den ældste søn, Jens Michael Christensen, står som bageribestyrer. Aldersmæssigt (født i 1896) var han kandidat til indkaldelse til krigstjeneste; men der er ikke fundet oplysninger om, at det er sket. Tvært imod står der, at han d. 1. oktober 1918 – altså før krigens afslutning – opholdt sig i Skodborg, så måske har han fået tilladelse til at blive hjemme og hjælpe med at holde gang i forretningen?

Slagtere.

Dem ved vi ikke så meget om; men der har formodentlig været to under det meste af krigen. **Jørgen Sundbøl** drev virksomhed fra den moderne adresse Parkvej 1. Fra et brev fra Kirsten Hansen d. 21. december 1916 ved vi, at der i hvert fald blev drevet forretning her på det tidspunkt. Hun skriver nemlig, at hun har været inde hos Sundbøl efter en stump kød, samt at hun har aftalt levering af et par svin efter nytår.

Da Sparekassens pengeskab kom hjem igen, var han med til at modtage den, stående yderst til højre. Til venstre for ham står Peter Frehr og Hans Bruun. Oppe på vognen står vognmand Peter Therkelsen.

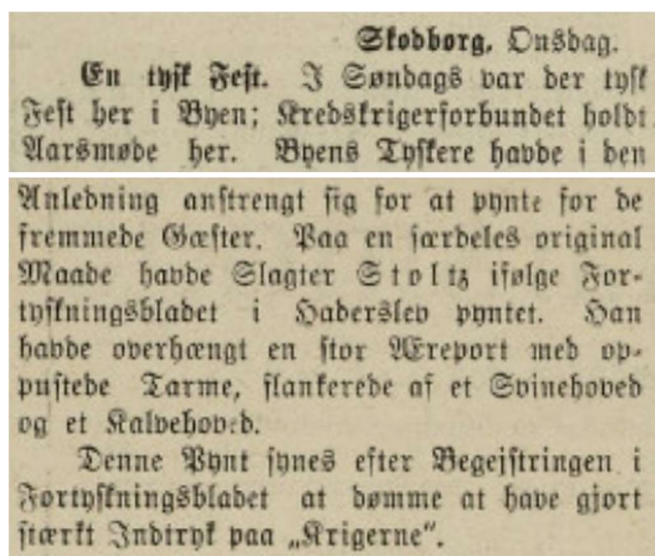
Den anden slagter boede Vestergade 24. Her havde en slagtermester **Karl Stoltz** forretning.

Der blev indgivet en anmeldelse mod ham i september 1916:

Det er gendarmen i Skodborg, der har indsendt anmeldelsen til amtsforstanderen, som sendte den videre til landråden i Haderslev; men det fremgår ikke, hvad sagen drejer sig om, og ej heller hvad den endte med. I de fleste af den slags sager drejede det sig om salg til personer uden gyldigt købekort eller om at have krævet for høje priser. For langt de fleste (føde)varer var der indført maksimalpriser. I fri handel ville de fleste varer nemlig blive så dyre, at almindelige mennesker ikke havde råd til at købe dem, så derfor blev der fastlagt en politisk bestemt højeste pris. Den var som regel væsentligt lavere end markedsprisen, så nogle handlende lod sig friste af udsigten til en god fortjeneste ved at ignorere maksimalpriserne.

Han var åbenbart tysksindet. I hvert fald havde han deltaget aktivt med at pynte op til en fest i den tyske forening, hvilket fremgår af denne lidt sarkastiske kommentar i Flensborg Avis d. 5/6 1913:

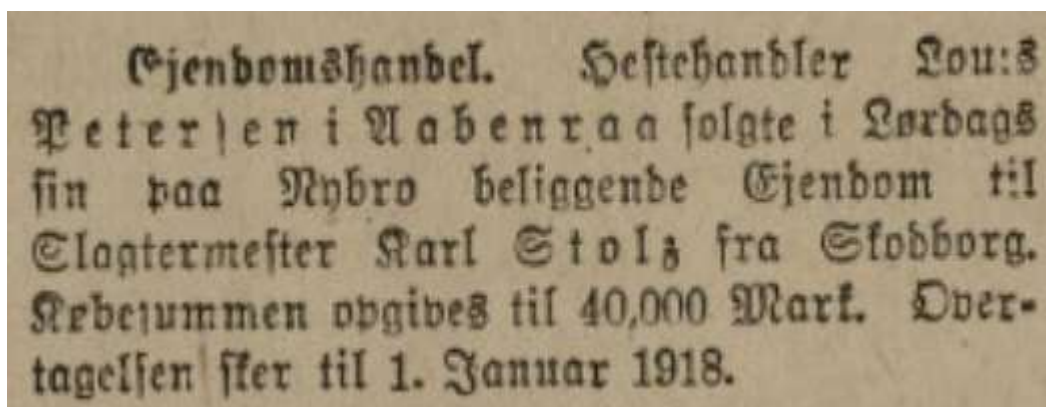

Skodborg, onsdag.

En tysk fest. I søndags var der tysk fest her i byen. Kredskrigerforbundet holdt årsmøde her. Byens tyskere havde i den anledning anstrengt sig for at pynte for de fremmede gæster. På en særdeles original måde havde slagter Stoltz ifølge Fortrykningsbladet i Haderslev pyntet. Han havde overhængt en stor æresport med oppustede tarme, flankerede af et svinehoved og et kalvehoved.

Denne pynt synes efter begejstringen i Fortrykningsbladet at dømmes at have gjort stærkt indtryk på ”Krigerne”.

Fra d. 1. januar 1918 overtog han en slagterforretning i Åbenrå. Ved den lejlighed solgte han huset til en landmand, Jørgen Clausen (ham der ejede Roygård?).

Om der er blevet drevet slagtervirksomhed mens Jørgen Clausen ejede ejendommen vides ikke; men det blev der fra 1919, da slagtermester Carl Hansen overtog ejendommen.

Andre.

Af andre handlende/næringsdrivende, der forsvandt under krigen kan nævnes 2 frisører/barberer; 1 gartner og en deltids fiskehandler.

Andre erhvervsdrivende:

En af de større arbejdspladser i Skodborg, Mejeriet, var også hårdt ramt. I 1915 flygtede mejeribestyreren, **Claus Faaborg**, dagen inden han skulle være mødt til militærtjeneste, og i hvert fald to mejerister og en mejerimedhjælper forsvandt også fra byen under krigen. Der til kom (ifølge et brev fra Hans Chr. Nicolaisen i januar 1915), at mælkekuskene også blev indkaldt, så landmændene nu selv måtte køre mælken til mejeriet. Tilsyneladende har mejeriet under resten af krigen været uden egentlig bestyrer. Først 1919 blev Christian Mathiesen ansat som ny bestyrer.

Ud over de personalemæssige problemer led driften også under stærkt reducerede mælkeleverancer. I løbet af krigen blev antallet af køer hos leverandørerne reduceret med 25% (fra ca. 1200 køer i 1914 til ca. 900 køer i 1918); men på grund af den ringe foderstand faldt mælkeproduktionen med godt 85% (fra 3500000 kg til 500000 kg)²⁴. Adskillige mejerier i landsdelen gik af den grund over til kun at modtage mælk hver anden dag; men om det også var tilfældet i Skodborg, er det ikke lykkedes at fastslå.

Skodborg mejeri – sandsynligvis mejeribestyrer Claus Faaborg og hustru stående foran bestyrerboligen. Børnene er født hhv. 1901 og 1905, så fotoet er sandsynligvis fra ca. 1908.

²⁴ K. M. Hermansen: Skodborg sogn i frøs herred. Ny udgave 1971 ved Hjemstavnskredsen for Skodborg Sogn, p. 142.

Mølleejere.

Skodborg Mølle

Skodborg Mølle, ca. 1930.

Niels Hansen Sterndorf havde ejet Skodborg Mølle siden 1898, hvor han overtog den efter sin far. 1914 blev han indkaldt til krigen, og konen, Dora, måtte så sammen med to ukonfirmerede sønner forsøge at drive mølleriet og det tilhørende landbrug på 16 tdr. land videre.

Den ældste søn, Christian, var født d. 28/7 1899. I 1917 nærmede sig så tiden, hvor han ville blive indkaldt. Det var faren ikke tryk ved, så da han i februar 1917 var hjemme på orlov, besluttede han sig for at flygte til Danmark sammen med Christian, formodentlig for at denne ikke skulle klare sig alene i det ukendte.

Inden har han tilsyneladende fået lavet et juridisk arrangement, så konen blev registreret som ejer af møllen for at undgå, at den blev beslaglagt af de tyske myndigheder efter flugten. Og det viste sig at være fornuftigt for i "Amtsblatt" fra d. 27/4 1918 blev det bekendtgjort, at Gefreiter Niels Sterndorf, der var møller og landbruger i Skodborg, var mistænkt for faneflugt og at hans formue i landet derfor var beslaglagt.

Far og søn tog først til Vamdrup; men efter rådgivning fra den lokale sognerådsformand flyttede de videre nord på og fik arbejde på en gård i nærheden af Aarhus.

Dora forsøgte at drive bedriften videre; men på grund af chikanerier fra de lokale tyske embedsmænd gav hun et års tid senere op og solgte bedriften til en gårdhandler, Henningsen, som solgte landbrugsjorden videre til Hans Bruun, Nørreris, for 2200 Mark pr. hektar. Møllen var ifølge en meddelelse i "Hejmdal" d. 10/6 1918 blevet solgt med øjeblikkelig virkning til J. M. Meier for 37000 Mark, og besætning, inventar og indbo blev sat på auktion d. 11/7 1918:

Auktion.
 Torsdag, den 11. Juli 1918,
 Eftermiddag Kl. 2 (ny Tid),
 bortfælges paa den af Fru Sterndorf i
 Skodborg købte Ejendom af

Be-ræining og 3 Den'ar.

2 røde 3 Aars Heste, 4 gode Mal-
 felser, 6 Stk. Ungkvæg, 1 Grise-
 so, 14 Høns, 1 Damefaeton, 2
 Arbejdsvoagne, 1 Apletønde med
 Pumpe, 1 Kane, 1 selvrensende
 Tærskedækk, 1 Rense- og 1 Hakk-
 semaskine, 1 Aflægger, 1 Radså-
 maskine, 2 Sæt Stadsseletøj, 2
 Sæt Arbejdsseletøj, 1 Decimal-
 vægt, alle Plove, Harver og alle
 andre Afskredslaber tillige sælges
 et godt Klaver, 1 Sofa, 6 Stole,
 2 Lænestole (Ply), 1 Udtræks-
 bord, 2 Sengesteder med Madras-
 ser, 1 Seng, 1 Servante, 1 Sofa,
 6 Stole, 1 Bord, 1 Skatol, Ege-
 træ, 1 dobbelt Klædeskab, 1 Køl-
 lenskab, 1 Saltkar m m. m.

Kredit gives.
 Sommersted i Juli 1918.
 A. Henningsen,
 Auktionator.

3305

Auktion

Tirsdag den 11. juli 1918
 Eftermiddag kl. 2 (ny tid)

Bortsælges på den af Fru Sterndorf i
 Skodborg købte ejendom af
 besætning og inventar.

2 røde 3-års heste, 4 gode malkekøer, 6 stk.
 ungvæg, 1 griseso, 14 høns, 1 damefaeton,
 2 arbejdsvoagne, 1 ajletønde med pumpe,
 1 kane, 1 selvrensende tærskedækk, 1 rense- og
 hakkelsemaskine, 1 aflægger, 1 radsåmaskine,
 2 sæt stadsseletøj, 2 sæt arbejdsseletøj,
 1 decimalvægt, alle plove, harver og alle andre
 avlsredskaber; tillige sælges et godt klaver,
 1 sofa, 6 stole, 2 lænestole (plys), 1
 udtræksbord, 2 sengesteder med madrasser,
 1 seng, 1 servante, 1 sofa, 6 stole, 1 bord,
 1 skatol i egetræ, 1 dobbelt klædeskab,
 1 køkkenskab, 1 saltkar med meget mere.

Kredit gives
 Sommersted i juli 1918

A. Henningsen
 Auktionator.

Kommentarer: "ny tid" betyder sommertid; en faeton er en let, 4-hjulet vogn, ofte med kaleche, til stadsbrug.

Ifølge et avisinterview i forbindelse med Niels' og Doras diamantbryllup i 1958 lykkedes det hende efter salget af ejendommen at komme til Vamdrup med børnene og hele indboet. Det ovennævnte indbo må så være noget overskydende, hun har efterladt.

Da hun og børnene var kommet til Vamdrup, kom Niels og Christian også tilbage til Vamdrup, så hele familien var samlet igen. For sønnen Christian blev det dog ikke nogen langvarig lykke: han døde af gigtfeber i marts 1921.

Niels Sterndorf fik arbejde ved DSB, først i Vamdrup og siden i Padborg. Da han i 1938 måtte lade sig pensionere efter en arbejdsulykke, flyttede han og konen tilbage til Skodborg.

Trods en masse personlige problemer for møllejeren ser det altså ud til, at møllen har været i drift i et eller andet omfang i stort set hele perioden 1914-1918.

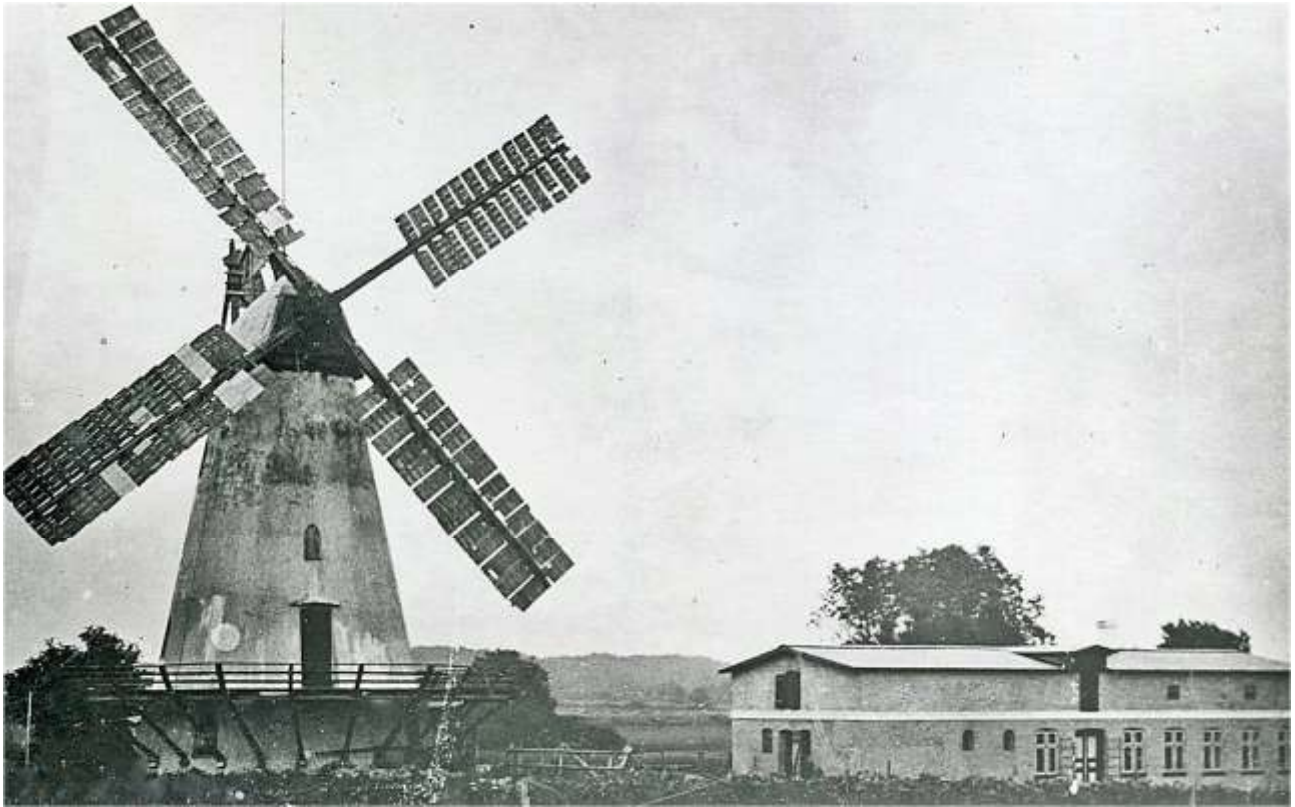
Graasbøl Mølle.

Møllen blev bygget i 1871 af **Peter Graasbøl**, som drev den sammen med sin gård, "Hørregård", Troldkærvej 15.

Personerne på fotoet tilhører alle familien Graasbøl. Årstal usikkert.

I 1904 solgte han møllen fra til **Julius Hald**, hvis søn Johannes Peter, faldt i 1. Verdenskrig. Efter at have haft et par andre ejere, hvoraf den ene byggede et stuehus til møllen, blev den i 1908 solgt til **Jørgen Paulsen**.

Graasbøl Mølle med stuehus, ca. 1930.

Han blev født d. 9/11 1875 i Adsbøl, Aabenraa amt. Han var gift med Marie Margrethe, født Iversen, med hvem han fik to børn, som blev meget kendte på hver sin måde: sønnen **Jørgen** blev inspektør ved Tøjhusmuseet og Ridder af Dannebrog, og **Marie** – bedre kendt som "Græde-Mimi" - blev hele byens slikmutter i "Den Lille Butik" i Vestergade 15.

Jørgen Paulsen blev indkaldt til krigen i januar 1915. Fra tyske tabslistes ved vi, at han d. 1/6 1917 som Gefreiter [korporal] var blevet let såret, og d. 27. september 1918 blev han meldt savnet. Det viste sig, at han var kommet i engelsk krigsfangenskab, hvor han tilbragte resten af krigen i den "danske" lejr i Feltham. Ved tilfangetagelsen var han sergent ved 521. Sanitetskompagni. Han kom hjem igen via København med skibet "SS Ficaria"; men der meddeles intet om, hvornår det skete.

I 1915 havde han købt ejendommen Skudstrup Markvej 5. I ejendomsregistret står der ikke noget om, at han ved den lejlighed også skal have solgt møllen; men i hvert fald meddeltes det d. 5/9 1916 i en avisnotits, at Foderstofforretningen har solgt møllen til Niels Fredensborg:

"Ejendomshandel. Skodborg Savværk og Foderstofforretning, der ejede Skudstrup Vejrmølle, solgte forleden dag samme med tilhørende beboelseshus og af arealet en stamparcel på ca. 1 ½ hektar land til møller Fredensborg, der er forpagter af den lille Lundsgårds Vandmølle nede ved Kongeåen, som ejes af Københoved-Skodborg Engvandings-Selskab. Købesummen er 10.400 Mark."

Det er muligt, at Jørgen Paulsen har solgt møllen til Foderstofforretningen i forbindelse med hans indkaldelse, da den ikke har kunnet drives videre under hans fravær. En anden mulighed er, at mølleriet er gået konkurs under hans fravær, og at Foderstofforretningen har overtaget møllen som pantegæld.

Den nye ejer, Peter Christian Fredensborg, drev så møllen videre. Hvordan driften er gået, foreligger der intet om; men rent privat blev familien Fredensborg også hårdt ramt af krigen. Den ældste søn, Nicolai, var

indkaldt som soldat ved krigens udbrud og var med i de første alvorlige kampe på Østfronten – og faldt d. 29/8 1914 under kampene ved Tannenberg.

En anden søn, Wilhelm (født 14/4 1896), blev indkaldt i efteråret 1915 og blev såret to gange i hhv. 1917 og 1918; men han overlevede og kom nogenlunde helskindet hjem.

Peter Christian Fredensborg drev så vidt vides møllen under hele krigen; men der er ikke meget, der tyder på, at det har været en guldgrube. I 1923 solgte han møllen til sønnen Jens, som i 1930 opgav at drive den og blev landmand i stedet. I 1937 blev møllen nedlagt.

Mikkelborg

Der fandtes også en mølle i Mikkelborg. Det eneste, vi ved om den er, at den lå på det, vi i dag kalder Mikkelborg Bygade; men vi ved også, at ejeren, **Christian Smedegaard**, var indkaldt det meste af krigen. Ifølge en tysk tabsliste fra d. 11/9 1915 var han blevet let såret, og i amtsforstanderens arkiv kan vi se, at han i september 1916 har søgt orlov.

Hvad det kom til at betyde for driften af møllen foreligger der ingen oplysninger om; men han kom tilbage fra krigen og var i stand til at drive møllen videre – i hvert fald så sent som til folketællingen 1940.

Ifølge en håndskrevet notits øverst på pastor Christiansens sognekort boede Chr. Smedegaard i den blå cirkel ved tallet 3.

Andre indkaldt til krigstjeneste:

- 1 Sparekassebestyrer.
- 1 Savværksejer
- 1 Forretningsfører (foderstofforretningen).
- 5 Postbude.
- 1 Fyrbøder.
- 1 Maskinarbejder.

Andreas Hollensen.

De fleste af dem, ved vi ikke ret meget om – med undtagelse af Andreas Hollensen, der var forretningsfører for Foderstofforretningen. Straks i 1914 blev han indkaldt til Haderslev som underofficer. På bataljonskontoret dér manglede man en skrivemaskine, og da Hollensen mente at kunne skaffe en fra

Foderstofforretningens hovedkontor i Vejen, lovede man ham, at hvis han skaffede den, ville han blive fri for fronttjeneste. Skrivemaskinen blev så sendt til Haderslev, og med truslen om at den skulle returneres igen, hvis han blev sendt væk fra Haderslev, lykkedes det Hollensen i flere tilfælde at undgå det. Men til sidst gik den ikke længere, og efter et stykke tid blev han sendt til Rostock.

Her ses Andreas Hollensen stående i bagerste række yderst til venstre under et træningsophold i Lockstedter Lager, april 1916.

Ved Hollensens indkaldelse blev der ansat en midlertidig bestyrer, Johannes Christensen. Han var tilsyneladende ikke særligt vellidt blandt kunderne, så i 1917 blev der lavet en aftale om, at han skulle sige op og flytte til Rødding som bestyrer af en nystartet filial der, og Hollensen søgte så om at blive sendt hjem for at passe forretningen, da man ellers ville blive nødt til at lukke den. Tyskerne kunne ikke undvære forretningen, da den stod for indsamling af korn fra Skodborg til den tyske hærforvaltning, så han fik lov til at komme hjem igen.

De øvrige krigsdeltagere var alle enten landmænd eller uspecificerede arbejdere.

Vareknaphed.

Ved krigsudbruddet indledte englænderne en søblokade af Tyskland. Alle skibe, der sejlede med varer til Tyskland, blev uanset nationalitet stoppet eller sænket. Selv i fredstid var Tyskland stærkt afhængig af tilførsel af råstoffer og andre varer ude fra, og det behov blev væsentlig større i en krigssituation.

I Tyskland blev den civile administration straks underlagt de militære myndigheder – for Nordslesvigs vedkommende Generalkommandoen i Altona. Al lovgivning og regulering af det civile liv blev derfor foretaget udelukkende for at tilgodese det tyske militærs behov.

Reguleringer og beslaglæggelser.

Udstedelse af Reguleringer og anordninger.

I begyndelsen af krigen gjorde de militære myndigheder sig store anstrengelser for at berolige befolkningen: hvis bare man opførte sig fornuftigt og ikke ødslede med ressourcerne, så ville den engelske blokade ikke få nogen nævneværdig betydning for borgernes dagligdag, for det tyske produktionsapparat var solidt og velfungerende og kunne sagtens modstå blokaden.

Efterhånden som tiden gik, blev det dog klart, at sparsommelighed og samfundssind ikke var nok til at forhindre vareknaphed, og fra vinteren 1914-1915 begyndte myndighederne så at udsende reguleringer i en lind strøm. I begyndelsen var det først og fremmest reguleringer omhandlende produktion af og handel med fødevarer og foder; men som krigen skred frem omfattede reguleringerne alt mellem himmel og jord.

Der kom så mange reguleringer (hvilket i praksis vil sige begrænsninger) i handelen med alle mulige varer, at det vil være helt uoverskueligt i den her sammenhæng at give en fuldstændig redegørelse for alle forordninger; men her er en lille oversigt over tilfældigt udvalgte varer:

Handel.

For at give et indtryk af de snærende bånd, som militæret spændte om næringslivet er her en liste (i kronologisk orden) over nogle af de mange forordninger, der blev udstedt alene i løbet af 1915:

Forbud mod salg af uldtæpper – undtagen til hær og flåde.

Registrering af wolfram, krom, molybden, banadin og mangan.

Beslaglæggelse af uld – også det der endnu ikke er klippet af.

Frivillig aflevering af kobber, messing og nikkel. Frist forlænget til 25. september 1915.

Petroleumsmangel. Opfordring til at bruge elektricitet eller gas til belysning. Hvor dette ikke er muligt: acetylen eller sprit.

Beslaglæggelse af tæpper og dækkener.

Forbud mod fremstilling og salg af postkort og papir, der er sammensat af flere lag og som kan skilles ad. Overtrædelse straffes med fængsel i indtil et år.

Beslaglæggelse af huder og skind.

Beslaglæggelse af kobber – her under, ledninger/kabler/rør af en vis tykkelse, destillationskedler, bryggekar, centrifuge- og vasketromler.

Forpligtigelse til salg af gammelt gummi til hæren.

Forbud mod brug af maling, der er baseret på animalsk eller vegetabilsk olie.

Forordning vedrørende beslaglæggelse, salg og forarbejdning af uldne og halvuldne lapper af knyttede og strikkede varer.

Beslaglæggelse af luftringe til biler. Straf for overtrædelse: fængsel i indtil 6 mdr. eller 10.000 Mark i bøde.

Beslaglæggelse af tørvestrøelse.

Beslaglæggelse af basttrevler.

Anmeldelse af forråd af dyrehår: mohair, kameluld, alparka, kashmir, gedehår, kalvehår, oksehår, følhår, hestehår (med undtagelse af hale- og mankehår).

Langt de fleste af disse forordninger havde sikkert ikke den store praktiske betydning for livet i Skodborg. Det havde der imod forordningerne, der angik landbruget.

Landbrug og fødevarer.

I begyndelsen drejede det sig først og fremmest om at få styr på brødkorn og mel. D. 23/11 1914 meddeltes det i "Hejmdal", at der d. 1. december 1914 skulle finde en kornregistrering sted, og det blev ned i mindste detalje bekendtgjort, hvad og hvor der skulle registreres:

"Kornforrådet skal opgives, for at myndighederne kan danne sig et skøn om, hvor længe det vil kunne slå til. Optællingen skal gå for sig d. 1. december og omfatte al slags korn: hvede, rug, blandkorn og blandfrugt (med ærter i), havre, byg (med undtagelse af malt), mel – både af hvede og rug, medindfattet skørt, skørtmel og rugmel, så vidt det tjener til menneskelig næring, lige som også skørt²⁵ og skørtmel af rug, endvidere

²⁵ Grofmalet korn.

andet mel (havre, byg, majs og blandkorn). Undtaget er majs, store byggryn, små byggryn, flækkede gryn, gryn, foderskørt, fodermel og klid af enhver slags.

Der skal efterses i alle landbrug og hos alle handlende og næringsdrivende samt hos alle eksportører og speditører, hos gæstgiverier, i pensionater, klostre og forretninger af forskellig art, som holder heste. Hellere tage for mange med end for få. Der vil kun blive udfyldt lister for de forskellige tælledistrikter.”

Senere blev registreringerne meget mere detaljerede, hvilket fremgår af Kirsten Hansens brev fra d. 10. juli 1917:

”... Vi har fået en hel protokol at udfylde på flere sider om alt muligt, hvad vi har og ikke har, folk og fæ og alle mulige slags kornsorter, om så det er ærter og bønner i haven siger de, at de skal med.”

I januar 1915 bliver det forbudt at bruge rug og hvede samt rug- og hvedemel til fremstilling af foderstoffer, hvis det er egnet til brød, og for at strække hvedeforsyningerne bliver det også tilladt at lave hvedebrød, hvor kun 50-70 % af melet er hvedemel.

D. 1. februar 1915 går man et skridt videre og beslaglægger al hvede og rug – også det utærskede – til militære formål, samt alt hvede- og rugmel til de kommunale myndigheder. Undtaget er dog beholdninger af tærsket korn og mel, som tilsammen ikke overstiger 100 kg. I samme måned bliver enhver forarbejdning af korn, som ikke går ud på at fremstille mel (dampning, maltning, brænding etc.), forbudt. Overtrædelse af forbuddet straffes med fængsel i op til et år eller en bøde på op til 10.000 Mark.

I et brev i juni 1915 til sønnen Jens Peter beretter Hans Chr. Nicolaisen om de trange tider i Skodborg:

”Ja, alting bliver så dyrt herhjemme. Jeg har købt petroleum for vinteren, 100 pund á 50 Pfennig, altså 50 Mark. Købmanden mente jo ikke, at der blev noget at få siden. Høsten kan nu bedre sig meget; men der skrives i bladene så meget om beslaglæggelse af det ene og det andet, så sagerne bliver os måske frataget til en billig penge lige som sidste år, mens hvad vi skal købe af klid og sager er frygtelig dyrt. Ja, det er meget kedeligt især for de mindre brug, som ikke avler stort mere end til husbehov.”²⁶

I et forsøg på at give landboerne et samlet overblik over deres kornsituation udstedte man d. 20. juli 1917 en forordning om, hvad den enkelte landmand (her kaldt ”selvforsørger”) måtte beholde til sig selv af årets høst:

”Landbrugere må af deres selvavlede frugter [dvs. afgrøder] anvende:

- 1. Til selvforsørgernes ernæring pr hoved i tiden fra 1. august 1917, under medberegning af de fra d. 1. til 15. august 1917 overladte mængder:
 - a. af brødkorn 9 kilogram om måneden*
 - b. af byg og havre i tiden til d. 30. september i alt 8 kilogram.**
- 2. Til dyrkning af de til bruget hørende grundstykker pr. hektar*
 - Vinterrug indtil 155 kilo.*
 - Sommerrug indtil 190 kilo.*
 - Vinterhvede indtil 190 kilo.*
 - Sommerhvede indtil 185 kilo.*
 - Spelt indtil 210 kilo.*
 - Byg indtil 160 kilo.*
 - Havre indtil 150 kilo.*
 - Ærte medindfattet bønner indtil 200 kilo*
 - Stor viktoriabønner og agerbønner indtil 300 kilo.*

²⁶ Der går et stille tog. Brevveksling mellem en ung sønderjyde og hans hjem. Udgivet af Carl Hornbech. De Unges Forlag, 1917, p. 114.

*Linser indtil 100 kilo.
Blandfrugter de samme mængder i forhold til frugternes blanding.
Boghvede indtil 100 kilo.
Hirse indtil 30 kilo.”*

For landmændene var det største problem foder til hestene. Hidtil havde den væsentligste foderkilde været havre; men det begyndte hurtigt at knibe med at skaffe det i tilstrækkelige mængder. En af de væsentligste grunde til knapheden var hærens kolossale behov, og da det havde forrang for private behov, blev der ikke meget tilbage til landmændene. For at sikre de nødvendige forråd af havre til hæren blev i slutningen af januar al havre beslaglagt. Undtagen her fra var det, der var nødvendigt til såsæd (150 kg pr. hektar) samt 2½ pund havre pr. hest pr. dag til næste høst. Samtidig blev man mindet om, at det var strengt forbudt at bruge havre til foder for andre dyr end hovdyr – hvilket i praksis vil sige heste.

Den forordning gav anledning til en del bekymring rundt omkring i sognet. I et brev fra februar 1915 skriver Hans Chr. Nicolaisen: ”... *Der kommer så mange forordninger om, hvordan brødet skal være, hvor meget vi må få, samt beslaglæggelse af alt brødkorn – og nu også havre. Hestene må kun få 2½ pund, siges der. Ja, tynde vil de blive. Arbejde kan de jo da ikke efter det foder.*” Hvad den normale fodermængde er, fremgår ikke; men i et brev hjem til sin far om det samme problem skriver Christian Bruun fra felten d. 22. november 1915: ”... *2½ pund havre til hver hest om dagen er ikke meget. Vores får 8-10 pund om dagen.*”

På det her tidspunkt er der altså nogenlunde forsyninger af havre til de militære heste; men i løbet af krigen kommer de også til at sulte. I begyndelsen af november 1917 skriver Christian Bruun hjem til forældrene: ”... *Jeg tror gerne, at kalvene er falmende [dvs. er blevet magre]; men det er vore heste også. Mange artilleriheste er så ringe, at de falder om for vognen. Når man kører efter fronten til, kan man tælle 20-30 døde heste, som ligger langs vejen.*” Et par uger senere skriver han hjem, at han og de andre hestepassere har været indkaldt til undervisning i, hvordan man skal behandle hestene i denne situation, hvor der er fodermangel: ”... *I går havde vi lidt undervisning i, hvordan vi skal behandle hestene. Foder findes der næsten intet af, og så mener de, at [en anderledes] behandling skal gøre hestene tykke!*”

Allerede i 1915 blev det foreslået at strække havren med sukker; men der er ikke fundet eksempler på, at det er sket i Skodborg. Der i mod kan Christian Bruun berette om det i hæren i foråret 1918 – i det omfang der blev noget til overs, når Christian og hans kammerater havde ”organiseret”, hvad de ville have.

På Højvang var det ikke en mulighed at blande sukker i hestefoderet. D. 10. juli 1917 skriver Kirsten Hansen til Lorens om problemerne med hestefoder:

”*Har gået ude ved hestene og kælet for dem. Først bringe Frits hjem i stald. Han står for sig selv – har ikke hilst på føllet endnu. Så har jeg været henne ved Lotte og føllet med lidt havre. Har i dag selv forlangt at give den, da vi kun har grumme lidt, og jeg kunne se, at når Wilhelm skulle råde, fik det for tidligt ende, og vi skal have lidt til den, når den skal gå for bindere. Frits får slet ingen havre, og Lotte kan ikke få det kvantum, den efter loven tilkommer i denne tid. Det er kniberi og småtterier over alt i denne tid.*”

Den smule sukker, man kunne få, blev brugt i husholdningen. For at afbøde manglen på sukker, kunne man købe sakkarin som sødemiddel i stedet for; men det var ikke noget, man brød sig om på Højvang:

”... *I morgen får vi sukkerkort igen, hvad vi glæder os til. Vi har ikke fået sød mad den sidste tid. Sakkarin tror jeg er skadelig. Der er flere, der klager over mavepine efter nydelse af sakkarin.*”²⁷

Forsyningerne af sukker var få og små, så så snart der blev udleveret nyt sukkerkort, blev hele rationen købt på én gang i stedet for fordelt over perioden, for at være sikker på at få det, hun havde krav på:

²⁷ Brev fra Kirsten til Lorens Hansen d. 23/2 1917.

” ... *Kresten var inde efter sukkerkort og var helt forslæbt, da han kom hjem. Han havde båret 21 pund sukker (rationen for 2 måneder) hjem fra Skodborg.*”

På ”Nørreris” kogte Sofie Bruun sirup af sukkerroer og brugte det som sødestof i stedet for sukker. Det beretter hun om i et brev til Hans Bruun d. 20/11 1917:

”*Jeg har i dag sendt et stykke sirupskage. Du skal da smage, hvordan vi kan bage kage af vor hjemmelavede sirup. Der er slet ingen sukker i. Ja, det var dejligt, vi fik de roer. Det er et stort arbejde at få siruppen lavet; men det er rart at have den.*”

I førnævnte brev skriver Kirsten Hansen om fodersituationen i al almindelighed:

”*Så det er ikke uden grund bønderne ængstes for, hvordan man skal fodre til vinter. Halm bliver der kun lidt af i år, og skal vi så afgive alle kornsorter af enhver art, så kommer dyrene til at sulte endnu mere end i fjor. Iskov²⁸ er jo hjemme. Han sagde, at han blev nødt til at sælge mindst 4 køer. Det er kjøvt nok at skulle skille sig af med sine gode kreaturer, som det har kostet så mange års arbejde at få så gode og ydedygtige som muligt. De mener, vi bliver nødt til at slippe et par inden vinter. Kvier og køer synes jeg ikke godt vi kan slippe flere af, nu der er udsigt til at vi kan komme lidt i gang med vor gamle stamrace igen – og så skal sælge. Det synes du sikkert heller ikke om.*”

I al almindelighed var fodersituationen kritisk i begyndelsen af 1917. For at føje spot til skade vendte vinteren tilbage med sne og frost i hele marts måned. Om situationen på ”Højvang” skriver Kirsten til Lorens:

”... *For forårsarbejdet kan vi roligt holde påske. Wilhelm fik de sidste roer ind i går og mente, at køerne kunne få lidt mere roer om dagen; men jeg mente nej. De første 6 uger kommer her sikkert ingen køer på græs. Landmændene er nervøse her på egnen for at både kløver og vintersæd går væk [på grund af frosten]. Næste år bliver vist et dårlig år med brødkorn for vi nordboeres vedkommende. Kan vi få lidt mere råd til at fodre med roer om 14 dage, når vore køer så vel kælder, er jeg glad. ... Jeg ved ikke, hvad vi skal med det ene svin. Det andet skal Wilhelm jo have [som en del af hans løn]. Jeg vil gerne, du skulle have set dem – om vi skal fede det, eller det skal være so? Vi får to grise ved Aksel igen i denne måned; men ikke før køerne kælder. Vi har så lidt mælk nu som aldrig før. Magre er de fleste. Så magre køer har ikke før stået i denne stald!*”

Fodermanglen var generel for hele landsdelen. I en stil skriver en stor skolepige, Marie Cosmos, fra Tønder dette om sine egne oplevelser af fodermanglen (oversat til dansk):

”*I denne tid er der stor knaphed på alt, sågar foder til kreaturerne, høet. Hærforvaltningen har brug for hø til hestene, og selv den landmand, der kun har én kø, skal afgive hø. Spottende kalder man det Hindenburghø. Mange bønder har ikke engang nok hø. De må købe for at kunne aflevere. Ellers bliver de straffet. Siv, rør og meget andet bliver høstet og afleveret. I fredstider bruger man ikke sådan noget. Køerne kommer snart til at sulte hen over vinteren, og folk skaffer sig af med køerne. De siger: ”Vi skal aflevere mælk, vi skal aflevere hø. Det kan ikke betale sig at holde kreaturer.” Skolebørn fra alle sociale lag samler løv.”²⁹*

²⁸ Nabo som også er indkaldt.

²⁹ <https://denstorekrig1914-1918.dk/12-september-1918-marie-cosmus-zwei-luftschiffe-die-in-der-halle-waren-branten-auf/>

Svinefoder var det også knapt med. Tidligere havde man brugt byg som foder; men det var nu strengt forbudt, da det i stedet skulle bruges til menneskeføde. Derfor indskrænkedes svineholdet hurtigt. I et brev i marts 1915 skriver Hans Chr. Nicolaisen, at han nu ikke længere havde ret mange svin på grund af kornmanglen, og en uges tid senere meddeler han, at de nu har leveret det sidste svin.

Der er her sikkert tale om den tvangslevering, der er omtalt i en besked fra Landråden i Haderslev d. 18. marts 1915. Ifølge den skal samtlige svin i kredsen mellem 60 og 90 kg sælges til Centralindkøbsstedet i Berlin til fordeling mellem trængende byer og landkommuner. Undtaget fra tvangssalget var avlsdyr og dyr til brug i egen husholdning – forudsat at svinet beviseligt kunne fodres uden brug af fodermidler, som var egnede til menneskeføde. I den forbindelse bliver det understreget, at byg *er* egnet til menneskeføde og derfor ikke må bruges som svinefoder.

For at imødegå manglen på traditionelt svinefoder foreslog den prøjsiske landbrugsminister, at man driver svinene ud i skoven om sommeren, så de kan æde sig mætte i græs!

I samme boldgade er en forordning fra landbrugsministeriet i september 1915 om at iværksætte indsamling af bog og agern, som uden forarbejdning kan anvendes til svinefoder. Senere blev det forbudt at bruge bog som foder, da de skulle bruges til at presse olie af, og resten kunne så presses sammen til kager til kreaturfoder.

I december meddeler Krigsudvalget for Erstatningsfoder, at det har fundet en metode til at fjerne de træagtige bestanddele af lyng, som så kan anvendes som et let kraftfoder til alle slags dyr. Der foreligger ingen oplysninger om, om projektet faktisk blev realiseret.

I september 1916 blev myndighederne endnu mere kreative i deres forsøg på at imødegå foderknapheden. I "Hejmdal" meddelte de tyske landbrugeres indkøbsforening, at den ville tilbyde mel af tagrør som foder til svin, hornkvæg, heste og får, og "Berliner Tageblatt" henviser til, at grums fra kaffeerstatning indeholder så meget fedt (godt 11%) og protein (godt 12%), at det bør anvendes som foder til heste og høns.

På grund af de mange forordninger kunne det være svært for landmanden at finde ud af, hvad man måtte fodre med, og hvad man ikke måtte fodre med. Derfor blev der i december 1916 udgivet en samlet oversigt i bogform: "Oversigt over forbud og indskrænkninger ved forordninger, og om højestepriser".

Ifølge et referat i "Hejmdal" måtte man *ikke* fodre med følgende produkter:

1. Brødkorn (rug, hvede, spelt), blandkorn hvor i brødkorn indgik, mel, brød, samt grutning af brødkorn og efterkorn [de letteste og dårligste kerner].
2. De 60 % af byghøsten, som skal afleveres.
3. Havre og blandkorn hvor havre er blandet med andre kornsorter eller bælgfrugter, med mindre de eksplicit tillades brugt i afgrænsede mængder til specifikke dyr.
4. Boghvede og hirse.
5. Ærter, bønner og linser.
6. Kartoffler der kan benyttes til spisekartofler eller fabrikskartofler, kartoffelmel, kartoffelstivelse samt andre produkter fra kartoffeltørrerier.
7. Sødmælk (undtagen til kalve og svin under 6 uger).
8. Sukkerroer.
9. Bog (frugt af bøg).

Der imod måtte man gerne fodre med følgende produkter:

1. Klid.
2. De 40 % af byghøsten, som ikke skal afleveres.

3. Af ren eller blandet havre må der indtil d. 31. december 1916 bruges følgende mængder pr. dyr pr. dag:
 - Heste: 4½ pund
 - Avlstyre og trækstude: 2½ pund
 - Avlsgedebukke (hvis der foreligger speciel tilladelse): 1 pund.
4. Hestebønner, sojabønner, vikker, lupiner, ærtbælg, ærtekid og blandet bælgfrugt.
5. Runkelroer, turnips, kålrabi, markgulerødder og kål.
6. Blade og snitter af sukkerroer.
7. Kartofler der hverken duer til spise- eller fabrikskartofler, men kun til svin og høns.
8. Græs, hø, halm og hakkelse.
9. Sødmælk til kalve og grise under 6 uger; skummetmælk.
10. Alle de produkter, der ikke er nævnt under produkter, som ikke må bruges til foder.

Med jævne mellemrum kom de tyske myndigheder og kontrollerede, om de forskellige forordninger blev overholdt. Om en sådan kontrol skriver Kirsten d. 8. april 1917:

"... Revisionen er i virksomhed over alt i de her dage, om det så er i dag, siges der. Alt det korn, vi har tærsket ligger på loftet. Det forlanges, at det skal være nøje afvejnet, hvor meget der er af hver slags, og stå i sække. Vi har nu ingen sække til det, og jeg ved heller ikke, hvor meget vi må beholde hverken af det ene eller det andet. Der er også forskrifter for sædekornet. Dem kender jeg ikke..."

Landmændene var ikke begejstrede over ikke at have råderet over deres egen produktion. Det fremgår tydeligt af et brev fra Kirsten til Lorens d. 13. april 1917:

"... Jeg måtte så i forgårs i gendarmens og to soldaters nærværelse skrive under på, at alt vores korn nu er Kommunalforbundets ejendom, således at de bestemmer, hvor mange pund vi må spise, og også hvor mange pund vi skal aflevere! MON IKKE DET ER DET SAMME SOM AT VÆRE INDKALDT I HJEMMEHÆRENS TJENESTE!! Det synes jeg! ..."

For at strække på forrådene af æg, spisefedt, sukker, mælk og fløde bliver det i oktober 1915 udstedt indskrænkninger i forbindelse med erhvervsbægning – ikke privat bægning: når det drejer sig om sukker, må man i 1916 kun bruge halvdelen af den mængde, man havde brugt siden 1. oktober 1914, og man måtte slet ikke bruge hverken mælk, fløde eller fedt. Også når det drejede sig om handel med og forbrug af mælkeprodukter blev der udstedt restriktioner: fløde måtte ikke sælges til privat forbrug, kun til smørfremstilling, og i private husholdninger måtte man ikke fremstille piskefløde. Det blev også forbudt at fremstille flødepulver, lige som man heller ikke måtte anvende mælk til fremstilling af maling.

Forsyningerne af smør og margarine var også presset. Derfor blev der i september 1915 udsendt en opfordring til at indsamle nedfaldsfrugter og vilde frugter *"... Nedfalden frugt og vilde frugter har stor betydning for fremstilling af konserves. Da disse i vinter vil få forøget betydning til at smøre på brød i stedet for smør og margarine, som bliver stadig knappere, er det nødvendigt, at marmeladefabrikkerne forsynes rigeligere med frugt..."*

Selv om landbrugerne selv producerede mælk, måtte de ikke selv fremstille smør. Det skulle foregå på mejerierne, og der var restriktioner på, hvor meget der måtte leveres tilbage til mælkeleverandørerne. Dette ses af en meddelelse i "Hejmdal" d. 17/8 1916:

"Det skal bemærkes, at den smørmængde, der skal leveres tilbage til mælkeleverandørerne, ikke må overstige det kvantum, der er tilbageleveret i juli 1916. For så vidt denne mængde har overskredet 180 gram

pr. hoved pr. uge, må der indtræde en indskrænkelse til 180 gram.”

Det var dog ikke kun mælk og smør, der blev rationeret: også skummetmælk måtte stå for skud, som Kirsten Hansen skriver i et brev d. 24. maj 1917:

”... Har fået bud, at vi efter pinse skal afgive halvdelen af skummetmælken på mejeriet. Hvad skal kalvene så have?”

Også kødforsyningerne var under pres. Derfor blev der fra 1. november 1915 indført 2 kødfrie dage om ugen: om tirsdagen og om fredagen måtte man ikke sælge kød til forbrugerne. For private blev der dog i anledning af jul og nytår givet dispensation til at købe kødvarer fredag d. 24. og fredag d. 31. december 1915. Denne dispensation gjaldt dog ikke kroer og restauranter.

Der gik dog ikke lang tid, før myndighederne for at kontrollere de sparsomme forsyninger indførte rationeringskort på stort set alt, som vi kender det fra 2. Verdenskrig: brødkort, sukkerkort, kødkort, ægkort, tekstilkort, – og kort til mange andre produkter. Disse kort gav ihændehaveren adgang til at købe en bestemt mængde inden for en bestemt periode; men der var ingen garanti for, at man faktisk fik det, man havde krav på. Det forudsatte nemlig at de nødvendige forsyninger var til stede – og det var de ikke altid.

I et forsøg på at få overblik over forsyningssituationen blev der afholdt talrige registreringer af den aktuelle bestand af husdyr samt beholdninger af korn og grøntsager – samt hvad der ellers kunne tænkes brugt som fødevarer.

Ifølge ”Hejmdal” d. 2/9 1915 skulle der d. 1/10 1915 finde en kvægtælling sted, hvor man skulle registrere antallet af heste, hornkvæg, får, svin, geder og høns. Senere blev det en fast tilbagevendende begivenhed. D. 3/2 1917 kunne ”Hejmdal” meddele: *”Små kvægtællinger vil fra 1. marts blive afholdt hver 3. måned. De omfatter kvæg, heste, får og svin. Tællingen af kvæg, svin og får sker, for at Rigskødstedet kan have et grundlag, mens hestetællingen sker, for at hærforvaltningen kan have et overblik over hestenes antal.”*

Senere på året skulle stort set alt tælles med: *” En kvægtælling skal afholdes igen den 1. september 1917. Den skal omfatte såvel stort som småt kvæg, altså også geder, kaniner og fjerkræ.”*

Tvangsudskrivning af køer.

Formodentlig på baggrund af kvægtællingerne fik Kirsten Hansen på ”Højvang” i juni 1917 ordre på at aflevere en ko til det tyske militær, hvilket hun absolut ikke var tilfreds med:

”... Kl. 8.30 skal Wilhelm til Skodborg og levere en ko, Skimmelkoen. Jeg var hos P. Jensen³⁰ i går, og han sender den væk i dag sammen med en hel del flere, som skal afleveres. Der er jo ingen handel med vore produkter mere. Priserne bestemmer de selv. Vi har blot at producere korn, køer, svin, mælk, ost, smør, osv. – og så aflevere alt til en pris, vi ikke selv bestemmer over, og så for resten betale vore skatter og afgifter, flere end hidtil. Ja, man bliver da ærgerlig ... over at gå i et sådant slaveri, for det er det da!”

Ifølge den danske generalstabs efterretningssektion var denne ko sandsynligvis en del af en tvangsudskrivning af 150 køer fra Skodborg til aflevering d. 1. juli 1917.

³⁰ Der er her tale om værten på Skodborg Vesterkro, Peter Jensen.

Skodborg Vesterkro ca. 1890, med købmandsforretning. Den blev senere (ca. 1908) flyttet over på den modsatte side af vejen. Til højre på fotoet et gadeskilt ved hjørnet af den trekant, hvor branddammen blev anlagt.

Vesterkroen efter at den nye kro er blevet bygget (1914). Den gamle rejsstald, som blev fjernet ca. 1925, er der stadig.

Tvangsudskrivning af heste.

Lige fra krigens begyndelse havde den tyske hær et umætteligt behov for heste. Det gav kronede dage for hestehandlere fra Danmark. Der blev sendt masser af heste over grænsen, og de blev solgt til svimlende summer; men det kunne ikke dække den tyske hærs behov. Derfor blev bønderne med jævne mellemrum pålagt at stille med et vist antal heste til en hestemønstring, hvor de militære myndigheder så udtog de heste,

de mente var brugbare til militære formål. I princippet var der tale om et opkøb; men det var til en pris, som militæret selv bestemte, og det var altid en pris, der lå under en normal salgspris, så der var i realiteten tale om en slags beslaglæggelse. Christian Bruun skriver i et brev hjem d. 4/8 1914, at man nu på kasernen der i Rendsborg havde modtaget 1000 heste, hvor af artilleriet skulle have de 400. Han advarede ved den lejlighed forældrene om, at de nok ikke skulle regne med at kunne beholde deres heste. Han kunne nemlig berette en grusom historie om en gård der i nærheden, hvor gårdejeren og begge hans karle var blevet indkaldt, og alle 4 heste var blevet tvangsudskrevet. Nu stod konen på gården og tjenestepigerne så ene tilbage og skulle forsøge at få den nyligt høstede rug bragt ind uden mænd og heste.

På ”Højvang” slap man dog tilsyneladende for at aflevere heste. Kun få var så heldige. I begyndelsen af marts 1918 fik man på ”Nørreris” besked på at stille med en af hestene til hestemønstring i Gram, og det samme gjorde en række andre bønder fra Skodborg. I et brev d. 2/3 1918 beretter Sofie Bruun om denne hændelse:

”[Jeg] skal da lige berette for dig, at vor lille røde hest blev taget til militæret i Gram i dag, så nu er vi da ikke for stærkt kørende for tiden. Hvad vi får for den, ved vi endnu ikke. Johannes og Jørgen Clausen fulgtes ad derover, og Jørgen Clausens hest blev også taget, så de måtte låne en hest ved Christian Lund til at køre hjem med. Hans Frost var kørende derover med to for, og de tog dem begge, så han havde heller ingen at køre hjem med.”

I et brev d. 16/3 1918 fortsætter hun beretningen om de problemer, som beslaglæggelsen af hesten medførte: *Vi har endnu ikke fået betaling for den røde hest; men der er ikke så få penge til overs fra i fjor i foreningen, så jeg tænker, at vi vel nok kan få den nogenlunde ordentligt betalt. P[eter] M[øller] synes jo ikke, vi skal købe en anden, da de er så dyre. Han har derfor stillet den ene af sine heste til hjælp nu ved forårsarbejdet, hvad jeg synes vi må være meget taknemmelige for.*

Nogle dage senere kunne hun meddele Hans Bruun, at de af hærforvaltningen har fået 3629 Mark for den beslaglagte hest, men at de endnu ikke ved, hvad de får fra hestekassen. Hestekassen var en slags forsikringsordning, hvor de, der måtte aflevere en hest, fik tilskud til køb af en ny. Ifølge Kirsten Hansen blev den oprettet i januar 1917 i forbindelse med et militært krav om aflevering af 25 heste fra Skodborg kommune, og man regnede med kun at få ca. halvdelen af den egentlige værdi som erstatning. Om den ordning skriver Sofie i et brev d. 14/1 1917 til Hans i forbindelse med en tidligere indkaldelse til tvangsaflevering af heste:

”Nå, vi slap jo for at komme af med en hest i denne omgang. Vi gav jo 30 Mark for hver af vore heste, altså 150 Mark til hjælp til dem, som måtte af med en. Men vi er jo glade for at beholde dem vi har.” – Af den udregning fremgår det, at man havde 5 heste på ”Nørreris”.

Mindre indgribende var ordren i juni 1916 fra militærkommandoen om, at man på ”Nørreris” på forlangende skulle stille en vogn med to heste til rådighed for soldaterne til transport til stationen i Sommersted. Sofie regnede dog ikke med, at det var noget, der fik nogen praktisk betydning.

De høje hestepriser havde også den effekt, at de kunne friste landmændene til at sælge de gode heste og købe billigere i stedet. Det kunne give en umiddelbar pengegevinst; men det var ikke altid en fordel. Således beretter Hans Chr. Nicolaisen i et brev i juni 1915 til sønnen Jens Peter om sine erfaringer med en hestehandel, som i praksis ikke faldt så heldigt ud:

”... Jeg har solgt den gode hest for den nette sum af 2500 M og købt en anden til 1700 M. Skal slå græs i morgen. ... Vi har fuldt af Landstormfolk her. Vi har to, og det vil gå ud over fødemidlerne, som er knappe i forvejen.”

Nogle dage senere skriver han igen:

*"... Da jeg intet kan bestille, vil jeg skrive dig et par ord. Som jeg har fortalt, er den gode hest solgt og en ny, mindre, købt igen, og det lader til, at vi kan få lidt bryderi med den. I går ville vi køre ajle ud; men det ville dyret ikke. Så tog vi en anden vogn og ville hente lidt sand i grusgraven. Som jeg stod der og læssede på, kom der uventet et lille skred, og jeg fik det venstre ben lidt ramponeret. Har i dag været hos lægen; men benet er ikke i stykker, kun noget hovnet i fodleddet, og jeg kan og må heller ikke gå de næste dage. Det ser slemt nok ud, således som sagerne nu står. Ajlevognen står på marken, og den gunstige lejlighed for udkørslen går jo således tabt for mig. De soldater, vi har, er såmænd flinke mennesker, som gerne vil hjælpe; men de kan jo ikke ret meget. Den ene er bager, den anden snedker..."*³¹

På landet havde man været vant til at holde sig selv med kød; men nu blev der også lagt restriktioner på hjemmeslagtningen. For det første skulle man have tilladelse fra Landråden i Haderslev, hvis man ville slagte et svin, og når man så havde slagtet, skulle man efter nogle meget detaljerede regler aflevere en del af det slagtede. I "Hejmdal" kunne man d. 3. december 1917 læse følgende regelsæt:

"For alle svin over 30 pund levende vægt gælder følgende bestemmelser for hjemmeslagtning. Til slagtningen er en tilladelse nødvendig fra Kommunalforbundets leder, altså i vort tilfælde Landråden. Denne tilladelse må kun gives, når svinet i tre måneder er blevet holdt i den pågældende husholdning.

Hvem der som selvforsørger slagter et svin, skal aflevere følgende pligt del af hvert slagtet svin: Dersom slagtevægten er på 60 til 70 kilogram, skal der afleveres 1 kilogram; er vægten 70-80 kilogram, skal der afleveres 2 kilogram, og for hver 10 kilogram over 80 kilogram et halvt kilogram. Dersom svinet før har været benyttet til avl, skal der afleveres 3 % af vægten i flæsk og fedt. Der skal afleveres bugflæsk, rygflæsk og flomme."

Duer.

En lidt mere speciel type forordning var dem om duer. De havde deres udspring i, at på en tid hvor internettet ikke var opfundet og telefon- og telegrafforbindelser var usikre, var man i den tyske hær stærkt afhængig af meddelelser via brevduer. Formodentlig for at sikre, at kommunikationen ad den vej ikke blev kompromitteret, blev der i september 1915 udstedt et forbud mod at private udsendte brevduer. I juli 1916 blev forholdene for dueejere yderligere skærpet: al handel med og transport af levende duer blev forbudt, og alle dueejere skulle anmelde deres duer inden d. 10. juli – også duer, der ikke blev brugt som brevduer.

Hvis ellers alle har overholdt pligten til at anmelde duer, var der åbenbart ikke særligt mange duer i Skodborg. Ifølge amtsforstanderens protokol anmeldte snedker Niels Bendixen i Søndergade, at han havde to duer, samt at Hans Bordorff havde 4, enke Jensen (?) havde 4, Claus Møller (domæneforpagter, Sundbølgård) havde 10 og Niels Hultberg (gæstgiver i Østerkroen) 4.

Myndighederne har nok også syntes, at antallet var lidt lavt. I hvert fald foranstaltede man i perioden 15.-20. september 1916 en tælling/eftertælling af duerne, så derfor skulle alle dueholdere holde deres duer inden døre i det tidsrum. Hvis duerne ikke holdtes inde i det tidsrum, havde politimyndighederne lov til at skyde dem.

Samtidig blev det forbudt i det hele taget at holde brevduer – med mindre de blev brugt i hærens eller flådens tjeneste.

Endelig blev det i december 1916 forbudt at skyde duer af en hvilken som helst slags. I praksis blev overtrædelse af dueforordningerne ikke straffet så hårdt. Ifølge en opgørelse over straffesager fra retten i

³¹ Der går et stille tog. Brevveksling mellem en ung sønderjyde og hans hjem. Udgivet af Carl Hornbech. De Unges Forlag, 1917, pp. 113 f.

Rødding blev 10 dueejere i december 1916 idømt bøder på tilsammen 110 Mark for ikke at have anmeldt deres duer, og i marts 1917 blev 11 dueejere idømt bøder på tilsammen 70 Mark. I december 1918 blev det åbenbart nødvendigt at indskærpe forbuddet og true med fængselsstraf på op til 1 år – under formildende omstændigheder bøder på op til 1500 Mark – for overtrædelse af forbuddet.

Ridehjul.

Under krigen blev der udstedt en række begrænsninger med hensyn til bilkørsel; men det fik nu ikke den store betydning for livet i Skodborg, da der ikke fandtes ret mange biler her – om overhovedet nogen? Ifølge Kedde Højvangs erindringer begyndte de første Ford-biler at komme til Skodborg efter krigens afslutning. Vare- og persontransport foregik med hestekraft eller med småbanen; men cykler – eller ridehjul, som de kaldtes – var efterhånden blevet ret almindelige.

Trafikprop foran Dahls købmandsbutik, Søndergade 1, ca. 1910.

Allerede inden krigen skulle alle have et cykelkort for at måtte cykle; men der var her blot tale om en formel registrering af alle cykler. Efterhånden som krigen skred frem, blev det sværere og sværere at skaffe gummi til dæk og slanger. Ifølge en meddelelse i "Hejmdal" d. 6. juni 1916 blev det derfor forbudt at bruge cykler med gummidæk til fornøjelse. Man skulle have speciel tilladelse til fortsat at køre med gummidæk, og de, som havde gummidæk og ikke fik en kørselstilladelse, skulle aflevere deres gummidæk og –slanger til den stedlige politimyndighed:

"Den stedfortrædende kommanderende general for 9. Armékorps har under streng straf forbudt enhver benyttelse af ridehjul til fornøjelsesture (spadsereture og udflugter) samt til idrætsøjemed. Kun hjulridning på væddeløbsbaner må finde sted, når de udføres med forhåndenværende såkaldte væddeløbsringe (lukkede gummiringe uden luftslange)." I en præcisering i "Hejmdal" d. 8/7 1916 blev det dog slået fast, at forbuddet kun gjaldt fornøjelse og sport. Man måtte gerne bruge cyklen til " ... at hidskaffe levnedsmidler, til kur- og helbredelsesformål, til omsorg for syge, til erhvervsformål, osv. ..."

I slutningen af august samme år blev Generalkommandoen klar over, at der var opstået stor misfornøjelse i befolkningen, dels over mange afslag på cykeltilladelse, dels over vilkårlig og uensartet sagsbehandling. Det blev derfor nødvendigt at udsende denne præcisering til de lokale myndigheder:

”... Det skal derfor henvises til, at hver enkelt ansøgning skal undersøges indgående og med velvilje. En afvisning af ansøgningsformularer på grund af manglende oplysninger er ikke acceptabel. Sådanne ansøgninger skal i stedet sendes til de stedlige politimyndigheder til indsamling af manglende oplysninger og derefter sendes tilbage til fornyet prøvelse. Ved udførelsen af bekendtgørelsen må hverken tjenestlige eller økonomiske interesser på nogen måde lide skade.

... I landbruget er cykler på grund af den almindelige mandskabsmangel en bydende nødvendighed.

Ligeledes kan handels- og håndværksvirksomheder i landdistrikter oftest ikke undvære cyklen.

... Man skal til stadighed skåne de økonomisk svagest stillede, hvis eksistens afhænger af cyklen. Økonomisk bedrestillede kan lettere undvære cyklen.

De, der har til opgave at forvalte forordningen, skal frem for alt undgå, at der fremkaldes en misstemning i befolkningen ved en for streng håndhævelse...”

Som det fremgår af meddelelserne fra hærledelsen, så var det ikke selve brugen af cykler, der var forbudt, kun brugen gummidæk og –slanger. Dette bliver slået fast af en skrivelse fra Landråden til politimyndighederne i hele Haderslev Kreds – oversat til dansk:

Med hensyn til erstatningsdæk har Generalkommandoen anordnet følgende: disse er ikke omfattet af bekendtgørelsen om udstedelse af tilladelser til brug af cykler med gummidæk³², for så vidt som dækkene er fremstillet af materialer, der ikke er underkastet beslaglæggelse. Da enhver cyklist ifølge politiforordningerne skal være i besiddelse af en tilladelse til at cykle, skal det anbefales at lade dem, der vil benytte cyklen uden gummidæk, beholde deres cykeltilladelse, dog med en tydelig påtegning om, at tilladelsen ikke gælder cykling med gummidæk. Det overlades politimyndighederne at afgøre, om udleveringen af cykeltilladelsen skal gøres afhængig af en prøve, om erstatningsdækkene er trafiksikkerhedsmæssigt forsvarlige.

V. Löw

01/10 1916.

³² På tyske bruges udtrykket ”Bereifung”, som gælder kombinationen af dæk og slange. Der findes intet tilsvarende begreb på dansk.

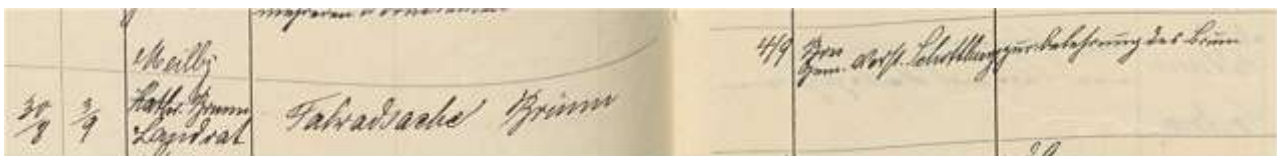

Som det fremgår af ovenstående annoncer, så fandt opfindsomme sjæle på alternativer – som f.eks. stålspiralfjedre eller reb.

I et brev d. 23/11 1917 fra Sofie Bruun fremgår det dog, at det ikke har været nogen rar oplevelse at køre uden dæk og slange: *Lille Frands ligger til sengs i dag. Han var så svimmel og havde ondt for hjertet; men nu i aften har han det bedre igen. Jeg tror han har fået det af at cykle. Han har nemlig fået en gammel en gjort i stand; men der er jo ingen gummi på, så den er nok for svær at træde.*

I amtsforstanderens protokol for året 1916 kan man se, at der har været flere såkaldte "Fahrradsachen", altså cykelsager; men i de fleste tilfælde er det ikke umiddelbart til at se, om den pågældende sag drejer sig om at få en tilladelse, til at køre på cykel med gummiring, eller om det drejer sig om en overtrædelse af en given tilladelse. I august 1916 er der oprettet cykelsager angående en Andrea Hansen på Skodborgmark og Hans Peter Bachmann. De er begge oprettet af en Bezirks Kommando, hvilket kunne tyde på, at der er tale om en overtrædelse.

I samme måned er der oprettet cykelsager på Jens Hørlück, Frau Grondall (sikkert skomager Grøndahls kone) og Pastor Christiansen. Alle disse sager er oprettet af kommuneforstanderen og sendt tilbage til ham igen uden bemærkninger, hvilket kunne tyde på, at der er tale om bevillinger eller fornyelse af samme. Endelig er der også af kommuneforstanderen i Skodborg er oprettet en cykelsag på Kathrine Bruun fra Skudstrup, Christian Bruuns søster. Her står der i kommentarfeltet: til belæring af Bruun ["zur Belehrung der Bruun"], hvilket kunne tyde på en mindre overtrædelse af en given tilladelse.

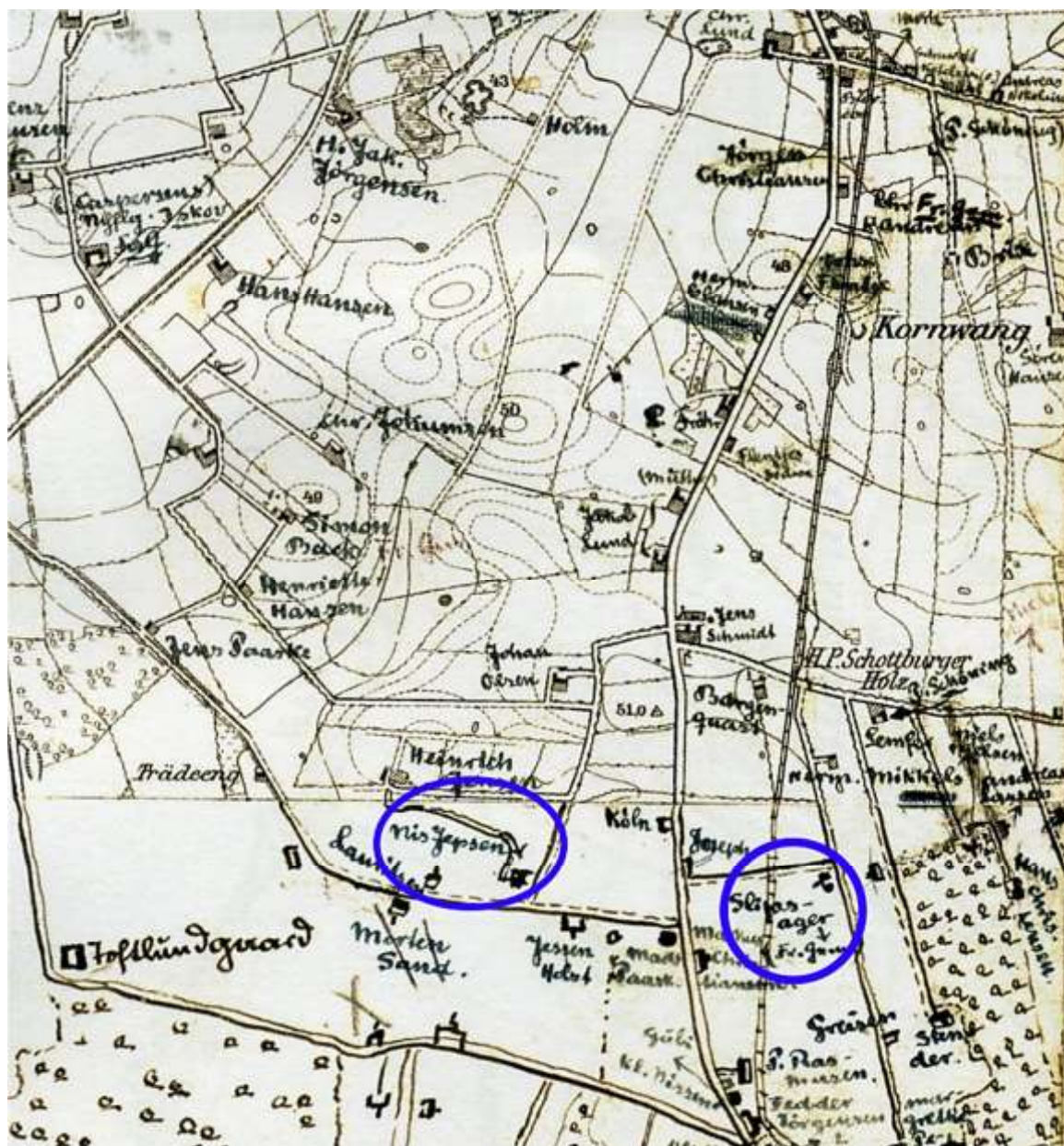
Af en indskærpnig af reglerne for brug af cykler i "Hejmdal" d. 31/7 1917 fremgår det, at man skal have en skriftlig tilladelse, et cykelkort, af hvilken de fremgår, hvad man har tilladelse til at bruge cyklen til – og det var åbenbart ikke altid, begrænsningerne i tilladelsen blev overholdt:

" ... Den stedfortrædende generalkommando i Altona meddeler, at der er kommet talrige tilfælde af forseelser mod tilladelsen til at bruge gummi-cykelringe. Således har f.eks. indehavere af en sådan tilladelse, der er blevet givet i forretningsøjemed, desuden benyttet cyklen til jagtudøvelse eller fornøjelseskørsel. Den stedfortrædende generalkommando ser sig derfor foranlediget til endnu engang udtrykkeligt at henvise til, at

”Til det originale brev [er at bemærke], at Jepsens ejendom er på 9½ hektar, og den ligger 3 km fra landsbyen, bager, købmand, smed osv. Han har én hest, men ingen ansatte. Jepsen fører opsyn med Slipsagers ejendom, der ligger lige i nærheden. Jepsen er ikke direkte afhængig af at skulle benytte en cykel. Der er ikke givet en cykeltilladelse til ejendommen.

Kommuneforstander W. Kühl.”

I sin ansøgning angiver han, at han har 4 km til indkøb og håndværkere i Skodborg; men Kühl vurderer det kun til 3 km, og det er tilsyneladende ikke langt nok væk til at udløse en cykeltilladelse. Endvidere angiver han at skulle hjælpe naboer, hvor manden er indkaldt til krigen. Ifølge Kühls undersøgelse drejer det sig kun om Slipsagers ejendom, som ligger lige i nærheden, så derfor er der ikke umiddelbart noget behov for en cykel til at varetage dette hverv.

Nis Jepsen boede på den moderne adresse Basholthusevej 2 (i den blå oval). Slipsagers ejendom ses i den blå cirkel.

Familien Iversen, som boede på ejendommen med den nuværende adresse Jægersborgvej 9 havde også sine problemer cykeltilladelser. I april 1918 blev manden på gården, Christian Iversen meldt til amtsforstanderen af politigendarmen i Skodborg:

Skodborg d. 29/4 1918.

Til Hr. Kom[mmisarisch] Amtsforsander i Rødding.

Anmeldelse af landmanden Christian Iversen på Skudstrupmark, Skodborg sogn, fordi han ikke har afleveret beslaglagte gummidæk [til en cykel].

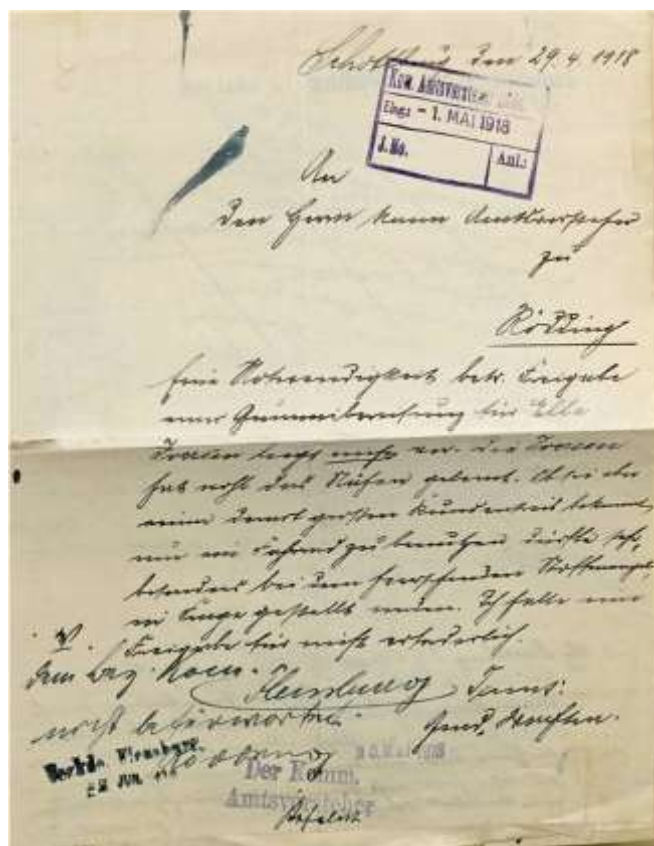
Hans søn, Johan Iversen, havde tilladelse til at benytte gummidækkene. Efter hans indkaldelse i juni 1917 var formålet med tilladelsen udløbet. Johan Iversen var derfor forpligtet til at sørge for afleveringen.

Tams

Gendarm Wachtmeister.

Det lidt absurde i denne anmeldelse er, at det er faren, der bliver anklaget for lovbrud, selv om det er sønnen, der har begået en fejl. I og med at sønnen var indkaldt, var det ikke muligt at få fat i ham, og så har man i stedet søgt at smøre "forbrydelsen" af på faren. Det lykkedes dog ikke. Sagen blev bilagt ved, at datteren Ella afleverede de to dæk og slanger hos gendarmen Tams i Skodborg.

Den omtalte datter, Ella, kom også i problemer, da hun forsøgte at få en cykeltilladelse. Hun havde i forvejen et cykelkort; men d. 20/4 1918 sendte hun en ansøgning om at få et nyt, da det gamle var blevet forældet. Amtsforsanden sendte ansøgningen til gendarmen i Skodborg til nærmere efterprøvelse, og han svarede følgende tilbage:

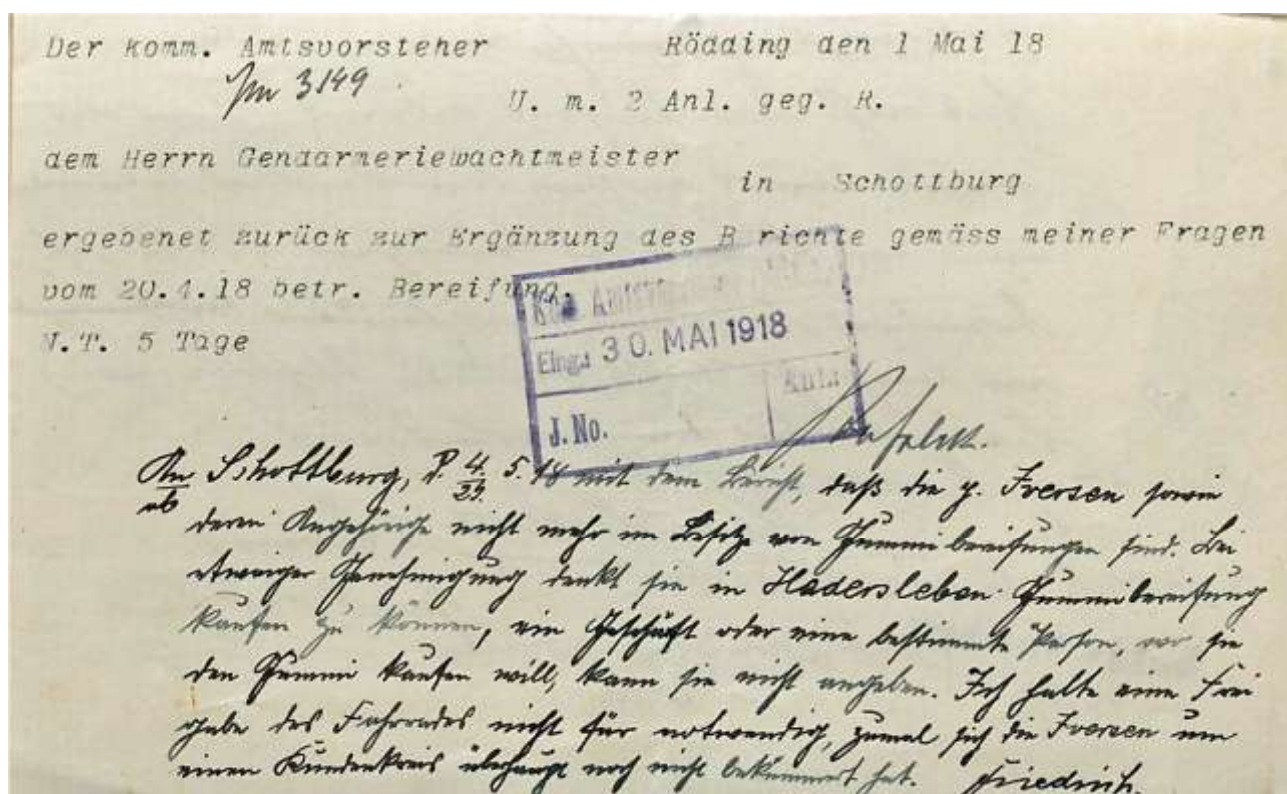

Skodborg d. 29. 4. 1918.

Der foreligger ikke nogen tvingende grund til at give Ella Iversen tilladelse til at køre på cykel med gummidæk. Vel har Iversen lært at sy; men der må med den nuværende stofmangel stilles spørgsmålstegn ved, om hun kan opbygge så stor en kundekreds, at en hun har brug for en cykel. Jeg anser ikke en cykeltilladelse for påkrævet.

Tams
Politigendarm.

Herefter blev Tams forflyttet til Jels. Hans afløser, Friedrich, fik også lejlighed til at ytre sig i sagen:

Oversat til dansk står her:

Skodborg 4. 5. 18.

Med beretningen om, at hverken Iversen eller de øvrige familiemedlemmer længere er i besiddelse af gummidæk. Ved en eventuel tilladelse forestiller hun sig at kunne købe gummidæk og -slanger i Haderslev. En forretning eller nogle enkeltpersoner, hvor det kunne ske, kunne hun ikke angive. Jeg anser ikke en cykeltilladelse for nødvendig, så meget desto mere som Iversen overhovedet ikke har bekymret sig om at opbygge en kundekreds.

Friedrich

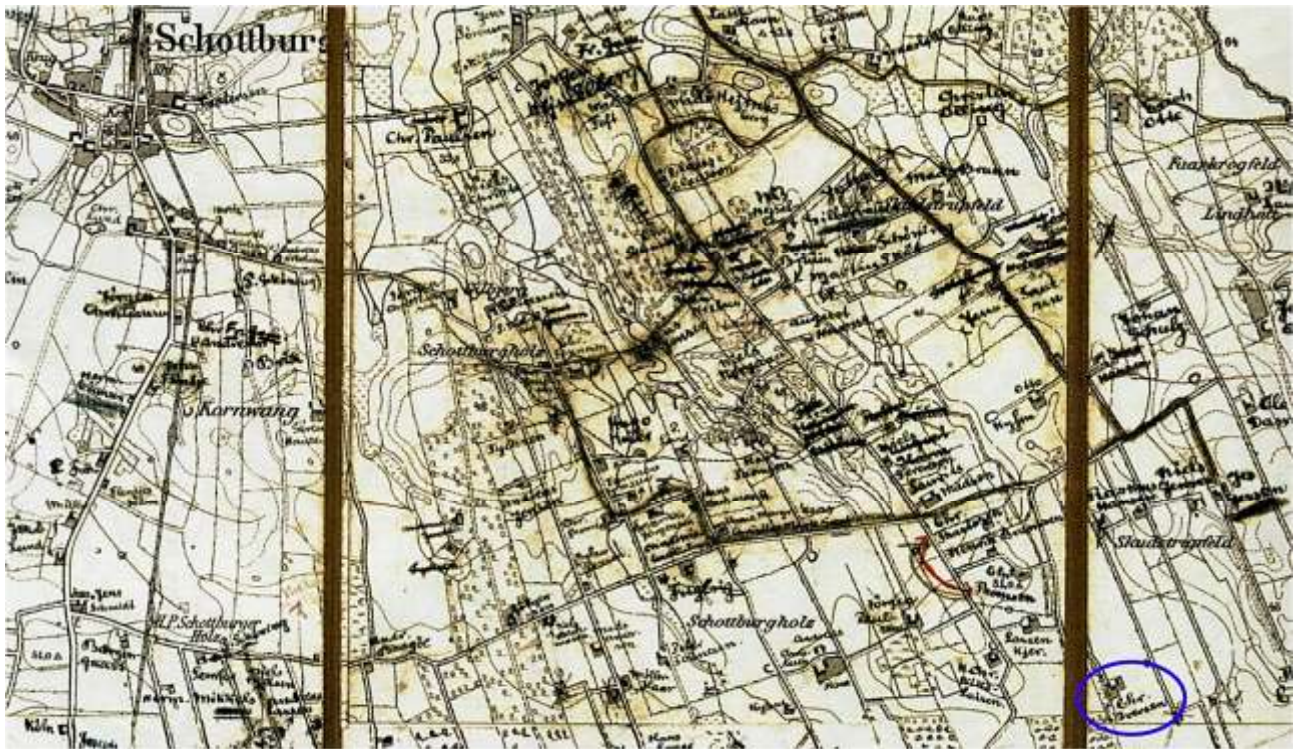
I arkivet ligger der et udfyldt cykelkort med hendes navn på, hvilket ikke rigtigt harmonerer med gendarmernes afvisning af hendes ansøgning; men måske er der kun tale om et ordinært cykelkort uden tilladelse til brug af cykeldæk?

Kortet har nr. 1184 og er udstedt af Amtsførstaderen til Ella Iversen, syerske, Skudstrupmark. Rødding d. 22. 4. 1918.

Ella Iversen yderst til venstre, på et gruppefoto 1917 fra Chr. Iversens have, Jægersborgvej 9.

Christian Iversens ejendom, Jægersborgvej 9, på pastor Christiansens sognekort.

Postkort – ca. 1914 – T. E. Dahls købmandsforretning, Søndergade 1, med ”hjulridere”.

Beklædning.

Som tidligere nævnt skulle man have et specielt tøjrationskort for at kunne købe tøj eller fodtøj i butikkerne. I april 1917 var betingelserne for at få et tøjkort følgende:

”En herre har nok i en daglig- og en søndagsklædning, en overfrakke, to arbejdskitler, to veste, to par arbejdsbukser, 2 skødskind, et par vinterhandsker, seks lommeørklæder, tre over- og tre underskjorter, 2 natskjorter, tre par underbukser og 4 par strømper.

For damer er det nok at have to daglige klædninger og en søndagsklædning, en nederdel, to bluser eller jaketter, 1 kåbe, et sjal, en morgenkjole, tre forklæder, et par vinterhandsker, seks lommeørklæder, fire chemiser, tre natkjoler eller nattrøjer, fire par benklæder eller kombinations, tre underskørter, fire par strømper.

Desuden må mænd og kvinder have hver tre par sko eller støvler, et par hjemmesko eller tøfler, tre pudevår, to lagner, to dynebetræk, et uldent tæppe eller vatteret tæppe, 3 håndklæder, 2 køkkenhåndklæder, tre stykker til at støve af med eller skure med.

I reglen skal personer, som er i besiddelse af det ovennævnte forråd ikke have kort til anskaffelsen af mere. Der kan dog gøres undtagelser...”

I oktober 1917 blev disse bestemmelser skærpet. For at få et nyt tøjindkøbskort til noget nyt skulle man først bevise, at man havde afgivet tilsvarende gammelt af den eksisterende beholdning. Desuden skulle man nu også have indkøbskort til nye varegrupper:

” ... bomuldsstrømper af enhver slags, afpassede kulørte bordtæpper, madrasser, færdigt dynevår, alle slags ensfarvede eller trykte bomulds-, uld- og lærredsstoffer til møbler, bomuld, fløjl, voksdug, endvidere gamasker, færdige frakker, efterlignede pelssager, færdigt tøj til børn under et år, mønstret og hvidt bordlinned, rejse- og sovetæpper, kraver og mansketter, samt forstykker og indlæg.”

Selv om man havde tøjkort, var det ikke givet, at man kunne få det, man gerne ville have, da man ikke kunne importere f.eks. bomuldsstoffer. For at imødegå manglen på traditionelle tekstiler fremstillede man erstatningstekstiler af brændenælder. Det førte til, at børnene blev involveret i indsamling af brændenælder, og Sofie Bruun kunne i juni 1916 berette til Hans Bruun, at børnene nu havde fri fra skole i 3 dage for at samle brændenælder.

I ”Hejmdal” d. 28/11 1917 lover Generalkommandoen i Altona, at man ud over den fastsatte pris på 14 Pfennig pr. kg betaler yderligere 14 Pfennig pr. kg. til den, der efter d. 1. oktober afleverer mindst 10 kg på én gang.

Manglen på tekstiler fik også indflydelse på en af årets store kirkelige festdage: konfirmation. I en bekendtgørelse fra Konsistoriet i Kiel, refereret i ”Hejmdal” d. 13. december 1917, slås det fast, at man ikke kan få tøjkort specielt til konfirmationstøj ud over det, der i forvejen er tilladt. Man opfordrer derfor præsterne til at arbejde for, at der af hensyn til knapheden på tekstiler gives afkald på det sædvanlige festtøj til konfirmationer. Det understreges, at der ikke er noget i vejen for at bruge tøj, der allerede er i brug, hvis bare det er rent og i orden, og hvis man endelig anskaffer nyt tøj, så bør det være noget, der også kan bruges til hverdagsbrug. Og for drengenes vedkommende opfordrer man til, at de bruger korte bukser til konfirmationen! På nedenstående foto af konfirmander fra Skodborg i 1918 ser det dog ikke ud til, at opfordringen til drengene om at bruge korte bukser har haft nogen effekt.

Konfirmander i Skodborg, 1918. I midten af bagerste række ses Pastor Christiansen.

I bogen "Slægten Thomas Lauridsen Lund" (skrevet af Aage Thomas Lund i 1956) kan man læse følgende lille bid om tøjsituationen på landet i Skodborg, berettet af et af den faldne Martin Petersen Skøtts børn: *"Hvad det kneb mest med, var tøj; men jeg mindes endnu den glæde der blev, når der kom pakke med tøj fra min kusine Gudrun, og mor fik travlt med at sy, for det var ikke til at købe tøj, og det, der var at få, var lavet af brændenælder, som vi skolebørn samlede i bundter for derefter at blive afleveret."*

Det ser ud til, at i hvert fald for de lidt bedre stillede har man ikke købt tøj, men fået det hjemmesyet af en skrædder.

Hans Chr. Nicolaisen skriver i efteråret 1914 til sønnen Jens Peter: *"... Vi har skrædderen i disse dage. Dine brødre får nyt tøj."* På det her tidspunkt har det nok endnu været muligt at skaffe noget ordentligt klæde at sy tøj af.

Da Kirsten Hansen i april skulle have syet nye kjoler til pigerne, har det nok været mere problematisk. I et brev til Lorens skriver hun d. 4. juli 1917: *"... Der er stor glæde hos pigebørnene i de her dage over, hvad der venter dem. Kirstine Langetved var her i aftes. De får hver en ny kjole til søndag, så nu synes de da, det lader til at blive alvor, at de må komme med..."* Den begivenhed, der henvises til, er et besøg hos deres far, Lorens Hansen, på hans tjenestested, da han ikke selv kunne få orlov. Kirstine Langetved var syerske. Ifølge Kedde Højvang, fik hun som ung en rygskaide og måtte derfor ernære sig som syerske. I sine erindringer skriver han, at hun syede alt familien Hansens tøj og kom der som regel en uge ad gangen og syede.

Kristine Langetveds hus, Vestergade 30A i Skodborg, udsnit af luftfoto fra 1937 (Det hvide, stråttækte hus langs gaden i midten af billedet). Yderst til venstre Vesterkroen.

Om tøjsituationen generelt skrev han: ”... Der var ikke meget at give penge ud til. Der blev mindre og mindre i butikkerne. Det var andre værdier, der betød noget. Foruden føden var det tøj, der var mest nødvendigt. I de sidste krigsår gik de fleste drenge i omsyet tøj. Det så nu ikke så galt ud, og skoletøjet blev der passet på. Det daglige tøj kom det sig ikke så nøje med, hvordan det så ud.³³ ... Det kneb med at skaffe nyt tøj til børnene. Der blev holdt får, mest for uldens skyld. Vi havde 2-3. Ulden blev spundet til garn, farvet sort eller gråt, til strømper – eller hoser som de kaldes. Nogle drenge kunne få tøj af nyt vadmel. Det var varmt og stærkt; men mest blev gamle frakker og kørekapper syet om. Vi havde jo Kirstine Langetved til at sy. Skoletøjet blev kun brugt til skolen og ved besøg. Daglejerbørn kneb det for, og de[re tøj] kunne nok blive lidt forstoppet og forlappet. Det var en forbrydelse at gøre nar af nogens tøj i denne tid ...³⁴”

Familien på Højvang hørte absolut ikke til de dårligst stillede; men selv for dem kneb det engang imellem. I et brev til Lorens d. 13/12 1916 skriver Kirsten Hansen: ”... I. M. [den ældste datter, Inger Margrethe] skal i skole kl. 1 og tager så brevet med. Du får det nok i morgen alligevel. Kresten blev hjemme, da hans træsko er henne og blive forsålede...”. Der har altså ikke været mere end ét sæt fodtøj at bruge til skolegangen, nemlig et par træsko. Om sommeren gik de barfodet.

Konsekvenser af knaphed.

Konsekvenser for dagliglivet på landet.

Den massive mangel på især mad og foder til dyrene gjorde især fra 1917 tilværelsen til en daglig kamp for at overleve.

D. 3. marts 1917 skriver Kirsten til Lorens: ”... Vi fik vore kartofler op [af kartoffelkulen] i forgårs. Soldaten og Wilhelm siger, at der ikke er 300 pund, og nu skal vi til at nøjes med 3 pund brød pr. hoved i ugen, når vi

³³ Kresten Hansens maskinskrevne erindringer, p. 17.

³⁴ Kresten Hansens maskinskrevne erindringer, p. 20.

ret skal til at arbejde. – Og alt imens plages der over alt for at tage børn fra købstæderne.

I Langetved var det blevet dem meddelt, at fra d. 10. april af kom de og vejede af, hvor meget de måtte få af flæsk og korn, og der ville blive husundersøgelse som aldrig før for at finde alt af alle slags, som bønderne skyldes for at oplagre.” De beskyldninger var nu ikke helt grundløse! Når man læser referaterne fra retsmøderne i området tegner der sig et tydeligt billede af, at man gjorde, hvad man kunne, for at beholde så meget foder også mange fødevarer som muligt for at kunne dække sit eget behov. Og fantasien kendte ingen grænser. Ofte lavede man hemmelige rum – og i et enkelt tilfælde havde en landmand gemt en del rug i en rævegrav i nærheden!

Men selv om man faktisk forsøgte at efterkommer de tyske myndigheders krav, var det ofte ikke muligt, især på grund af mangel på kvalificeret arbejdskraft. Eksempelvis skriver Kirsten til Lorens d. 7. april 1917: ”... Vi skulle jo tærsk og have hveden afleveret til d. 10. Det får vi ikke. Jeg kan ikke hjælpe, så længe jeg ikke får det bedre. Skal Andrea hjælpe ved det en halv dag, så ligger hun også. Jeg ved så ikke, om vi bliver straffet derfor, eller hvad de gør ved os. Der var jo en trussel med i slutningen, at hvis vi ikke havde tærsket til den tid, måtte vi finde os i, at de brugte andre midler.” Selv om der var tale om en ekspropriering af kornet, så fik bønderne alligevel penge for det, om end den fastsatte maksimalpris altid var væsentligt lavere end almindelig handelspris. For at stimulere ”lysten” til at aflevere kornet til den fastsatte tid, blev der udlovet et tillæg til den normale højestepris, hvis leveringsfristen blev overholdt. I et meget stramt budget var det derfor selvfølgelig frustrerende at gå glip af den ekstra fortjeneste på grund af mangel på arbejdskraft.

I samme brev fortæller hun mere om problemerne med at skaffe fødevarer:

”... Fra 1. april må vi kun have 408½ pund brødkorn i huset, mel og brød iberegnet. Vi havde nogle pund til gode fra marts. Dem ville jeg have på malekortet³⁵ i dag; men det kunne ikke tillades. Kartoffler kan jeg ingen få af. Jeg har travet fra den ene til den anden og ingen fået. Var helt nede ved Jens Bruun til sidst³⁶. Der fik jeg dog ikke helt afslag; men de vidste endnu ikke, om deres var frosne lige som vi andres.”

Sult i byen/Skodborg.

I byen havde man ikke så store muligheder for at dyrke f.eks. korn og kartofler eller holde husdyr, der kunne forsyne dem med kød eller mælk, så for dem var konsekvenserne af vareknapheden hårde. I et brev skriver Kirsten Hansen d. 23. februar 1917:

” ... Vi kan nok mærke, at alting bliver knappere alle steder, og folk tigger hos bønderne, snart om ét, snart om noget andet. Har byfolkene ikke regnet os før, så ser de anderledes på os nu. Andreas bror skriver i dag: ”Kan du ikke sige til Kirsten, om hun ikke kan undvære et pund tørt brød til mig. Jeg er sulten, og middagsmad er så dårlig. Sig det ikke til mor, for så bliver hun da af lave. Fik et lille hvedebrød fra Hørliück. Det er det bedste, jeg har fået i lang tid.” Ja, de stakler, hvor de lider. En kone fra byen, der besøgte Andrea, sagde: ”Jeg vågner tit om natten og er så sulten, at jeg ikke kan sove; men jeg kan heller ikke spise, når mine børn er sultne og maden er knap.” Tror det vil blive sejt for mange, inden vi når den næste høst. Vi må ikke klage og gør det heller ikke, så længe vi får de portioner, der er os tildelt.”

Men det var ikke kun de dårligst stillede, der havde svært ved at skaffe føde. Det gjaldt også de velstillede. Eksempelvis refererer Kirsten Hansen til en af Stinne Bachs svigerinder:

³⁵ Tilladelse til i en given periode at lade en given mængde brødkorn male på en mølle.

³⁶ Formodentlig Årupgård.

”... Stinne havde fået brev fra en svigerinde i Kiel, om hun ikke kunne sende hende lidt til føden, lige meget hvad. De havde ikke spor af mad i huset. Drengene kommer nu her ved familien i ferierne. Stinne var meget ked af det. Det havde de aldrig kendt før, at det kunne være knapt, for de var jo velhavende folk.”

Fødevarer manglen betød også, at familie, venner, bekendte og især soldater jævnligt kom forbi for at tilbyde deres assistance til alt muligt mod at få noget mad. Soldaten ”Hain”, som havde været på Højvang indtil november 1916, var blevet udstationeret på Røddingegnen, og han kom af og til på besøg, når han havde fri for vagttjeneste:

”... Hain mente at komme igen på fredag aften for at save træ lørdag og afsted igen søndag. Ja de stakler: allesammen vil de gerne gøre en tjeneste, bare de kan få lidt at spise. Der tiggess, købes, betales og stjæles, så der er slet ikke hyggeligt. Man må uvilkårligt gang efter gang sige tak for det daglige brød, og dog synes det endda alt for lidt.”³⁷

En dag kom en vildt fremmed soldat på besøg for at tigge lidt mad:

” ... Her var en fremmed soldat. Han syntes godt om den kost her på landet med lidt mælk og grød. Var fra storbyen og var ude for at fægte lidt gryn til at sende hjem til kone og børn. De stakler. Man ved slet ikke, hvordan man skal slippe af med dem. Der er slet ikke en eneste uge vi er fri for folk, der vil købe eller tigge – og det er rundt om de kommer – mest folk fra byerne. Man forstår slet ikke, hvad det hele skal ende med.”³⁸

Lorens Hansens døvstumme bror kom også af og til på besøg for at hjælpe til:

”... Nu er farbror så færdig for denne gang. Har pakket i aften. Jeg har givet ham lidt af hvert, hvad jeg kunne få til overs i vor husholdning. Det er ikke store portioner i denne tid; men han er også nøjsom og taknemlig for lidt. Ja, det er en hård tid for småfolk. Her i byen klager de fleste over, at de mangler brænde. Det er heller ikke rart, ikke at have noget at putte i kakkelovnen i sådan en vinter.”³⁹

Der var stor fokus på de sultende børn i storbyerne, og der blev udfoldet store anstrengelser for at få landboerne til ad frivillighedens vej at tage storbybørn på ferieophold. Man havde imidlertid problemer nok med at få maden til at slå til til sin egen familie og indkvarterede soldater, så bortset fra børn af den nærmeste familie var der tilsyneladende ikke mange storbybørn, der havde held til at komme på ”opfedning” på landet. Da alle privat indkvarterede soldater i Skodborg og Skrave i midten af april 1917 blev trukket tilbage fra privat indkvartering og blev indkvarteret i barakkerne og i banegården, gik der rygter om, at det vist var for at give plads til storbybørn i de private husholdninger; men der er ikke fundet bekræftelse på, at det har været tilfældet.⁴⁰

Selv om det hver dag var en kamp for at få mad på bordet, så var Kirsten godt klar over, at de var meget bedre stillet end mange andre. På Højvang kunne man hver dag få lidt mælk, og der var også lidt korn til madlavning:

”... Af grynsorter har vi nu kun byggryn, af melsorter byg- og hvedemel til rådighed; men så længe vi kan lave mad af det og mælk, har det ingen nød.⁴¹ ... Gud ske lov at vi bor på landet og ikke i storbyen. Vi har da fri bygrød endnu, og den får vi også omtrent 3 gange dagligt. I dag har vi fået rømmegrød.”⁴²

³⁷ Brev fra Kirsten til Lorens Hansen d. 25/2 1917.

³⁸ Brev fra Kirsten til Lorens Hansen d. 10/7 1917.

³⁹ Brev fra Kirsten til Lorens Hansen d. 19/1 1917.

⁴⁰ Brev fra Kirsten til Lorens Hansen d. 15/4 1917.

⁴¹ Brev fra Kirsten til Lorens Hansen d. 23/2 1917.

⁴² Brev fra Kirsten til Lorens Hansen d. 8/4 1917. Rømmegrød er lavet med sur fløde.

Tyveri.

En måde at undgå knapheden på, var tyveri. Når man kigger under rubrikken ”Fra Provinsen” i ”Hejmdal” er der de sidste par år af krigen næsten dagligt meddelelser om tyverier – og for langt de flestes vedkommende er det tyveri af fødevarer: frugt og grøntsager fra haver og marker, æg, sukker og kødvarer fra butikker og private boliger. Det skete også jævnligt, at landmænd mistede kreaturer, som enten blev fjernet fra marken eller slagtet på stedet, så kun hud og knogler blev ladet tilbage. Fra Skodborg kendes kun ét eksempel på tyveri, nemlig på Højvang; men der har givetvis været mange flere, som bare ikke har efterladt sig spor i de undersøgte arkivalier:

” ... *Har i nat haft besøg af tyve, som har tilegnet sig en sæk bygskjørt, der stod i laden. Den vestre port var lukket op og stod på vid gab. De er gået ind ad den lille dør i laden fra gården. Jeg tror nok de har været her ved midnatstid...*”⁴³

Mange landmænd klagede over, at de fik stjålet drivremme til deres elektromotorer, og togvognene blev ribbet for læderstropperne, der skulle bruges til at trække vinduerne op og ned. Familien Bruun kom også til at mærke konsekvenserne af denne mangel på læder. I et brev d. 22/11 1917 skriver Sofie, at forvalteren Johannes med hestevognen havde kørt hende til Rødding på en indkøbstur. Endnu engang måtte hun konstatere, at alt var blevet dyrere, selv om hun sidst troede, at nu kunne det ikke blive dyrere:

” ... *man ønsker for hver gang, at det nu var det sidste man skulle købe, mens det er så dyrt, og så er det endda godt, at man har pengene og kan få det, og man synes jo, at man gerne vil sikre sig imod at skulle til at bruge papirstøj. Man kan slet ikke forstå, hvordan disse tilstande skal udvikle sig, hvis der ikke snart bliver fred. Da Johannes kom ud og ville trække vognen ud, var begge stykker læder borte, så der er nok en, som har kunnet anvende det til træsko eller støvleskafter. Ja, vi kan da køre uden, kan vi se; men det er jo da lidt ærgerligt at komme af med det på den måde, nu da vi lige havde fået den gjort så pænt i stand...*”

Alternative produkter.

Ifølge Kedde Højvangs erindringer slap sukkeret tidligt op. Til syltning forsøgte man at anvende sakkarin; men man brød sig ikke om det, da det var lidt skarp i smagen. Der blev også sået lidt sukkerroer til at koge sirup af; men de spiste det nødigt.

Sæbe til tøjvask var også en mangelvare. Kreative fabrikanter forsøgte så at lave erstatningssæbe, som Kirsten absolut ikke var tilfreds med. Hver gang hun og Andrea havde haft vaskedag, var de blevet hudløse på fingrene på grund af ”sæben”. Ifølge Kedde forsøgte de selv at lave sæbe ved at koge selvdøde svin/grise; men det var åbenbart ikke i tilstrækkelige mængder.

I foråret 1917 omtalte Sofie Bruun manglen på sæbe i et brev til Hans Bruun d. 10. april 1917: ”... *Det begynder at blive vanskeligt at få ene god sæbe heroppe, så nu har vi samlet sammen og vil i morgen selv forsøge at koge sæbe. Det har vi jo gjort før i fredstid; men nu kan vi jo ikke få hele kreaturer at koge af, som vi kunne dengang, så nu forsøger vi at koge på affald fra slagtingen.*”

Senere på året havde hun igen gang i hjemmeproduktion af sæbe til tøjvask, hvilket hun skriver om til Hans d. 6/11 1918:

”*I går kogte jeg sæbe, og det blev rigtig godt. Der blev ca. 50 pund, så nu kan vi få vor vask kogt i sæbe igen.*”

⁴³ Brev fra Kirsten til Lorens Hansen d. 14/2 1917. Bygskjørt: groftmalet byg til foder.

Det eneste rigtige kaffe, man kunne få fat i, var det, der blev smuglet fra Danmark – og det slog ikke til til det daglige forbrug i en relativt stor husholdning. Den eneste kaffe, man kunne købe legalt i de lokale butikker, var erstatningskaffe lavet af brændt cikorie; men det var relativt dyrt og fandtes kun i små mængder. Nogle lavede selv kaffeerstatning af brændt cikorie; men Sofie Bruun havde en anden løsning, som hun fortalte om i et brev fra d. 30/1 1917:

”Vi er nu begyndt at brænde rug og hvede og blande det sammen til kaffe, og det smager helt godt.” Iflg. Kedde lavede man også på ”Højvang” erstatningskaffe af brændt korn.

Sofie Bruun lavede også selv kartoffelmel. Det meste af hjemmeproduktionen foregik i bryggerset, hvilket satte sine spor, som hun beretter om i et brev d. 17/4 1918:

” Vi får vist M. Jensen til at kalke i bryggerset i morgen. Væggene ser noget brogede ud derude; men der er jo også lavet meget derude i løbet af vinteren: slagtet, bagt, vasket, kogt sæbe og sukkerroer, lavet kartoffelmel.”

Snyd med begrænsninger.

En anden måde at bekæmpe knapheden på var at ”fortolke” de forskellige reguleringer mere eller mindre kreativt – eller sagt på en anden måde: at forsøge at snyde de tyske embedsmænd ved at holde dyr og fødevarer ude af registreringerne, så der var mere til eget forbrug.

Om den tid skriver et af Martin Petersen Skøtts børn i familiens slægtsbog: *” ... Hvis det blev skønnet, at der blev leveret for lidt mælk til mejeriet, blev der gjort husundersøgelse af det tyske politi; men han opdagede ikke, at der stod fløde til kærning bag på komfuret. Når vi skulle slagte gris, skulle der søges om tilladelse og vægten angives; men grisen vejede altid i virkeligheden det dobbelte af det, som vi angav. Blev så tilladelsen givet, skulle vi altid aflevere et stykke flæsk. Gjorde vi ikke det, var det ikke sikkert, vi fik tilladelsen igen.”* Det med selv at kærne smør, var en almindelig fremgangsmåde rundt omkring på gårdene. I sine erindringer skriver Kedde Højvang om dette: *”... Vi kærrede smør i en lille kærnemælksspand eller et par store flasker. Børnene blev sat i gang med at skulpe, og når der begyndte at komme klatter, kom der en voksen til... Da smørkærning gav usædvanligt godt kærnemælk, var kærnemælksgrød og –vælling en jævnlig ret.”*

I sine breve fortæller Kirsten Hansen flere gange om, at der nu er søgt om og bevilliget tilladelse til at slagte et svin, samt om hvad de skulle aflevere igen af det slagtede svin; men ifølge sønnen Keddes erindringer var det kun en del af sandheden. Der blev også slagtet en hel del uden tilladelse; men det kunne hun selvfølgelig af hensyn til censuren ikke skrive om. Kedde havde selv under krigen to gange set, at der blev slagtet kreaturer i stalden nede hos naboen Peter Iskov, og han var også vidende om, at der flere gange var blevet slagtet kreaturer hjemme på Højvang i skraberummet. En central figur i den sammenhæng var Andreas Roi, som var tækkemand og husslagter. Hans kone, Else, gik angiveligt rundt og solgte tvebakker og småkager ved dørene en gang om ugen, og der ud over hjalp hun også til ved storvask på ”Højvang”. En af døtrene, Andrea, var en skattet hushjælp på ”Højvang” under hele krigen, og somme tider hjalp en af hendes søstre samt hendes mor og far også til, når det kneb.

Andreas Roi var angiveligt involveret i mange af de illegale slagtninger, der foregik over det meste af sognet; men omfanget var meget større og mere organiseret, end Kedde vidste noget om. Efter krigen havde Peter Lautrup, der var bestyrer hos Peter Iskov, fortalt, at Jens Hørlück havde ladet 7 kreaturer i god stand opstalde hos Peter Iskov, og de fleste af dem blev slagtet på ”Højvang”. *”... Andreas Roi slagtede dem og kørte det slagtede til Skodborg. Hos sadler Bulls tog 4-5 soldater sig af det slagtede.”* Igen et bevis på, at vagtsoldaterne havde lige så stor interesse i at skaffe mad på bordet som resten af befolkningen i sognet – også når det foregik illegalt. - Sadler Buhl havde forretning Søndergade 34; men på det her tidspunkt var han endnu ikke blevet ejer af forretningen. Den formelle ejer var sadelmager Peter Chr. Schøning. Han var blevet

indkaldt til krigstjeneste straks fra krigens begyndelse; men under Marne-slaget i september 1914 forsvandt han sporløst. Først i 1919 blev han retsligt erklæret død, og enken kunne så gifte sig med sadler Buhl, som førte forretningen videre.

Buhls forretning, Søndergade 34. Der er ingen belægning på vejen, så postkortet er fra før 1926.

Postkort 1916. Baghusene til saddelmagerforretningen, Søndergade 34. Det var sikkert her, de slagtede kreaturer blev bragt hen.

Det var ifølge Kedde en udbredt ”sport” at slagte illegalt og holde forsyninger af mælk, korn, mel og andre fødevarer uden for registreringen. Omvendt forsøgte de tyske myndigheder mere eller mindre helhjertet at afsløre dem, der snød. Om kommuneforstanderen, Wilhelm Kühn, skrev Kedde, at han havde forståelse for, at alle skulle leve, og at der skulle tages hensyn til de mange koner, der sad alene med ansvar for bedriften. Det var de mere grove spekulationer, han gik efter. Med jævne mellemrum blev der foretaget inspektion rundt omkring på landejendommene; men som regel blev man advaret i forvejen: ”... *De sidste krigsår var folk som regel underrettet om, hvor i sognet gendarmen ville komme den dag, og da han kom til fods, var det ingen sag.*” Men somme tider gik det galt. I et udateret brev fra vinteren 1917-1918 beretter Kirsten Hansen om sådan en hændelse, mens hun selv med hest og vogn havde været på indkøb i Jels:

” ... *Her hjemme havde de haft store oplevelser. De mente ikke, vi var nået videre end Tingvejen, så fik de besøg af Hr. Tams⁴⁴ (han kom fra L. Karls⁴⁵). Han var ellers meget flink. Gik lige ud i stalden og traf Kresten ved høvlebænken og spurgte, om han måtte se svinetønden. Ja, sagde Kedde. Den står der, men der er ikke noget i den. – Nej, det kunne han godt se. Om han måtte se i de andre baljer? – Ja, der var sukkerroer og kartofler. – Ja, det var alt godt. Om han måtte se, hvad de fodrede heste med? – Ja, siger Kedde. Så må vi hellere gå ind til Andrea, for det ved jeg ikke rigtigt.*

Andrea havde jo været tilhører bag kulisserne og kom frem. Han spurgte, om han måtte se stalden og svinene. Hun viste ham derind, og han var optaget af kaninerne. Der var en, der nys havde fået unger, og de lå midt i stien. – Det går ikke, min dreng. Du må have lidt hø i en kasse at have dem i, ellers dør de. – Vi har ikke hø; men de fik lidt gammelt halm, og han gik ikke, før de var puttet i en kasse. – Spurgte så, om han måtte se laden, trak handsken af og var henne og føle i hakkelsen og spurgte, om vi fodrede med kjerreshakkelse. – Nej, det troede hun ikke vi gjorde; men det var ikke hende, der fodrede hesten, så hun kunne ikke give besked om det. Hun fortalte, at vi lige var kørt, og knægten vidste hun ikke hvor var. Han var draget bort sammen med os. – Han spurgte, om ... vi havde tærsket – Ja, det vidste hun heller ikke, for hun hjalp aldrig med det (!!). Han så lidt frem og tilbage på det hele og bad om at se roekælderen. Hun viste ham derind og tændte lyset, så han bedre kunne se.

Han var ellers flink hele tiden og gik så ned til Iskøvs, hvor han først traf en i færd med at gøre et svinehoved rent. En anden havde lige hældt en dejlig krukke fedt op, og fra komfuret lugtede det godt fra gryder fra alle steder. (Elektrikeren kom op og fortalte os historien). Gendarmen lo ad det hele; men da de ikke havde rent halm (!) i posen, var der ikke andet at gøre end at pakke det alt sammen i kassen og køre det til Skodborg. Alt måtte med, krukker og gryder fra komfuret. P. L.⁴⁶ spændte for og kørte gendarmen og det hele til Skodborg. Den intetanende Ernst⁴⁷ kom roligt gående forbi porten og kunne ikke forstå, at kanen holdt for døren, overdækket med hvidt og to heste for; men der var ingen folk at se, så han gik videre op ad bakken og standsede for at hvile sig med posen, og så kom da P. L. kørende ud af porten med en soldat, og lidt efter kom elektrikeren så og fortalte det hele.

Andrea kendte ikke Ernsts ærinde. Ellers var hun sikkert gået ud af sit gode skind. Elektrikeren sagde ellers, at gendarmen havde leet af det hele. ... Han kunne jo ikke gøre andet. Han var sendt ud for at revidere svin og var så dumpet ind til slagting på ulovlig vis. De kommer da også altid galt afsted dernede.”

Ud fra denne beretning af brevet ser alt jo ud til at have været i den skønneste orden. Kedde omtaler også denne begivenhed i sine erindringer, og af den fremgår det, at det havde været noget mere nervepirrende, end det ser ud til i Kirsten brev – hvilket sikkert kan forklares ved, at Kirsten på grund af brevcensuren ikke

⁴⁴ Gendarmen fra Skodborg.

⁴⁵ Lorens Karl Hansen, deres nærmeste nabo. Den moderne adresse er Brudsigvej 1A.

⁴⁶ Peter Iskøvs forvalter, Peter Lautrup.

⁴⁷ Tjenestedrengen Erns Kühne.

kunne risikere at berette om, hvordan situationen i virkeligheden var. Om den ovennævnte begivenhed skriver Kedde: "... I Skodborg fik vi efter krigens begyndelse en ny gendarm, Thams fra Haderslev, af en fin familie. Han var ret nærsynet og ukyndig med landbrug. ... En dag kom han bag på mig. Han så i foderkassen. "Ja", sagde jeg, "der er ikke noget deri". Det kunne han godt se. Så ned i laden til hakkelsemaskinen. Den stod altid med halm i. Han lod hakkelsen glide mellem fingrene og stirrede med sine nærsynede øjne. Heller ikke noget her. Han gik. Det lettede! Det var nu havreneg, der var skåret; men der lå lidt halmhakkelse oven over..." Thams opdagede det altså ikke, selv om han mærkede efter – måske fordi han var meget nærsynet – eller måske fordi han ikke ville opdage det?

Den lidt mystiske beretning om tjenestedrengen Ernst bliver også forklaret nærmere af Kedde: "... Idet de kører ud af gården, stod vor karl, Ernst Kühne, der var 16-17 år, oppe på bakken og pustede ud. Han havde været oppe hos Simon Bachs og fået en sæk svinetkorn malet." Det var selvfølgelig uden for registreringen, så det var heldigt, at han først kom hjem, efter at gendarmen var taget afsted igen.

Som nævnt så var man gode til at informere hinanden, når der var inspektion på vej. Grunden til at varslingen svigtede i forbindelse med den illegale slagting hos Peter Iskov var, at man der havde holdt slagtingen hemmelig også for naboerne.

Smuglerier.

En måde at råde bod på vareknapheden på var at smugle nogle af de ønskede varer ind fra Danmark, og smugleriet ser ud til at have haft et overraskende stort omfang. En af grundene til det var, at de, der skulle vogte grænsen og være med til at forhindre smugleriet, selv havde en væsentlig interesse i at smugleriet fandt sted.

Det tyske toldsted ved Skodborghus-grænsen, ca. 1908.

De indlogerede soldater vidste godt, hvor svært det var at skaffe selv de mest nødvendige fødemidler, så derfor havde de også en interesse i, at der blev smuglet og snydt med registreringen af de hjemmeavlede fødevarer – efter devisen: Når det regner på præsten, så drypper det også lidt på degnen. Ifølge Kedde Højvangs erindringer, så drev en af deres indkvarterede soldater selv en lille smuglerforretning, og han vendte også det blinde øje til, hvis nogen under hans vagt forsøgte at komme over grænsen. Selv grænsegendarmen havde åbenbart været involveret i smuglerierne. I begyndelsen af december 1916 skriver Kirsten Hansen til Lorens:

” ... Gendarmen er alle bistre på, for han har forbudt smugleriet to aftener i træk, for da var hans egen kone ovre i Danmark og hente varer, og når der ikke er for mange, tager danskerne dem ikke. Ellers fanger de dem jo. Ja, enhver sørger for sig! I morgen aften skal vor ungdom her i nabolaget langs [= afsted]. Alle gode gange er 3, siger Andrea⁴⁸. Ja, vi får sandelig ikke bagt til jul, om vi ikke kaprer os lidt. Det er vi enige om. Stinne [Bach] har fået en portion og har bagt i dag til sin mors fødselsdag; men nu har hun ikke mere til sig selv. Hvordan mon det er gået Mads? De fortalte i Skodborg, at det var smuglerorlov, han havde. Han var hjemme for at forsøge at kapre lidt til dem i Haderslev.”

Grænsevagter ved Skodborghusgrænsen, set syd fra. De 5 soldater til højre er tyske grænsevagter. I baggrunden til venstre det danske toldsted (bag træet).

Lidt senere, d. 14. december 1916, skriver Kirsten, at nu har Andrea været i Danmark for at foretage juleindkøb:

” ... Nu kom Andrea sørme med 5 meter ekstra gummibånd til mig. Hvad siger du nu: nu skal du sandelig have et par ægte danske strømpebånd i julegave på søndag, hvis jeg får skue dit milde ansigt! Margarine fik

⁴⁸ Tjenestepigen Andrea Roi.

hun desværre ikke, for da hun var færdig i manufakturforretningen for sig selv, var klokken blevet 7, og de lukker præcist. Købmanden havde ellers været meget elskværdig og fortalte dem, at i aften skulle de hen og stemme om De Vestindiske Øer.

Havde selskab af Peter og hans søster Tilde. De skal afsted i morgen aften igen, for da har de lov til at komme både frem og tilbage. Det var en underofficer, der hjalp dem under pigtråden i aften...".

Ifølge Keddes erindringer smuglede Andrea jævnligt varer hjem til familien på "Højvang", mest i form af varer, der ikke fyldte så meget og derfor var lettere at skjule – som f.eks. krydderier, tobak og lidt kaffe.

Nogle gange havde smugletogterne nærmest karakter af folkevandring, sådan som det beskrives i et af Kirsten Hansens breve i januar 1917:

" ... I aftes fortalte de, der havde været ved grænsen, at der havde været omkring 40, der ville over; men der var en løjtnant, som havde forbudt grænsevagterne at lade dem passere. Men folk ventede tålmodigt, til han var gået, og det har han vel opdaget. Han gav soldaten på broen ordre til at skyde på dem. Han løsnede to skud, som dog ingen ramte. Det var en af dem, der har ord for at være god, der stod der, så det er sikkert med vilje, at han ingen har skudt. Så drog de fleste hjem igen. Enkelte skjulte sig dog og ville forsøge igen fra 9-12. Deres skæbne kender vi endnu ikke."

I et brev fra d. 21. januar 1917 fortsætter hun beretningen om smuglerierne:

" ... Nu kom Andrea og vidste meget at fortælle fra Skodborg, bl.a. at alle smuglerne blev taget af dem på denne side [af grænsen] og har siddet arresteret på skolen i nat. De skulle have været til Flensborg, men slap fri, da de ikke havde noget af det, de var mistænkte for. Der har nok været en del opstandelse derovre. Flere koner og piger havde små børn derhjemme. Andrea havde set et af holdene, der kom. Der var 25. Det er en hel epidemi med det smugleri for tiden. En dyr fornøjelse bliver det tit."

Andre smuglede lidt mere diskret. I sine erindringer beretter Christine Nielsen, datter af malermester Frederik Brink i Søndergade, om, hvordan moren mens faren var indkaldt til krigstjeneste skaffede ekstra forsyninger fra Danmark:

"... mens mor stadig ventede på far, tog hun to af os børn med til Danmark, selvfølgelig til fods. Vi gik over Kongeåen til Vejen. Jeg tror det er 7 km. Så var toldstedet lige ved Kongeåen, selvfølgelig på begge sider, for der var jo både det tyske og det danske. Det hed Skodborghus. Vi måtte købe 10 pund hver måned af mel, gryn eller lignende; men grunden til, at vi altid var to børn med, det var at mor altid smuglede noget med over grænsen, og det blev så anbragt hos os børn. Vi havde bukser med elastik, og mor sørgede for, at det var stramt og solidt, så der kunne ligge en del te og kaffe, og jeg husker, at jeg engang havde skråtobak og tobak med. Somme tider var det stof eller garn eller tråd. Og det gik jo altid godt, for vi børn skulle jo ikke med ind i tolden, men blev ude og legede med deres børn, som vi jo efterhånden lærte at kende, altså tolderens børn."⁴⁹

⁴⁹ Christine Nielsens erindringer (Frederik Brinks datter), p. 13.

Frederik og Christine Brink foran deres hus og værksted, Søndergade 33, ca. 1912.

De nævnte 10-punds pakker med mel og/eller gryn omtaler Kedde også i sine erindringer. Det var åbenbart noget, der var blevet indført et godt stykke inde i krigen – sandsynligvis i erkendelse af, at man var nødt til at gøre et eller andet for at formindske risikoen for hungersnød.

Selv om der som regel var tale om relativt små mængder, kunne konsekvenserne af at blive taget på fersk gerning være ret ubehagelig. Det kunne to af Caroline Dinesens⁵⁰ søskende skrive under på: en bror på 15 og en søster på 13 blev taget ved grænsen med lidt smuglervarer og blev ført til barakken ved Forsamlingshuset og interneret der natten over. Søsteren blev meget bange og ked af det og græd, mens soldaterne forsøgte at trøste hende så godt som muligt. Næste dag blev de dog løsladt igen uden videre tiltale.⁵¹

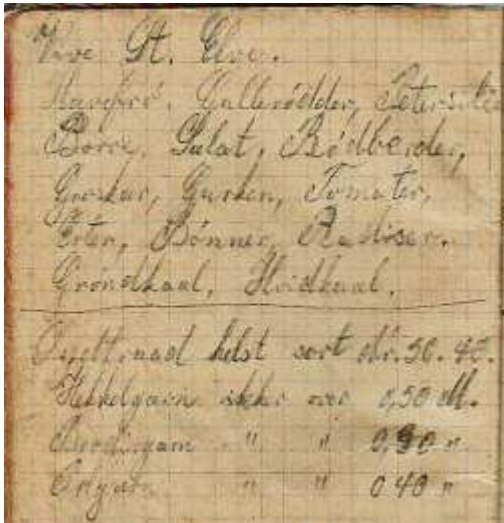
Forsyninger ude fra.

Som nævnt blev manglen på alle slags varer mere og mere følelig, efterhånden som krigen skred frem. Ud over de mere eller mindre illegale metoder til at forsøge at skaffe det, man havde brug for, fandtes der også en legal metode, som de færreste dog havde mulighed for at udnytte, nemlig forsendelser fra soldater i krigsområderne. I november 1917 opfordrer det prøjsiske krigsministerium direkte til, at soldaterne sender fødevarer fra de besatte områder hjem til den nærmeste familie for at lette på den kritiske fødevaremangel. En af dem, der havde mulighed for det, var Christian Jessen Bruun, der benyttede enhver given lejlighed til at gå på indkøb i de områder, hvor han befandt sig.

I hans dagbog/notesbog findes der en ”dosmerseddel” fra en af de få gange, han var hjemme på orlov, over ting han skulle forsøge at få fat i til forældrene hjemme i Skudstrup:

⁵⁰ Caroline Dinesen, født Lauritzen, d. 19/5 1907, død d. 22/12 2002.

⁵¹ Tømremester Christian Bertelsens maskinskrevne beretning i Hjemstavnsarkivet i Skodborg.

Ud over havefrø (gulerødder, persille, porrer, salat, rødbeder, græskar, agurker, tomater, ærter, bønner, radiser, grønkaal, hvidkål) skulle han forsøge at få fat i sytråd og garn:

Sytråd, helst sort, nr. 36 og 46

Hæklegarn – må ikke koste over 0,50 Mark

Brodergarn – må ikke koste over 0,40 Mark

Perlegarn – må ikke koste over 0,40 Mark

Det lykkedes ham dog ikke at få fat i havefrø. I stedet får han fat i nogle cikoriefrø, som han sender hjem, med anvisning på, hvordan man kan avle cikorie. I et brev fra d. 24/10 1917 skriver han om indholdet af den pakke, han har sendt hjem til forældrene:

” ... I kender det måske heller ikke. Det er noget sikoriefrø. Det kan I så til foråret og så måske selv avle sikorie. Det frø var der meget af der. Jeg har kun givet et par cigarer for det. Jeg ved ikke, om I gerne vil have sikorie; men i går havde jeg god lejlighed til at købe noget, så jeg købte 10 pund til 1,10 Mark pr. pund.” 3 dage senere sender han besked om, at han nu har fået lavet en speciel kasse til frøene og nu har sendt dem hjem.

Forældrene har åbenbart været lidt usikre på, hvordan de skulle håndtere cikorie, så i et brev hjem d. 3/5 1918 skriver han: ”... I sår bare så meget sikorie, at I også næste år kan avle frø. Knoldene skal blive siddende i jorden vinteren over eller tildækkes for frosten...”.

Under det meste af krigen var det næsten umuligt at købe kaffe. I stedet kunne man købe kaffeerstatning, der ofte var fremstillet af brændt cikorie. Hvis det lykkedes at dyrke cikorie, kunne familien Bruun altså selv lave sin egen kaffeerstatning; men der foreligger ingen underretninger om, om det lykkedes.

Da han i november 1916 opholdt sig i Roulers [på flamsk: Roeselare] i belgisk Flandern, gik han på jagt efter strømpegarn:

”... Garn til 8 Mark havde hun ikke mere, men jeg købte 1 pund sort til 12 Mark og 1 pund grå til 14 Mark. Jeg tror nok det grå er bedre. ... Og så købte jeg også et par sorte strømper. Jeg ved ikke, om de er for dyre. De kostede 3,70 Mark; men det er nu lige meget, så behøver I ikke gå barfodet lige for tiden...”

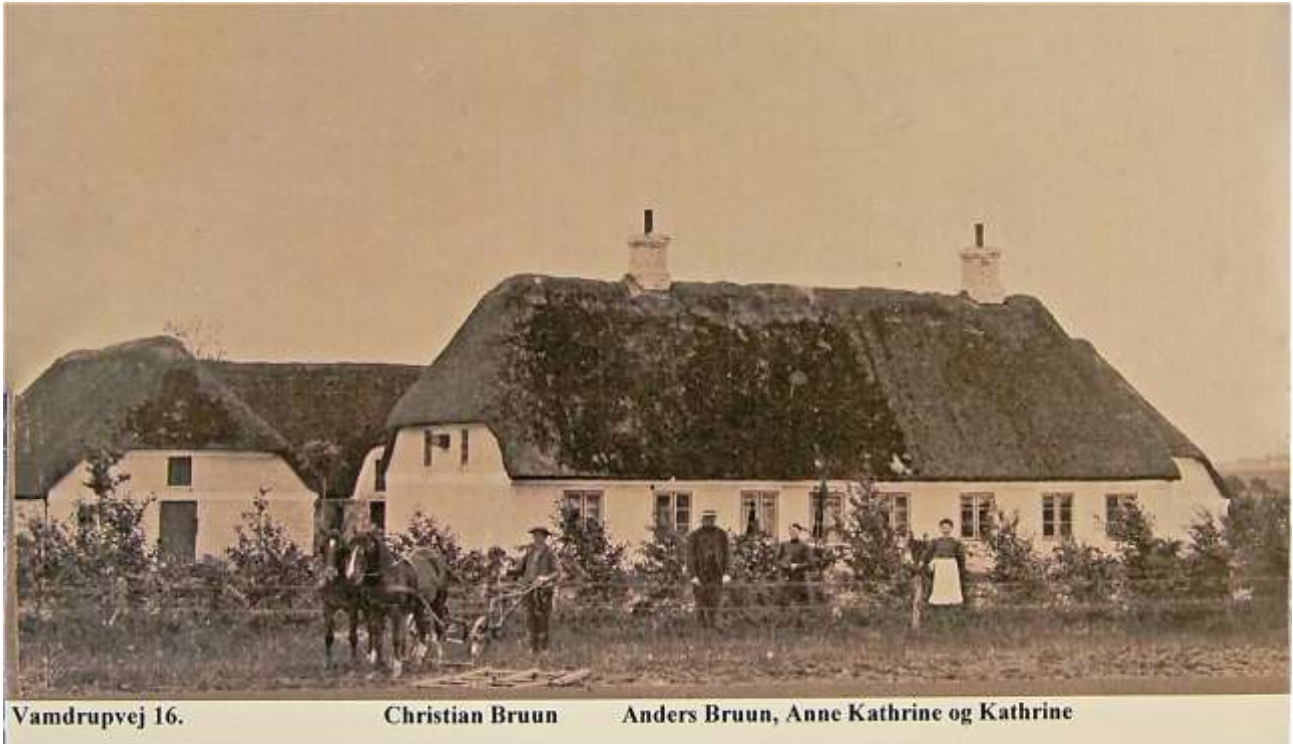
Det lykkedes ham ikke at finde brodergarn; men i marts 1918 lykkedes det ham i belgisk Flandern at få fat i noget sytråd, som han sendte hjem.

På vej tilbage til fronten efter en orlov i september 1917 skriver han hjem om sine bestræbelser på at opfylde et ønske hjemmefra: at købe forklæder:

” ... Jeg var inde i mange butikker i Marcke for at købe forklæder; men der var ingen at få. Mellem Marcke og Lille havde jeg to timers ophold. Der fik jeg 3 meter forklædetøj; men det kostede også 7 Mark pr. meter. Det er noget blåt lærred. Det skulle det vistnok ikke have været; men man skal tage, hvad man kan få...”

Lejlighedsvis sendte han også noget tobak hjem. Noget af det, der dog sikkert har gjort mest lykke hjemme i husholdningen var, da det i april/maj 1918 lykkedes ham at komme i besiddelse af en masse sukker. Som kusk blev han en dag sendt hen til et proviantlager efter foder til hestene. Da der heller ikke her var nok foder til hestene i form af havre, fik han udleveret en masse sukker som fodererstatning. Han og hans kolleger syntes, det var synd at give hestene det, så de ”organiserede” en masse til sig selv. Noget af det spiste de

selv: ”... I kan stole på, vi spiser sukker i denne tid. Tykkere lag på brødet end brødet er. Vi slikker os om munden i flere timer bagefter...”. Han sendte noget af det hjem i en stor pakke: ”... I dag har jeg sendt en stor pakke afsted. Håber den når frem til Eder, inden rabarberne bliver for store, for der er omkring 20 pund sukker i de tykke strømper, og lidt tobak...”, og i en anden noget hugget sukker som han havde købt i kantinen.

Vamdrupvej 16.

Christian Bruun

Anders Bruun, Anne Kathrine og Kathrine

Foto af Christian Bruun sammen med sine forældre og søster foran hjemmet i Skudstrup, ca. 1910.

Christian Bruun som rekrut, 1913.

Noget af det, han blev mest populær på, var, at han havde held til at skaffe reb, som var næsten umuligt at opdrive derhjemme. Han havde været på udkig efter det et stykke tid, og d. 29/9 1917 kunne han stolt skrive hjem til forældrene:

”... Jeg har været hos rebslageren og har egentlig været godt heldig. Jeg har fået reb for lige præcis 30 Mark, der iblandt 4 pund hamp, som jeg har tænkt Jens Otte skal have til sin hakkelsemaskine. Så kan han selv få det lavet hos rebslageren derhjemme. Jeg tror at det er nok. Rebslageren her havde ikke mere, inden han fik noget hentet, og jeg købte også hans sidste reb. Hvis jeg var kommet i går, havde jeg slet ikke fået noget. Rebet er i flere stykker; men det gør jo ikke så meget. Jeg har fået:

4 hammelreb á 3,5 m lang	6,00 Mark
4 hammelreb á 2,5 m lang	5,50 Mark
1 styk reb på 12 m	4,00 Mark
1 styk reb på 8 m	2,50 Mark
3 styk reb på 4 m	4,00 Mark
4 pund hamp	8,00 Mark

De lange hammelreb er jo alt for lange, men er jo langt de billigste. Jeg sender det i en pakke til Eder. Så kan Jens jo hente noget af det hos Eder. Jeg skriver til ham, at der er reb undervejs til ham, men ikke hvor meget. I kan selv bestemme, hvor meget I vil af med. Til Jessen bliver der vist ikke noget til overs denne gang. Jeg kan måske prøve det en anden gang igen...”

Det viste sig senere, at han havde været meget heldig, for det lykkedes ham ikke siden at få fat i mere reb. Der var dog andre soldater, der var mere kreative med hensyn til at hjælpe familien derhjemme. En dag fik Christian besked på at åbne en stor pakke, han ville sende hjem. Et par dage forinden havde man nemlig opdaget, at en anden soldat havde forsøgt at sende noget pigtråd (!) hjem, hvilket var strengt forbudt, da den tyske hær havde hårdt brug for det ved fronten til sikring af skyttegravene.

Hans Bruun fra Nørreris benyttede sig også af muligheden for at købe produkter, der var stor mangel på derhjemme. Af breve fra konen Sofie fremgår det, at han i det tidlige forår 1918 sendte pakker hjem med reb, børster (til heste og seletøj), honning, sukker og diverse havefrø. Og det var ikke bare til eget forbrug, men også til videresalg, bl.a. til købmand Dahl, som i slutningen af marts 1918 købte først ½ kg bønner til 10 Mark og senere endnu 3 kg.

I september 1918 sendte han en pakke hjem med en bryllupsgave til sin forvalter, Johannes Jensen, der blev gift med Meta Clausen, datter af den tidligere ejer af ”Roygård”, Jørgen Clausen. Pakken indeholdt 6 pund sukker, 2 stykker reb og 2 børster. Han var godt klar over, at det var en noget utraditionel bryllupsgave; men da der var tale om produkter, der stort set ikke var til at opdrive i Skodborg/Nordslesvig, så regnede han med, at de nok alligevel ville blive glade for gaven.

Også manufakturhandler Junker, der havde butik i Søndergade 10, sendte pakker hjem med manufakturvarer, han kunne købe, der hvor han opholdt sig. Særligt én pakke udløste dog en del vemod hjemme i Skodborg. Om den pakke skrev Sofie Bruun til Hans Bruun d. 25/3 1918:

”... Ja skulle det dog komme til dette skrækelige sammenstød i Vest⁵², som nu vil kræve så mange menneskeliv. Hvor må det være svært også for civilbefolkningen nu. Der kom i dag til Anna Junker en stor kasse med lagner, servietter, pudevær og duge, som Junker havde købt dernede, hvor befolkningen nu må sælge deres lager og rejse fra deres hjem. Ja, det er onde tider, særligt i de egne, hvor krigen raser.”

Brændsel.

Særligt den hårde vinter januar-marts 1917 gav store problemer med hensyn til brændselsforsyningen. I midten af februar 1917 var man på grund af kulmangel nødt til midlertidigt at lukke Rødding Skole; men tilsyneladende har man i Skodborg klaret sig igennem.

I et forsøg på at formindske problemet med brændselsmangel udstede Generalkommandoen i Altona d. 17. februar 1917 en forordning om begrænsning af brændselsforbruget. Det blev forbudt at fyre op i kirkerne, og teatre, musik- og koncertsale samt lignende offentlige underholdnings- og forlystelsessteder blev helt lukket. Senere blev forbuddet lempet, sådan at teatre og koncertsale godt måtte holde åbent; men de måtte ikke varme rummene op. Det blev også tilladt at varme kirkerne op på konfirmationssøndagen i marts – for så vidt som man stadig havde brændsel til overs til det.

⁵² Den tyske forårsoffensiv på Vestfronten.

På Højvang fik man det meste brændsel fra Savværket, som Kirsten Hansen skriver. Egentlig var det nu ikke savværket. Oprindeligt bestod virksomheden både af foderstofforretning og savværk; men i 1914 havde ejeren, P. Lauridsen fra Vejen, forpagtet savværket ud til Theodor Paulsen – med forkøbsret ind til 31/1 1919, og i 1918 benyttede han sig af den ret og købte savværket. Foderstofforretningen forblev under Andreas Hollensens ledelse, indtil han blev indkaldt til krigstjeneste; men formodentlig på grund af gammel vane, blev Kirsten Hansen ved med at kalde foderstofforretningen for savværket. Som allerede tidligere nævnt var Hollensens afløser, Christensen, ikke særlig vellidt, og på grund af sin pedantiske og bureaukratiske opførsel havde han heller ikke nogen høj stjerne hos Kirsten Hansen.

Det ældst kendte foto af Foderstofforretningen, fotograferet fra Andreas Hollensens have, i en avisannonce fra 1931.

I et brev til Lorens d. 22. februar 1917 skriver hun:

”... Var hos hjuleren og spørge efter skagelstangen og fik 400 pund briketter med fra savværket, som jeg måtte skrive mit navn for at få. Ja, man kan blive ærgerlig derover. Vi har hverken kul eller briketter eller tørt træ, som kan hugges eller saves, andet end lidt gammelt kvas. Skrivelsen lød omtrent sådan: Jeg erklærer herved under edsaflæggelse, at vi ikke er ejere af over 200 pund briketter, kul, tørv eller koks. Jeg kunne gøre det med god samvittighed; men kreperligt er det alligevel, at eden skal bruges sådan.”

D. 9. marts 1917 fortsætter hendes beretning om skærmydslerne med Christensen på savværket/foderstofforretningen:

”... Og vort brænde tør jeg knap skrive om. Kun det: kan du ikke skrive til Christensen på savværket om at lade os få nogle briketter eller kul, uden at det er nødvendigt, at jeg selv skal derned hver gang? Jeg ved ikke hvor tit jeg har været der forgæves siden nytår. Jeg begyndte jo i tide, da jeg var klar over, at det ikke strakte til. Mandag var Wøhlke⁵³ der, og der blev lovet ham 500 pund til tirsdag, når de havde leveret svin. Så kom de begge to, ham og Wilhelm hen mod middag; men da var de fleste briketter væk. Der lå ca. 100 pund tilbage, og Christensen sagde, vi kunne ingen få, for der var ikke skrevet under på kontoret hos ham. Wøhlke havde fuldmagt med i mandags til at skrive mit navn under; men der var ingen der forlangte det. Nå, vi har da [noget] at putte i komfur og kakkellovn endnu; men mest af de granstænger, vi har brugt til

⁵³ Den indkvarterede soldat, som også fungerede som karl.

styretreer. De måtte jo ikke bruges til brænde; men vi var nødt til det. Vi har også lidt smuld fra kul og briketter til 2-3 dage; men så er vi helt færdige.”

Historien fortsætter d. 11/3 1917:

”... Christensen på savværket sagde, at det var Wøhlkes forseelse, at vi ingen brændsel fik. Men nu vidste han, at vi intet havde og skulle nok sende kort, så snart der var kul eller briketter at få, så vi kunne få lidt. Der er mange, der har det ligesom os; men vi kan da bedre få træ og pinde end dem i byen, om også det er vådt. Vi har da to store solide huggeblokke, som nok ved lejlighed bliver spaltet, når det kniber at få ild.”

Men så vidt kom det ikke: et par dage senere fik/lånte de 200 pund koks fra familiens skytsengel, Jens Hørlück ”... så nu satte vi ild i kakkelovnen, og så er stuen varm, når børnene får udsovet.”

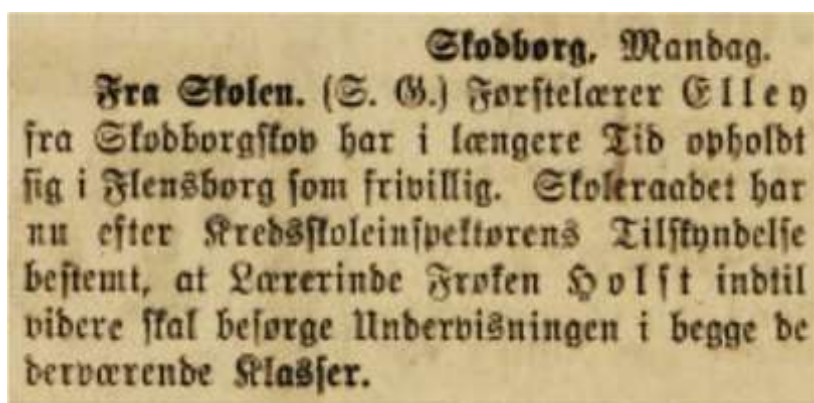
Skole og undervisning.

Krigen greb også voldsomt ind i børnenes skolegang i Skodborg sogn. Der var 3 skoler i sognet: Skodborg, Skudstrup og Skodborgskov, og alle tre skoler mistede i løbet af krigen en lærer: Karl Elley fra Skodborgskov, Otto Friis fra Skudstrup og Carl Rundt fra Skodborg.

Karl Elley blev født d. 1. december 1892 og døbt d. 1. januar 1893 i Gråsten som Carl Eduard Elley, søn af slagteren i Gråsten Jürgen Nicolai Elley og hustru Doris Catharina Frederica, født Duysen.

På et eller andet tidspunkt efter konfirmationen gik han på Præparandskolen i Aabenraa, og fra 1911 til 1914 gik han på Seminariet i Haderslev og blev uddannet som lærer. Han blev ansat som førstelærer i Skodborgskov fra d. 1. april 1914; men det blev kun til en kort karriere som lærer. D. 1. september 1914 meldte han sig frivilligt til tysk krigstjeneste.

Ifølge en notits i ”Hejmdal” d. 28. september 1914 var han i begyndelsen beskæftiget med at uddanne rekutter i Flensborg, og samme dag meddeler Flensborg Avis, at lærerinden, Frk. Holst, indtil videre skal undervise begge klasser på skolen:

Skodborg, Mandag.
Fra Skolen. (S. G.) Førstelærer Elley
fra Skodborgskov har i længere Tid opholdt
sig i Flensborg som frivillig. Skolerådet har
nu efter Kredsskoleinspektørens Tilfaldelse
bestemt, at Lærerinde Frøken Holst indtil
videre skal besørge Undervisningen i begge de
derværende Klasser.

Ifølge hans Mindeblad kom han til fronten d. 22. november 1914 – og mindre end 5 måneder senere faldt han i belgisk Flandern.

Hans dødsfald blev registreret således i Ribe Stiftstidende d. 27. april 1915:

– Lærer Karl Elley, Der deltog i Krigen som Gefr[eiter], har den 14. april fundet døden på Valpladsen. Elley, der var lærer i Skodborgskov, er en søn af enke Dora Elley i Kværs ved Gråsten. Han blev kun 22 år gammel.

Elley blev begravet på en tysk soldaterkirkegård i Houthulst lidt nord for Bixschoote. Som det fremgår af nedenstående foto af hans gravsted kom kirkegården senere til at ligge ved frontlinjen og blev noget medtaget:

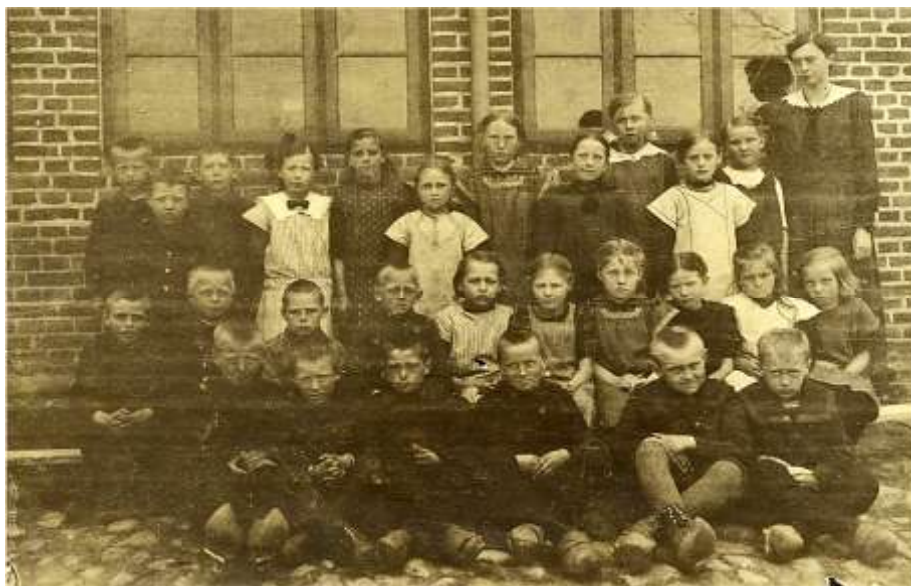

I midten af fotoet ses korset på Karl Elleys gravsted.

Skodborgskov skole ca. 1920.

Der kom ikke nogen erstatning for ham, så Frøken Holst⁵⁴ måtte resten af krigen klare den største del af undervisningen alene, dog med hjælp fra degnen i Skodborg, Lorenz Hansen, som gik derud og underviste et par timer hver anden dag⁵⁵.

Frk. Holst med den lille klasse foran Skodborgskov Skole, maj 1917. Træsko synes at være det gængse fodtøj. – Der er ikke fundet noget foto af Karl Elley.

Frk. Holst havde dog tilsyneladende ind imellem problemer med at opretholde disciplinen, hvilket fremgår af denne skrivelse fra pastor Christiansen i sin egenskab af skoleforstander til amtsforstanderen i Rødning:

På foranledning af Hr Kredsskoleinspektøren har jeg den 21. november 1914 givet landmand Niels Bachmann en advarsel, fordi hans søn Peter gentagne gange er løbet væk fra en eftersidning.

Den 9. januar 1915 er han nu igen løbet væk. Af hensyn til disciplinen – i Skodborgskov er der i øjeblikket kun en lærerinde, da førstelæreren gør krigstjeneste – anser jeg det for nødvendigt, at Hr. Amtsforsenderen i henhold til lov af 14. maj 1852 uddeler en straf.

P. Christiansen

Det videre forløb af sagen kendes ikke.

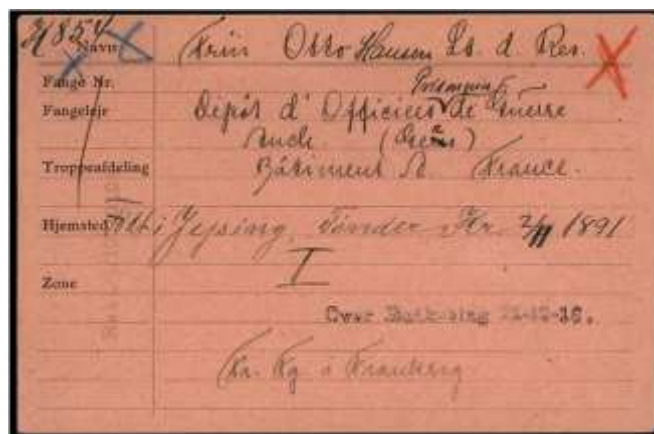
Otto Hansen Friis blev født d. 12/11 1891 i Jejsing, Hostrup sogn. Han gik på seminariet i Tønder og blev d. 1/4 1912 ansat som førstelærer i Skudstrup.

Han kom også til at gøre krigstjeneste straks fra krigens begyndelse. Ifølge ”Hejmdal” d. 26/2 1917 tjente han som officersaspirant og havde netop modtaget Jernkorset af 2. klasse, og d. 15/9 1917 meddeles det, at han nu er blevet forfremmet til løjtnant af reserven.

I en tysk tabsliste fra d. 28/9 1917 meldes han let såret, og senere på året blev han meldt savnet, med rang af løjtnant af reserven ved 201. infanteriregiment, 8. kompagni. I februar 1918 fandt man så ud af, at han var faldet i fransk krigsfangenskab.

⁵⁴ Marie Holst, født d. 7/3 1891 i Tønning, lærerinde i Skodborgskov fra 1/10 1913 til 1919.

⁵⁵ K. M. Hermansen: Skodborg Sogn i Frøs Herred, 1971, p. 254.

Hans kartotekskort i det danske krigsfangearkiv. Af det fremgår det, at han kom tilbage fra fangenskab via Rudkøbing d. 21/12 1919.

Han deltog i afstemningen i Skudstrup i 1920; men d. 26/3 1920 ophørte hans ansættelse som skolelærer i Skudstrup, og han flyttede til Lindå. 1. Verdenskrig har åbenbart ikke skræmt ham, for han deltog også i 2. Verdenskrig på tysk side som løjtnant af reserven, bl.a. under felttoget i Polen.

Det er lidt usikkert, hvordan undervisningen i Skudstrup er blevet varetaget under hans fravær. Ifølge Hermansen var det Frk. Holst fra Skodborgskov og Hansen og Rundt fra Skudborg, der tog sig af undervisningen; men det lyder nu ikke videre sandsynligt. I hvert fald Hansen og Frk. Holst må have haft rigeligt at se til i Skodborgskov og Skudborg. Der imod kan Rundt godt have været en del af løsningen. I hvert fald er han i oversigten over lærere i Skudstrup anført som vikar i 1915 – sandsynligvis inden han selv blev indkaldt. Ifølge samme oversigt var en Bodil Behrendtsen ansat som vikar fra 30/4 1916 til 1919. Endelig skriver Christian Bruun i et brev d. 23/12 1915, at hans søster, Kathrine Bruun, i en periode har været ansat som uddannet hjælpelærer i håndgerning på skolen i Skudstrup:

”... Hvordan går det med dig kære søster: er du lærerinde endnu over alt det syen henne i skolen? Du bliver jo nu snart gammel i tjenesten. Om et par år kan du vel få din pension?”

Lærer og elever foran Skudstrup Skole ca. 1920. Bemalningen på flagstangen viser, at fotoet er fra før genforeningen, så læreren på fotoet er sikkert Otto Friis.

Johann Heinrich Carl Rundt blev født d. 26/3 1885 i Wilster, Steinburg. Han gik på seminariet i Tønder, og efter et par andre ansættelser, senest i Sommersted, blev han ansat i Skodborg fra 1909 til 1920. I og med at han var ansat som vikar i Skudstrup i 1915 tyder alt på, at han først er blevet indkaldt slutningen af 1915-begyndelsen af 1916. Hans krigskarriere blev dog ikke lang. Ifølge Kirsten Hansen på Højvang kom han hjem til Skodborg igen i december 1916, og ifølge Kedde med en stiv arm.

Ifølge en tysk tabsliste fra d. 2/10 1915 for Reserve-Infanterie-Regiment 229 var han blevet let såret:

Rundt, Johann — Wilster, Steinburg — leicht verw.

Let såret viste sig altså i dette tilfælde at være nok til hjemsendelse.

Postkort med Skodborg Skole, poststemplet 1915.

Carl Rundt med elever foran Skodborg Skoles hovedindgang, ca. 1916-1919.

Ifølge Kedde Højvangs erindringer var den umiddelbare effekt af Rundts indkaldelse, at timetallet blev sat ned til det halve. Selv efter Rundts tilbagekomst havde man problemer med at få timeplanerne til at hænge sammen. I et brev fra slutningen af november 1917 skriver Sofie Bruun i et brev, at børnene nu kun går i skole hver anden dag. Hun skriver ikke noget om årsagen.

Noget andet, der gjorde indtryk på Kedde var, at Rundts afløser, Frk. Sørensen, ikke talte så meget om krigen. Hun berettede kort om de store sejre (som i øvrigt i nogle tilfælde gav en skolefriday); men ellers interesserede hun sig mere om at sende såkaldte "Liebesgaben" til soldaterne ved fronten. Som en del af det projekt skulle eleverne strikke muffedisser til soldaterne – også drengene; men som Kedde lakonisk konstaterede: Mit blev aldrig til meget! For pigerne lykkedes det meget bedre, og muffedisserne blev så sammen med tobak og chokolade, der var blevet indkøbt for indsamlede midler, sendt til soldaterne.

I frikvartererne var skolegården kønsopdelt: pigerne i den ene ende og drengene i den anden. Pigerne hoppede i paradiset, legede sanglege og spillede tamburin. Drengene spillede bold, klatrede i en galge, lavede gymnastiske øvelser i en reck samt i et par andre indretninger af den slags, der fandtes ved alle skoler. Og så sloges de – somme tider ret alvorligt!

Om Carl Rundt skrev Kedde, at han var en dygtig lærer og at man lærte meget i hans timer; men han var mere respekteret end elsket. Han var stærkt optaget af krigen, og der var afsat en halv time (formodentlig om ugen) til gennemgang af krigssituationen. Det syntes drengene godt om, for de var meget optaget af våben og krig; men for de flestes vedkommende var deres nationale sindelag et andet end hans.

Iflg. Skodborgbogen flyttede han d. 1. april 1920 til Rumohr i nærheden af Kiel. Her døde han d. 7/12 1967 ved et trafikuheld.

Skolefoto fra Skodborg skole 1919. Til højre står degnen, Lorenz Hansen (med sort hat), og i samme række står Kresten Hansen som nr. 2 fra venstre. De øvrige identificerede elever er:

1. række fra oven fra venstre: 1 Anker Nielsen, 2 Theodor Brink, 3 Anton Brink, 4 Mads Otte, 5 Peter Otte, 6 Svend Frehr.

2. række fra oven fra venstre: 1 Anne Thomsen, 2?, 3 Ingeborg Kristiansen, 4?, 5 Kirsten Bach, 6 Agathe Hollensen, 7 Agnes Jørgensen, 8 Marie Festersen, 9?, 10 førstelærer og degn Lorenz Hansen.

3. række fra oven fra venstre 1 Franz Bruun, 2 Kresten Hansen, 3 Karl Ulrik Ditlefsen, 4 Albert Skov, 5 Peter Nielsen, 6 Peter Jensen, 7 Bine Jepsen.

4. række fra oven fra venstre: 1 Klara Schmidt, 2?, 3 Ingeborg Brink, 4?, 5?, 6 Ella Christensen, 7 Karoline Nissen, 8?

5. række fra oven (siddende på bænken) fra venstre: 1 ? 2 Meta Holm, 3 Karoline Sørensen, 4 Elisabeth Bruun, 5 Marie Mathiesen, 6 Ellen Kjær, 7 Elisabeth Nielsen.

6. række fra oven fra venstre: 1 ?, 2 Harald Jensen, 3 Jacob Hubb.

Ud over førstelærer og degn Lorenz Hansen var der under krigen også ansat en lærerinde, Catharine Lorenzen, som var ansat fra 1910 til 1920.⁵⁶ Ifølge Keddes erindringer blev hun ansat som afløser for en Frk. Sørensen, mens hun var syg; men da Frk. Sørensen blev rask, kom hun tilbage igen. Frk. Sørensen er det ikke lykkedes at finde informationer om, så måske er der tale om en erindringsforskydning, så det var Frk. Sørensen, der var afløser for den sygemeldte og fastansatte Frk. Lorenzen?

Det var imidlertid ikke kunne fravær af lærere, der kom til at lægge hindringer i vejen for undervisningen. Børnene var også i langt højere grad end tidligere tvunget til at tage del i arbejde, der tidligere blev anset for at være voksenarbejde.

⁵⁶ L. S. Ravn: Lærerne i Nordslesvig ca. 1814-1920, Aabenraa 1978

Allerede i februar 1915 får skolemyndighederne lejlighed til at give eleverne i de ældste klasser ekstraordinært fri i en periode, så de kan hjælpe med forårsarbejdet ude på landet.

Endvidere giver Krigskommissionen for Landbrugskammeret d. 13. februar 1915 tilladelse til, at konfirmationen fremrykkes til henholdsvis d. 7. og 14. marts, så de konfirmerede kunne komme ud og deltage i forårsarbejdet. Og det gjorde man faktisk i Skodborg. De foregående år havde man holdt konfirmation på tysk den 5. søndag i fasten og på dansk Palmesøndag. 1915 var konfirmationen rykket to uger frem, så der blev holdt konfirmation på tysk den 3. søndag i fasten og på dansk den 4. søndag i fasten.

Den samme historie gentog sig i forbindelse med høsten: *”Efter andragende af enkelte landkommuner er børnenes skoleferier blevet forlænget med 14 dage, fordi høsten som følge af det dårlige vejr endnu ikke helt har kunnet bjerger, og børnene kan være behjælpelige med bjergningen. Denne 14 dages forlængelse skal ikke regnes fra efterårsferien.”*

I forbindelse med høsten 1916 er historien den samme: *”Den preussiske minister for Kirke- og Undervisningsanliggender har i en anordning af 20. august 1916 henvist til, at bjergningen af høsten i år er af største vigtighed, og at børn, såfremt der foreligger begæring derom, kan få ferie – ikke blot til høsten i almindelighed, men også til kartoffelhøsten. Heller ikke de højere skoler skal unddrage sig denne pligt, hvor den synes påtrængende.*

Der er blevet indrømmet skolernes ledere ret til efter deres skøn at bevillige børnene orlov i indtil 4 uger.”

Så alt i alt må man konstatere, at hensynet til produktion af fødevarer og foder hos myndighederne havde højere prioritet end skolegang.

Konsekvenser for børnene.

Af de 41 registrerede faldne var 15 gifte og efterlod 37 børn permanent faderløse. Der til kommer Hans Hansen fra Langager, som døde som følge af krigsskader i 1920 og efterlod sig to børn; men mange, mange flere var faderløse under krigen, med alt hvad det må have medført af traumer – her under især for de ældre børn angsten for, om han ville vende tilbage som invalid – eller overhovedet ville vende tilbage i live.

Her er nogle få eksempler på, hvad krigen gjorde mod børnene i nogle udvalgte familier:

Jakob Aggesen Juhl ejede en mindre ejendom, ”Lille Lindegård”, på Haderslevvej. Han og hans første kone, Marie Kjestine, fik indtil 1912 otte børn sammen; men så satte døden en effektiv stopper for det ægteskab: Marie Kjestine døde d. 26/3 1912, 40 år gammel.

Familiefoto fra gårdspladsen ved Lille Lindegård, ca. 1908.

Det fik – ud over tabet af moren – også den alvorlige konsekvens, at den ældste datter, Marie Kjestine, der blev født d. 8. maj 1899, blev taget ud af skolen for at passe sine mindre søskende.

I 1913 giftede Jakob sig igen, med Magdalene Chrestine Dahl fra Skrave. 1914 fik de sammen en datter, der blev døbt Mette Katharine i Skodborg kirke d. 4. juli 1914.

Det var særdeles dårlig ”planlægning”, for en måned senere brød 1. Verdenskrig ud og udløste kaos i familien. Jakob Aggesen Juhl er formodentlig blevet indkaldt straks ved mobiliseringen i 1914. Iflg. et postkort til naboen Jakob Brink, sendt fra Niebüll d. 4. oktober 1914, var han sammen med andre landstormsmænd på vej sydpå til et ukendt sted. Oldebarnet Lars Juhl har senere berettet, at han tilbragte i hvert fald noget af krigen ved Østfronten.

Nu stod hans nye kone så alene tilbage med et nyfødt barn samt 8 i praksis faderløse børn, der ikke var hendes egne – samt en landbrugsbedrift, der skulle holdes i gang. I begyndelsen har den ældste søn Niels og de ældre børn ganske givet måttet give et ordentligt nap med; men det blev ikke nemmere af, at Niels, da han også blev indkaldt, tilsluttede sig Nordarméen – sandsynligvis omkring årsskiftet 1915-16, lige efter at han blev 18 år. Ifølge oldebarnet Lars Juhl skete det på farens kraftige opfordring. Han ville være sikker på, at Niels som den ældste søn ville overleve krigen. Ved Folketællingen 1921 var Niels karl hos Kloppenborg-Skrumsager i Københoved, og her fremgår det, at han d. 1. oktober 1918 opholdt sig i Vejen. Lillebroren Peter blev også indkaldt; men heldigvis for ham sluttede krigen, inden han nåede at blive færdig med rekrutuddannelsen.

Hvordan landbrugsbedriften blev klaret, foreligger der ingen beretninger om. Konen har sikkert fået nogen hjælp fra naboerne, Jakob Brink på Melvangård, og Johan Peter Schøning på Bjerggårdsminde, der begge

var for gamle til at blive indkaldt og derfor kunne blive hjemme og passe gården. Det var også muligt at få stillet en russisk krigsfange til rådighed; men uanset hvad har børnene ganske givet været nødt til at hjælpe med til alt det, de kunne. Vi ved fra Kresten Hansens [Kedde Højvangs] erindringer samt brevvekslinger mellem hans forældre at både han og hans søster blev sat til at arbejde med forskellige aktiviteter, som inden krigen egentlig blev betragtet som karlearbejde, og for Jakob Aggesen Juhls børn har det givetvis ikke været anderledes.

Én ting var, at børnene givetvis har måttet arbejde hårdt. En anden er de traumer, der opstod, hvis det skulle lykkes faren at komme hjem på orlov – dels fordi de ofte havde svært ved at genkende ham, eller for de mindstes vedkommende at de overhovedet ikke kendte ham, da de var så små, da han tog afsted, - dels fordi de efter kort tid igen var nødt til at give slip på ham – nogle gange for altid.

Da **Martin Petersen Skøtt** blev indkaldt d. 4. august 1914, havde han og konen fået 5 børn, og et 6. barn kom til i slutningen af 1916. Om deres oplevelser af farens indkaldelse skriver nogle af hans børn i en erindringsbog:

”En dag kom uventet en soldat ind. Overraskelsen var stor, da det var far. De små søskende kunne ikke kende ham og løb ud; men de kom snart ind igen og spurgte ham ”Er du far?”. De kunne nemlig ikke kende ham, da han havde fået fuldskæg. – Men glæden blev kun kort, og dagene blev talt mange gange, så var tiden udløbet.” Det var sidste gang, de så ham. D. 17/8 1917 fik konen brev fra en af hans soldaterkammerater, at han var blevet dræbt af en granat fra et fly.

Da krigen brød ud, var malermester **Frederik Brink** 37 år gammel, så han blev sandsynligvis indkaldt i efteråret 1915 sammen med de andre gamle værnepligtige. På det tidspunkt havde han og konen fået 8 børn, det yngste barn født d. 27/7 1915.

Dette foto er sikkert fra datteren Elfrides dåb i 1915.

I sine erindringer skriver datteren Christine Nielsen, følgende om sin far:

” Min far var med i krigen 1914-18 som tysk soldat, da Skodborg og dermed Sønderjylland jo var tysk dengang. Noget af det første, jeg kan huske, var da far kom hjem fra krigen eller måske når han kom på orlov, og jeg slet ikke syntes, jeg kendte ham; men jeg husker da, at han havde et silkelommetørklæde med til os piger, hvor der var broderet ”LIEGE”, så far havde været i Belgien. Jeg gemte det i mange år; men til sidst blev det fuldstændig råddent. ... Min far var en af de sidste mænd fra Skodborg, der kom hjem efter krigen. Vi hørte altid, at nu var den og den kommet hjem; men der manglede stadig 4, som ikke kom. Men så kom en dag min far og en landmand, Hans Bruun fra Nørreris, hjem. De var langhårede, langskæggede, lusede og beskidte, så jeg syntes ikke, det var noget rart syn eller gensyn; men det var der da råd for. Så var der bare to, som aldrig kom hjem, og de blev så bare meldt savnet. Der var ingen, som vidste, hvor de var blevet af.”

Hans Christian Andresen overtog i 1914 ejendommen med den nuværende adresse Haderslevvej 23 i Skodborg, og samme år fik de en søn, Jens Christian, født d. 23. august, døbt d. 2. december 1914 i Skodborg. Andresen blev indkaldt straks ved krigen begyndelse, så han har sandsynligvis ikke været hjemme ved sønnens fødsel. Ved dåben var han heller ikke hjemme. I kirkebogen er der ud for sønnens dåb tilføjet en bemærkning om, at faren er i felten (”Der Vater steht im Felde”). Han så kun sin søn én gang, under en orlov, da sønnen var ca. 1½ år. D. 6. juni 1916 faldt han, så sønnen lærte aldrig sin far at kende.

Familiefoto fra ca. 1915. Hans Christian Andresen var kun hjemme på orlov én gang, så fotoet må være taget ved den lejlighed
Bageste række fra venstre: Anne Wrang, Helene Wrang, Christine Wrang (Margrethe Andresens søstre), Hans Christian Andresen.
Forreste række fra venstre: Margrethes forældre Helene og Peter Wrang, ukendt, Margrethe Andresen med sønnen Jens Christian.

Kirken.

Ikke alle i menigheden var lige begejstrede for den måde, kirken kom til at fungere på under krigen. En af dem var Hans Christian Nicolaisen.

Hans Christian Nicolaisen og hans kone Inger, født Juel.

Hans religiøse tilhørsforhold var nok nærmest ovre i Indre Mission; men det var nu ikke det, der primært var årsag til hans skepsis. I et brev til sin søn, Jens Peter Nicolaisen, som gjorde krigstjeneste på Østfronten, skriver han i slutningen af 1914 om krigen og kirken:

*"... Ja, herhjemme går jo ellers alt sin vante gang. Her er ikke krig; men vi mærker jo alligevel noget til den på mange måder. Her er ekstra gudstjeneste hver onsdag aften; men man hører meget mere om krigen end om Englebudskabet og om fred på jorden..."*⁵⁷

I et andet brev til Jens Peter skriver han i slutningen 1915, at de nu boykotter gudstjenesterne i Skodborg:

*"... Du skriver, at du har fået brev fra præsten. Ja, vi kan jo høre ham så ofte; men alle er enige om, at han fortæller for meget om krigen fra prædikestolen. Vi hører så at sige krigsbulderet altid ved nat og dag, og vi vilde jo så nok være fri derfor i kirken; men det er måske for meget at forlange? Så tier vi og bliver hjemme, skønt vi del nok nu trænger hårdest til at høre Herrens ord af sande profeters munde..."*⁵⁸

Noget af det, han henviser til, er nok de 3 specielle krigsbønner, som Generalsuperintendenterne ved konsistoriet i Kiel kort efter krigens udbrud anbefalede at anvende i forbindelse med gudstjeneste. Her er et lille uddrag af den første i dansk oversættelse, som den er refereret i "Hejmdal" d. 12/9 1914:

"Herre, vor Gud, du har ladet tunge krigstider komme over os. Lad os nu erfare, at du er en borg i nødens tid. Skjul ikke dit ansigt for os, når vi kommer til dig i vor trængsel. Herre, vi ved at i din hånd ligger krigens skæbne; derfor bøjer vi os for dig og løfter i fællesskab vor røst: Vær nådig mod vort land og vort folk! Før du vore faner til sejr og giv vore våbens afgørelse held, at vi kan tilkæmpe os en hæderlig og varig fred. Beskærm vor elskede Kejser og hans hele hus. Sørg i nåde for vor hele samlede krigsmagt, i særdeles også for alle dem, som nu på skibe og luftfartøjer sætter deres liv i vove. Giv hærførerne vise råd, hærene tappert mod og en stærk arm..."

Og her et lille uddrag af en anden krigsbøn:

"... Vær du en ildmur om os, når vore fjender truer os, og beskyt os, at vi ikke falder for deres sværd, at vi

⁵⁷ Der går et stille tog. Brevveksling mellem en ung sønderjyde og hans hjem. Udgivet af Carl Hornbech. De Unges Forlag, 1917, p. 79.

⁵⁸ Der går et stille tog. Brevveksling mellem en ung sønderjyde og hans hjem. Udgivet af Carl Hornbech. De Unges Forlag, 1917, p. 95.

ikke lider skade på eller frarøves vort legeme, gods og ære.

Velsign i nåde Kejseren vor Konge. Udrust vore hære med din magt. Drag nu med dem i striden, giv dem hjerte og mod, så deres arm vinder sejren, og at fjenden bliver adspredt for dem som støv for vinden.”

I et senere brev skriver han, at han er gået til gudstjeneste uden for sognet for at blive fri for al den krigssnak i Skodborg kirke:

*”... Vi har ikke megen glæde. Livet her bliver vanskeligere og trænger til opmuntring. Det var for min sjæl et stort gode, at jeg kunne gå over i V. kirke og der høre Guds ord og blive styrket ved at komme sammen med venner og frænder; men det er jo nu også gjort umuligt derved, at politiet har hentet mit pas...”*⁵⁹

Det er lidt uvist, hvad ”V. kirke” er; men der er sandsynligvis tale om en dansk kirke – altså enten Vejen eller Vamdrup – og det ville de tyske myndigheder altså ikke tolerere.

De problemer slap familien på ”Højvang” for. De var nemlig medlemmer af Frimenigheden i Rødding. Den opstod omkring 1870-erne, som den første i Sønderjylland, fordi en række mennesker fortsat ønskede, at gudstjenester og kirkelige handlinger skulle foregå på dansk. Siden 1864 var Rødding blevet en del af det preussiske rige, hvor der blev stillet krav om tysk som kirkesprog. Kravet til at oprette en frimenighed, var at der var egnet rum, og dette blev løst ved i første omgang at anvende højskolens tidligere gymnastiksal. Omkring 1890 var menigheden så stor, at det blev nødvendigt at bygge en egentlig kirkebygning. Den nuværende frimenighedskirke er bygget af Johannes Magdahl Nielsen, der var kongelig bygningsinspektør, og blev indviet i 1909⁶⁰. I Skrave sogn var der massiv tilslutning til Frimenigheden; men i Skodborg var tilslutningen beskedent.

De tyske myndigheder gjorde alt, hvad de kunne for at lægge Frimenigheden hindringer i vejen. F.eks. forbød man i 1874 at ringe med kirkeklokkerne i forbindelse med et dødsfald. Frimenigheden havde før 1920 ikke egen kirkegård, så man skulle bruge den almindelige sognekirkegård; men også her blev der lagt hindringer i vejen: man måtte ikke bruge kirken til begravelseshandlinger, og der måtte hverken tales eller synges ved graven. I sine erindringer fortæller Kedde Højvang om, hvad det betød, da hans mormor, som boede på Højvang, døde i 1914:

”... I vinteren 1914 blev hun syg og døde i april. Inge Margrethe og jeg havde gode dage, mens hun lå lig. Morbrødre og familie kom hver dag, og der blev tømret en løvhytte i lysthuset, hvor kisten kunne stå. Bedsteforældrene tilhørte Frimenigheden, udtrådt af Landskirken. Begravelseshøjtideligheden holdtes derfor hjemme i haven... Der kom mange folk til begravelsen. Pastor Lycke talte og kastede jord på. Der blev sunget, og bedstemor var den første af de udtrådte, der blev ringet for. Det var noget som Generalsuperintendent Kaflan havde fået sat igennem. Det havde gennem mange virket pinligt, når et medlem fra Frimenigheden blev begravet og bare sænket i jorden, mens folk stod tavse rundt om graven...”

Bortset fra indholdet af de kirkelige handlinger opstod der i februar 1917 endnu et problem, der kunne få folk til at overveje at give afkald på deltagelse i gudstjenesterne: på grund af kulmangel blev det forbudt at varme kirkerne op, så specielt i vinterperioderne har det nok været en kold fornøjelse at være til gudstjeneste!

Pastor Christiansen var altså i visse kredse ikke særligt populær for sine kirkelige handlinger; men ud over dem løste han også en række andre opgaver af mere social karakter. F.eks. var det hans tunge opgave at give de nærmeste pårørende besked, når en af sognets mænd var faldet i krigen, og det var også hans pligt at aflevere et så kaldt ”Gedenkblat” (Mindeblad), som efter kejserlig ordre skulle udleveres til alle faldnes efterladte. I anledningen af sin fødselsdag d. 27. januar gav Kejser Wilhelm II i 1915 ordre til, at der skulle laves et udkast til et Mindeblad, som skulle sendes til de faldne soldaters efterladte (forældre eller ægtefælle)

⁵⁹ Der går et stille tog. Brevveksling mellem en ung sønderjyde og hans hjem. Udgivet af Carl Hornbech. De Unges Forlag, 1917, p. 115.

⁶⁰ Om Rødding Frimenighed. Historisk Årbog for Rødding-Eggen 2009.

som et minde og en tak fra fædrelandet, og i februar godkendte han udkastet, der var lavet af Emil Doepler. Det blev automatisk udstedt af den faldnes regiment og sendt til de efterladte uden ansøgning – i Skodborg med Amtsforstanderen og præsten som mellemstation:

Dette "Gedenkblatt" blev afleveret til den faldne Peter Jørgen Lunds enke.

Ved krigens begyndelse gjorde han også en stor indsats for at hjælpe til de indkaldte soldater. I "Hejmdal" kunne man d. 18/9 1914 læse dette indlæg om krigshjælp i Skodborg:

"I de nordlige kommuner af vort land hersker der i denne tid en stor offervillighed, som aflægger vidnesbyrd om befolkningens fortræffelige karakter. Det er en glæde at se, hvordan befolkningen, ligegyldigt hvordan den enkelte står i national og religiøs henseende, næsten udelukkende beflitter sig på, så vidt de kan, at lindre krigens nød. Medens der i August måned indkom næsten 1000 Mark til Det Røde Kors, strømmer der i denne måned gaver ind til tropperne i felten og til lazareetterne, efter at pastor Christiansen havde opfordret dertil fra prædikestolen. Forleden afgik den første sending til samlingsstedet i Altona. Det var strømper, handsker, muffedisser, underbenklæder, chokolade, cigarer, tobak, kakao, gelé osv. Til det nærmeste reservelazaret vil der i de nærmeste dage blive afsendt skjorter, dynebetæk, lagner, osv."

Set i lyset af kritikken af Pastor Christiansens gudstjenester forekommer det noget overraskende, at han i begyndelsen af 1917 tog initiativ til afholdelse af en række læseaftener – på **dansk**! I Flensborg Avis kunne man d. 2/2 1917 læse dette om hans arrangementer:

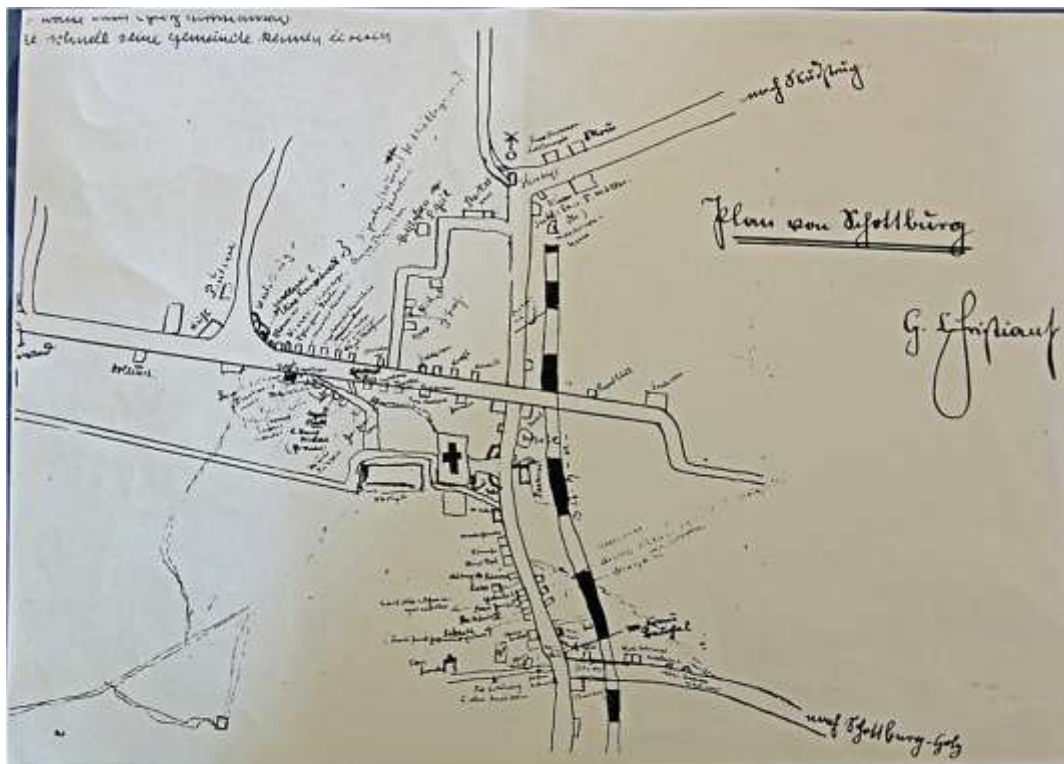
"Såkaldte danske læseaftener indførtes – efter hvad sognepræsten i Skodborg, pastor Christiansen meddeler "Dannevirke" – for et par måneder siden i Skodborg. Disse aftener afholdtes først i præstegården, men nu skiftevis trindt omkring i de hjem, som har åbnet sig for den sag. De hyggelige møder besøges af gamle og unge. Der bliver læst op, sunget, samt ellers nu og da sagt et inderligt, fremmende ord. Aftenerne finder sted hver tirsdag. Desuden afholdes i Skodborg følgende møder: om onsdagen i hver uge bibellæsning skiftevis i skolerne, om torsdagen skiftevis samtalemøder i præstegården og pigemøder i præstegården og i Skodborgskov."

I og med at han holder bibelmøder om onsdagen kunne noget tyde på, at aftengudstjenesterne om onsdagen er blevet aflyst på det her tidspunkt. Forbuddet mod opvarmning af kirken kan sikkert også have tilskyndet til at holde sådanne arrangementer i privat regi.

Pastor Georg Christiansen med hustru og børn ca. 1920. Han var præst i Skodborg fra 1915 til 1921.

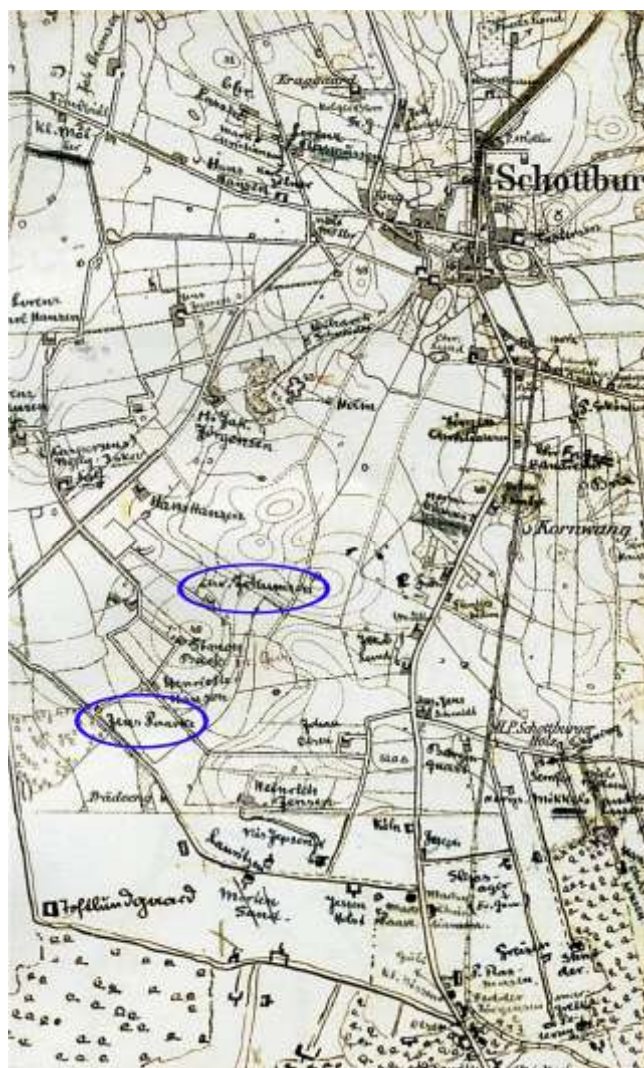
Endelig har pastor Christiansen gjort sig fortjent til stor ros på et helt andet område: i sin embedsperiode registrerede han på et kort over sognet (se titelbladet), hvem der boede hvor uden for byen, samt hvem der var medlem af Frimenigheden, og så lavede han også et håndtegnede kort over Skodborg by. Disse kort findes stadig og er en uvurderlig kilde til at finde ud af, hvem der boede hvor i den periode.

Pastor Christiansens håndtegnede kort over Skodborg by.

Drukkenskab.

Så længe man har kendt til alkohol, har man også kendt til alkoholmisbrug, så at det også forekom i Skodborg sogn under 1. Verdenskrig, er der intet usædvanligt i; men måden, det fra myndighedernes side blev håndteret på, var noget anderledes end det, vi kender til i dag. Til at illustrere den tids håndtering af alkoholproblemer er her en historie om Christian Jochumsen, som boede i et lille hus mellem Langager og Mikkelborg.

*Christian Jochumsen boede i huset i den øverste blå oval.
Hans næsten-nabo, Jens Paaske (den nederste blå oval), havde et tilsvarende problem.*

Problemet havde tilsyneladende stået på i et stykke tid; men så blev det i november 1915 for meget for en datter. Hun skrev d. 19/11 1915 et brev til kommuneforstanderen, W. Kühn, hvor der – oversat til dansk - bl.a. stod:

”... min mor kan snart ikke få noget at spise, fordi min far drikker næsten hver dag, og det er dog en skændsel at drikke alle pengene op, så min mor skal lide sult, og hun ser mere og mere elendig ud, hver gang jeg ser hende... Derfor vil jeg bede Dem om at sætte min far på drankerlisten. Og jeg vil bede Dem om at gøre det så hurtigt som muligt, så min kære mor kan få en anden tilværelse. Jeg beder Dem skrive til mig, så snart det er sket.

Min far er Christian Jochumsen.

Med agtelse
Fr. N. Jochumsen
Brabeck
pr. Christiansfeldt

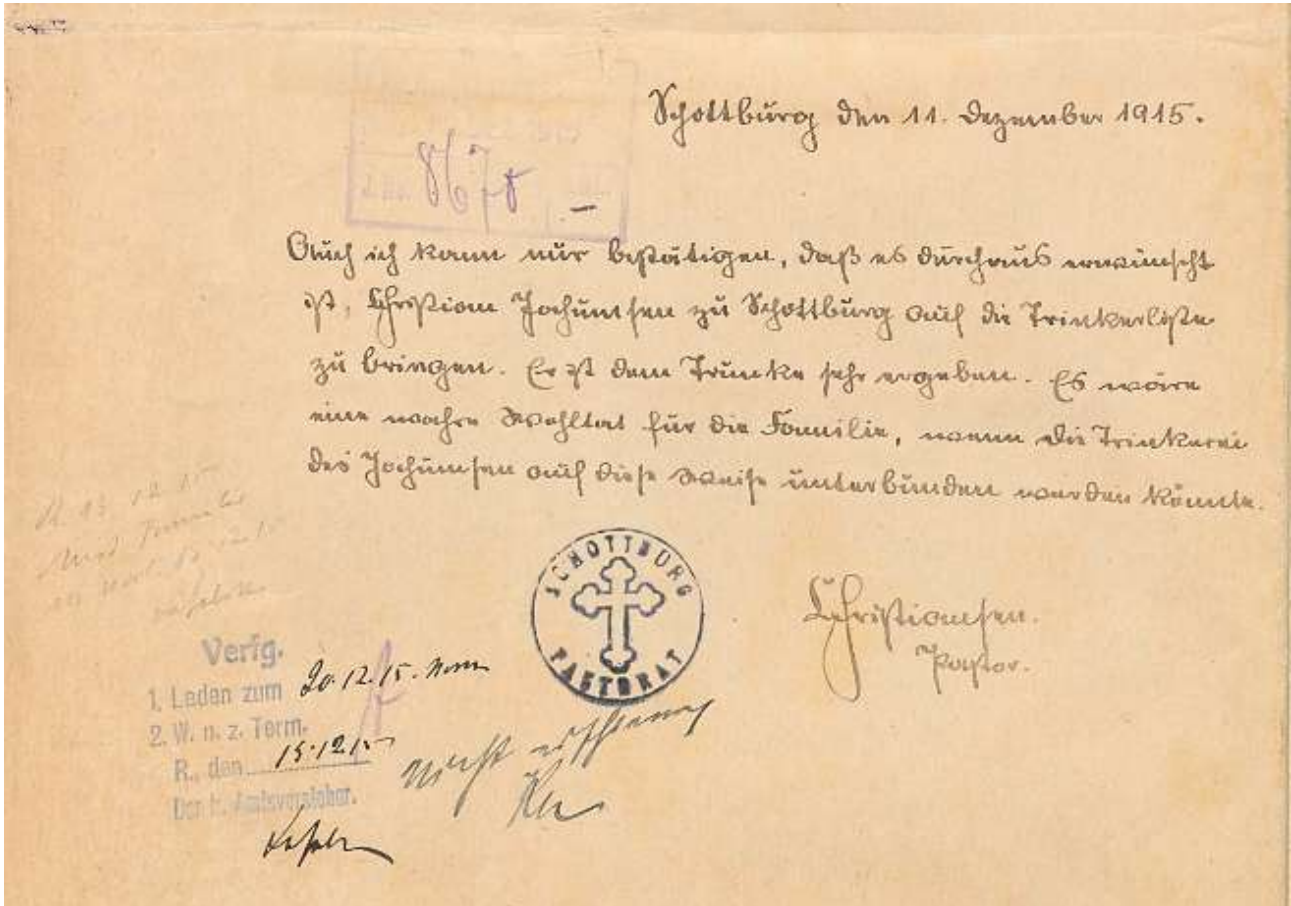
Formodentlig på det grundlag skriver Kommuneformstander Kühl så til amtsforstanderen og anbefaler, at Jochumsen opføres på drankerlisten⁶¹:

Oversat til dansk står her: ”... Jochumsen er stærkt forfalden til druk, og konen lider meget under det. Det må derfor betragtes som påkrævet, at Jochumsen opføres på drankerlisten.

Kommuneformstander
W. Kühl.”

Dette følges op af pastor Christiansens indstilling til Amtsforsanderen i en skrivelse af 11/12 1915:

⁶¹ En offentlig fortegnelse over de personer, der officielt er blevet erklærede alkoholikere.

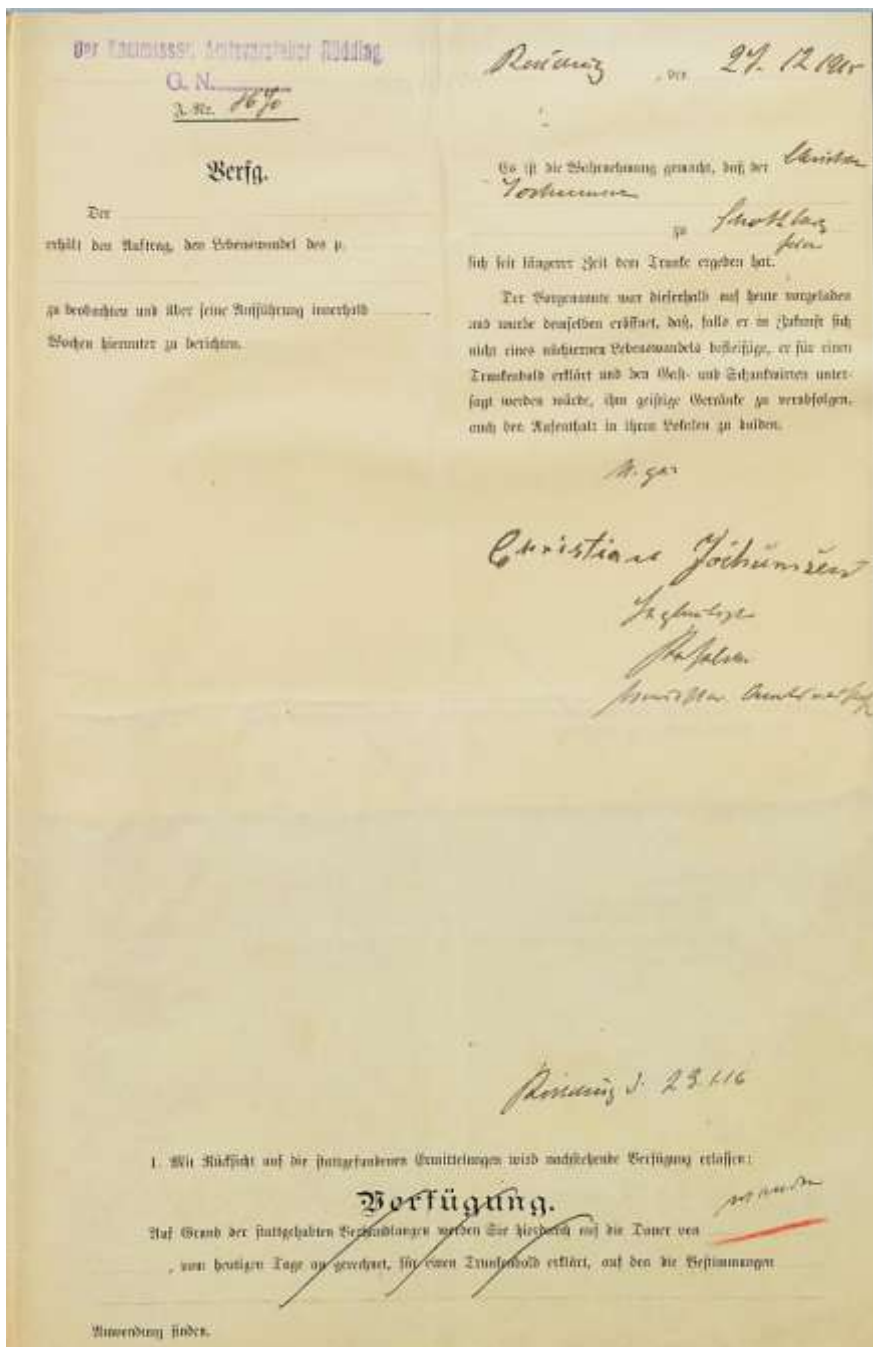

Skodsborg d. 11. december 1915.

Også jeg kan kun bekræfte, at det er helt igennem ønskværdigt [?], at anbringe Christian Jochumsen fra Skodsborg Mark på drankerlisten. Han er meget henfalden til druk. Det ville være en sand velgerning for familien, hvis Jochumsens drikkeri på denne måde kunne blive bragt til ophør.

Christiansen
 Pastor

Amtsforstanderen beslutter dog i første omgang at give ham en advarsel. Den bestod i en slags kontrakt, hvor Christian Jochumsen skriver under på, at han fra nu af vil afholde sig fra druk, samt at han er blevet gjort bekendt med, at han, hvis han bryder kontrakten, vil blive skrevet på drankerlisten:

Her står der – oversat til dansk:

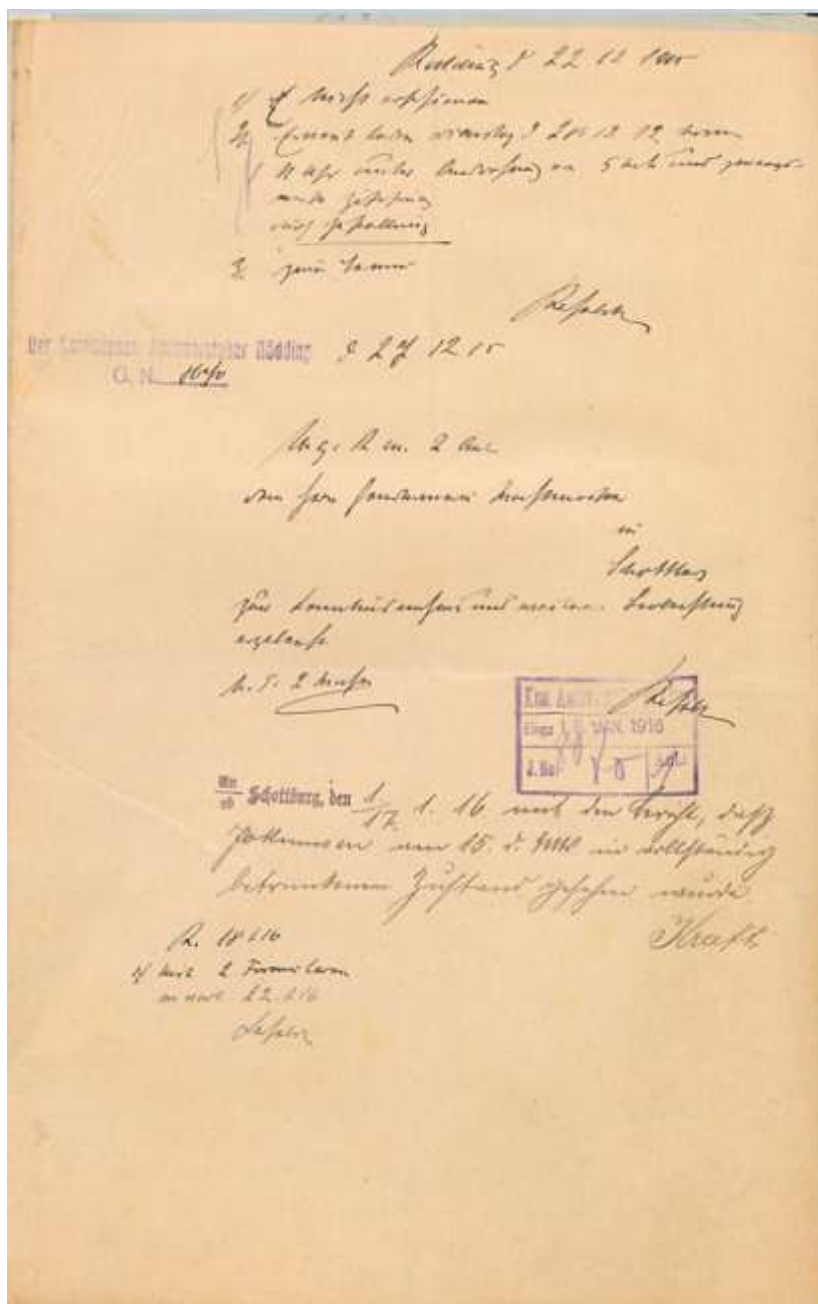
Rødning d. 27/12 1915.

Det er blevet iagttaget, at Christian Jochumsen på Skodborgmark i længere tid har hengivet sig til druk. Den førnævnte fik derfor ordre til at stille her i dag og fik besked på, at hvis han i fremtiden ikke beflittede sig på at føre et ædrueligt liv, ville han blive erklæret for Drukkenbolt, og kroværter og værtshusejere ville få forbud mod at sælge ham alkoholiske drikke og mod at lade ham opholde sig i deres udskænkningsslokaler.

[Underskrevet]

Christian Jochumsen

Det viste sig dog relativt hurtigt, at Jochumsen ikke var i stand til at holde sit løfte. D. 17/1 1916 bliver han indberettet af gendarmen i Skodborg:

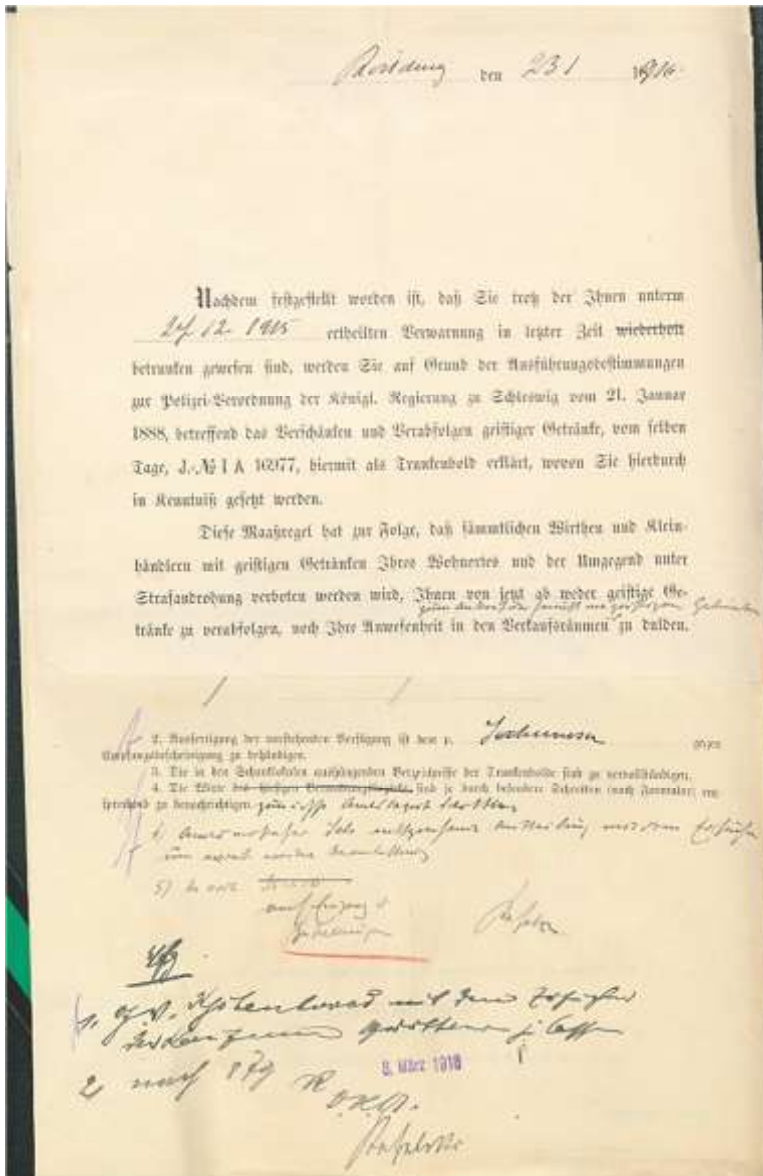

Her står bl.a. – oversat til dansk – ”... at Jochumsen er blevet set d. 15. denne måned i fuldstændig beruset tilstand.

Kraft⁶²”

Og så gik den ikke længere. D. 23/1 1916 udfærdigede amtsforstanderen nedenstående forordning om, at Jochumsen nu er blevet opført på drankerlisten og derfor officielt er blevet erklæret for Drukkenbolt [på tysk: Trunkenbold]:

⁶² Gendarmen i Skodborg.

Efter at det er blevet fastslået, at De trods den Dem tildelte advarsel af 27/12 1915 i den seneste tid har været beruset, bliver De i overensstemmelse med procedurene for Slesvigs Kongelige Regerings politiforordning af 21. januar 1888 angående udskænkning og salg af alkoholiske drikke, hermed erklæret for Drukkenbolt, hvilket De herved gøres opmærksom på.

Denne forholdsregel har til følge, at samtlige kroværter og småhandlende, der handler med alkoholiske drikke, i Deres bopælssogn og nærmeste omegn under trussel om straf fra nu af har forbud mod hverken at sælge Dem alkoholiske drikke eller at tillade Deres tilstedeværelse [til at købe eller drikke alkoholiske drikke] i salgsrummene.

Udfærdigelse af foranstående foranstaltning skal leveres til Jochumsen, som skal kvittere for modtagelsen.

De i udskækningslokaler ophængte lister over drukkenbolte skal opdateres.

Værtshusholderne skal underrettes hver for sig gennem en særlig formularskrivelse.

Som det fremgår af denne skrivelse, så er den såkaldte drankerliste en fortegnelse over alle sognets drukkenbolte, og den skal åbenbart hænge fremme til offentlig beskuelse i alle udskækningslokaler.

Denne skrivelse blev nu sendt til Jochumsen, og i nedenstående formular attesterer postbuddet (Jensen) d. 19. februar 1916, at Jochumsen har modtaget skrивelsen:

Postzustellungsurkunde

Über die Zustellung eines mit dem Dienststempel verschlossenen, mit folgender Aufschrift versehenen Briefes:

Bestellt Nr. 1177 an Johann Christian Jørgensen
 Absender: And. Rasmussen in Århus
 Hierbei ein Formular zur Zustellung
 verschickt.
 Persönliche Zustellung.

Den vorstehend bezeichneten Brief habe ich in meiner Eigenschaft als Postbote zu
 heute hier — posten — Uhr und

Uhr mittags (Zur Angabe nur auf Verlangen) —
 (Verband für die Zustellung an Einzelpersonen, Einzel-Firmen, Rechtsanwältin, Notare und Gerichtsvollzieher.) (Verband für die Zustellung an Behörden, Gemeinden, Korporationen und Vereine (einschl. der Handelsgesellschaften usw.))

1. An den Empfänger oder Verleiher u. in Person.
 dem — Empfänger — Firmeninhaber (Vor- und Nachname): Johann Christian Jørgensen
 selbst in der Wohnung — dem Geschäftskontak —
 übergeben. in Verfen in — der Wohnung — dem Geschäftskontak —
 übergeben.

2. An Schiften, Schreiber, Beamte u. s. w.
 da ich in dem Geschäftskontak den — Empfänger — Firmeninhaber (Vor- und Nachname):
 selbst nicht angetroffen habe, dort de — Schiff
 — Schreiber — übergeben. da in dem Geschäftskontak während der gewöhnlichen Geschäftsstunden
 a) der angetroffene — Vorsetzer — gesetzliche Vertreter — vertretungsberechtigter Mitinhaber — an der Annahme verhindert war,
 b) der — Vorsetzer — gesetzliche Vertreter — vertretungsberechtigter Mitinhaber — nicht anwesend war,
 dort dem beim Empfänger angeführten übergeben.

3. An a) ein Familienmitglied, b) eine dienende Person.
 da ich den — Empfänger — Firmeninhaber (Vor- und Nachname):
 selbst in der Wohnung nicht angetroffen habe, dort
 a) dem zu seiner Familie gehörenden erwachsenen Hausgenossen, nämlich — der Ehefrau — dem Ehemann — dem Sohne — der Tochter — übergeben.
 b) de in der Familie dienenden erwachsenen übergeben. da ein besonderes Geschäftskontak nicht vorhanden ist und ich auch den — Vorsetzer — gesetzlichen Vertreter — vertretungsberechtigten Mitinhaber —
 in der hiesigen Wohnung nicht selbst angetroffen habe, dort
 a) dem zu seiner Familie gehörenden erwachsenen Hausgenossen, nämlich — der Ehefrau — dem Ehemann — dem Sohne — der Tochter — übergeben.
 b) de in der Familie dienenden erwachsenen übergeben.

4. An den Hauswirt oder Vermieter.
 da ich den — Empfänger — Firmeninhaber (Vor- und Nachname):
 selbst in der Wohnung nicht angetroffen habe, auch die Zustellung an einen Hausgenossen oder an eine dienende Person nicht ausführbar war, de in demselben Hause wohnenden — Hauswirt — Vermieter —, nämlich de
 per Annahme bereit war, übergeben. da ein besonderes Geschäftskontak nicht vorhanden ist und ich den — Vorsetzer — gesetzlichen Vertreter — vertretungsberechtigten Mitinhaber —
 in der Wohnung nicht angetroffen habe, auch die Zustellung an einen Hausgenossen oder an eine dienende Person nicht ausführbar war, de in demselben Hause wohnenden — Hauswirt — Vermieter —, nämlich de
 per Annahme bereit war, übergeben.

5. Verweigerte Annahme. (Sonderart nur in den Fällen 1, 2 und 3 im Entwurf.)
 Da die Annahme des Briefes verweigert wurde — und der Empfänger hier weder eine Wohnung noch ein Geschäftskontak hat —, habe ich den Brief am Orte der Zustellung zurückgelassen.

Den Tag der Zustellung habe ich auf dem Umschlage des zugestellten Briefes vermerkt.
Århus, den 19/10 1910
 Postbote J. Jørgensen
 Fortsetzung umseitig.
 C 87 a V a

Næste led i "behandlingsdommen" var nu at sende besked rundt til alle de handlende, som solgte spiritus i Skodborg, Københoved og Langetved, og de skulle alle kvittere for, at de havde modtaget meddelelsen om

forbud mod salg af alkoholiske drikke til Christian Jochumsen – som f.eks. her Peter Jensens kone Caroline Jensen fra Vesterkroen:

Jeg har i dag modtaget anordningen d. 23. januar 1916 fra hr. Amtsforstanderen i Rødding angående drukkenbolten, arbejder Christian Jochumsen på Skodborgmark.

Caroline Jensen

Der ud over blev der sendt besked til følgende:

I Skodborg: F. Jürgensen, Ingeborg Jürgensen (banegården), T. E. Dahl (købmand, Søndergade 1), Greta Hultberg (Østerkroen) og Line Christiansen (måske en repræsentant for købmand Christiansen, Søndergade 10?).

I Københoved: P. Jürgensen.

I Langetved: A. Grøndal, Lauritz Dixen

Der er tilsyneladende ingen tvivl om hans alkoholmisbrug. Ellers ville datteren ikke have taget det formodentlig pinefulde skridt at anmelde sin egen far til de lokale myndigheder; men hvorfor drak Jeppe – eller rettere sagt Christian? Det er der tilsyneladende ingen, der har interesseret sig for; men en medvirkende årsag kan have været, at han havde i hvert fald to sønner, der havde alderen til at gøre krigstjeneste. En søn Hans blev født d. 10/8 1891 på Kestrup Mark mellem Jegerup og Mølby, og han blev konfirmeret på tysk i Skodborg i 1906. Vi ved, at han var indkaldt og gjorde tjeneste som armeringssoldat ved Armeringsbataljon 115 på det her tidspunkt; men det følgende år, d. 19/6 1917, begik han faneflugt. En anden søn, Wilhelm, blev født d. 20/10 1893 i Jels og blev konfirmeret på tysk i Skodborg i 1909. Der er ikke fundet oplysninger om hans gøren og laden under krigen; men sandsynligheden taler for, at han har været indkaldt.

På grund af de forholdsvis mange flytninger rundt i landsdelen har vi ikke noget overblik over, hvor mange børn de egentlig havde. Vi kender kun dem, der er konfirmeret i Skodborg, så det er ikke usandsynligt, at der har været flere sønner i den krigspligtige alder. Han har derfor ganske givet haft meget at bekymre sig om, og hvis man er en svag sjæl, er alkohol en nem vej til at dulme sorger og bekymringer.

Ved folketællingen 1921 boede han og konen samt formodentlig en af hans slægtninge stadig i Skodborg:

Christian Jochumsen	11. 3/2. 1855	92	Østerløgum	1901	4/6. 6
Doris Jochumsen	24. 3/3. 1854	92	Erlev	1901	...
Marie Jochumsen	24. 3/6. 1822	92	Øsby	1920	...

Af denne kan vi se, at han var født d. 3/2 1855 i Østerløgum, at han var gift med Doris Jochumsen, født d. 24/3 1854 i Erlev, samt at de var kommet til Skodborg i 1901 fra Jels.

Den 3. person i husstanden er sandsynligvis en af Christian Jochumsens slægtninge, som er kommet til Skodborg fra Øsby i 1920. Teoretisk set kan det være en datter; men i så fald har de været meget unge forældre.

Ved folketællingen 1925 er de ikke længere registreret i Skodborg sogn.

Jens Olesen Paaske, som næsten var nabo til Christian Jochumsen, var i vid udstrækning udsat for den samme behandling. Han havde været enkemand siden 1902, og han havde tre sønner med i krigen: Mads, Niels og Ole. De kom alle tre hjem i live; men det kunne faren jo ikke vide på det her tidspunkt.

D. 13/10 1914 fik han også en advarsel og måtte skrive under på en kontrakt, hvor han lovede bod og bedring; men heller ikke han var i stand til at overholde kontrakten. I begyndelsen af november sender gendarmen i Skodborg denne indberetning til amtsforstanderen:

Skodborg d. 4. november 1914.

Til hr. Amtsforstanderen i Rødding.

Den 2. denne måned drev pensionsmodtageren Jens Paaske fra Langager i Skodborg sogn igen rundt i Skodborg i fuldstændig beruset tilstand.

Kraft

Bereden gendarm og politibetjent.

I begyndelsen af januar 1915 var den gal igen:

Skodborg d. 7/1 1915 med beretningen om, at ... Paaske d. 2. i denne måned efter modtagelse af sin pension igen har været fuldstændig beruset.

Kraft.

D, 16/1 1915 indførte amtsforstanderen ham derfor på drankerlisten og gjorde ham opmærksom på, at han fra nu af kunne anse sig selv som værende en drukkenbolt, samt at man i Skodborg og nærmeste omegn ikke længere måtte sælge spiritus til ham. Det lagde dog ikke uden videre en dæmper på hans udskjelser. D. 7/6 1915 kan gendarmen i Skodborg meddele, at Paaske på det seneste igen er set beruset, og man regner med, at han har fået sin spiritus i Rødding!

I 1917 har han åbenbart gjort forsøg på at blive taget af drankerlisten igen; men det frarådede gendarmen i Skodborg – mere bygget på hans opfattelse af personen Jens Paaske end på dennes faktuelle opførsel:

”Skodborg d. 19/2 1917.

Til Amtsforsøgeren i Rødding.

Pensionisten Jens Paaske anses stadigvæk som dranker. En forbedring er vel heller ikke at forvente. Selv om Paaske i den seneste tid ikke er set beruset, så skyldes det nok mere dyrtiden end en forbedring. Det må nu forventes, at Paaske efter at normale tider igen har indfundet sig, igen ofte vil være beruset. Han vil så igen drikke sine penge op og falde kommunen til last.

Jeg anser det derfor hensigtsmæssigt, at Paaske som hidtil forbliver på drankerlisten.

Tams

Gendarm, politimester [”Wachtmeister”]”

Schottburg d. 19/2 1917.

Og hermed slutter så historien om hans alkoholmisbrug. Han blev boende i sognet til sin død i 1920, 79 år gammel:

31	7	Arbejdsmand			
Decem	Januar	Jens Paaske	Ligstole	Gravty	E/
ber		i Skodborg		d. 8	8.
1920.	1921.	79 år gammel		4	
				Jan.	
				1921	

Gravstenen står stadig på kirkegården i Skodborg – omend indskriften er meget svær at læse:

Jens O. Paaske, født d. 8/3 1841 – død d. 31/12 1920

Cecilie Paaske [født Mette Cecilie Madsen Holm], født d. 20/2 1841 – død d. 4/12 1902.

Ringridning.

Som i resten af Sønderjylland var ringridning en populær beskæftigelse i Skodborg. I 1899 blev der stiftet en Ringriderforening med Stephan Lunding (ejer af ”Skatkær”) som formand, Olger Blom, ”Kraggård”, som kasserer, Peter Jensen, Vesterkroens købmandsbutik, som sekretær og Christian Hansen Lund, Fårkrog, som kaptajn – en position han beholdt helt til 1930.

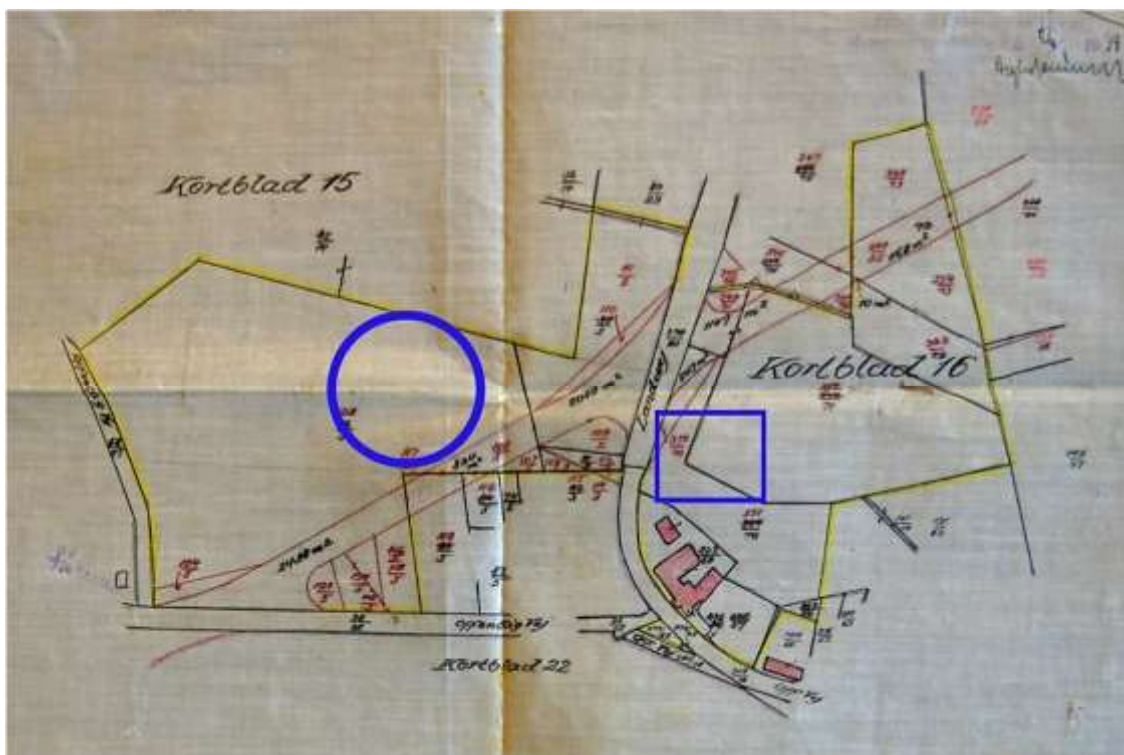

Ringridning 1909. Nr. 1: kaptajn Christian Hansen Lund, Fårkrog. Nr. 2: Købmand, senere krovært, Hans Peter Jensen, hvis hus ses i midten af fotoet. I baggrunden Vesterkroen, som hans svigerforældre, Jørgen Christian og Andrea Kruhl, ejede. Det er angiveligt Hans Didrik Schøning med nr. 3 på dette foto – nr. 2 fra højre. Det vides ikke, hvor ringridningspladsen var ved denne lejlighed; men det må sandsynligvis være et sted lige i nærheden – og sandsynligvis på noget af Vesterkroens jord.

Det var under normale omstændigheder en årligt tilbagevendende begivenhed; men under hele krigen måtte denne begivenhed aflyses. Der var hverken heste eller ryttere – eller formodentlig lyst – til at gennemføre en ringridning.

Efter krigens udbrud var den sidst registrerede aktivitet i foreningen en bestyrelsesbeslutning d. 25/11 1914 om at sende en julepakke til de af sognets mænd, der var indkaldt til krigstjeneste. Det drejede sig om 52 mænd, så det har været en voldsom åreladning af den aktive arbejdsstyrke! Ifølge referatet fra mødet indeholdt hver pakke chokolade, leverpostej og cigarer til en samlet værdi af 3 Mark, inkl. porto.

Først i 1921 blev ringridningen genoptaget og afholdtes på en mark tilhørende Vesterkroen, og det blev den hvert år indtil marken nordøst for Vesterkroen blev bebygget (Engvej/Trøjborgvej). I begyndelsen blev den afholdt på et område, der hvor Trælasten ligger i dag. I 1934 blev en del af dette område imidlertid eksproprieret til den nye Rødding-Vamdrupvej. Peter Jensen lagde sag an mod kommunen for at få en større erstatning end den, han var blevet tilbudt, bl.a. under henvisning til at adgangen til ringriderpladsen nu var blevet overskåret. Da man bl.a. fandt ud af, at det faktisk kun var hvert andet år, der blev afholdt ringridning netop her, blev kravet afvist.

Matrikelkort fra erstatningssagen i 1937. Peter Jensens oprindelige jordtilliggende er markeret med gult. Den blå cirkel angiver nogenlunde placeringen af den første ringriderplads (i hvert fald på nordsiden af den nye landevej), og den blå firkant den senere. Midt i mellem dem den nye Rødding-Vamdrupvej, som krydser Gl. Vejenvej.

Luftfoto fra 1947 (Sylvest Jensen Luftfoto), hvor Foderstofforretningen fik sin første kornsilo, og Vesterkroen har stadig sin rejsestald, hvor der senere blev festsal. – Øverst til venstre den gamle ringriderplads, og på græsmarken øverst til højre den nye, indtil området blev bebygget.

Brandberedskab.

Til slut skal lige nævnes endnu en sag, som må have været et problem under krigen, nemlig brandberedskabet. Det brandberedskab, vi kender i dag, nemlig Skodborg Frivillige Brandværn, blev først oprettet i 1928.

Dette foto er angiveligt fra oprettelsen i 1928. Lige bag brandmandskabet anes taget af sprøjtehuset, som var datidens brandstation. Her stod sprøjtevoanen, når den ikke var i brug.

Stående på jorden fra venstre: Niels Bendixen, Ejner Iversen, Andreas Lindberg, Christian Birkedahl, Jens Kjær, Johannes Bordorff, Jens Christensen, Johannes Fogh, Thomas Rasmussen (til højre for sprøjtevoanen), Martin Gaarde, Theodor Feddersen, Peter Laurup, Andreas Schmidt, Edvard Hansen, Henrik Højberg.

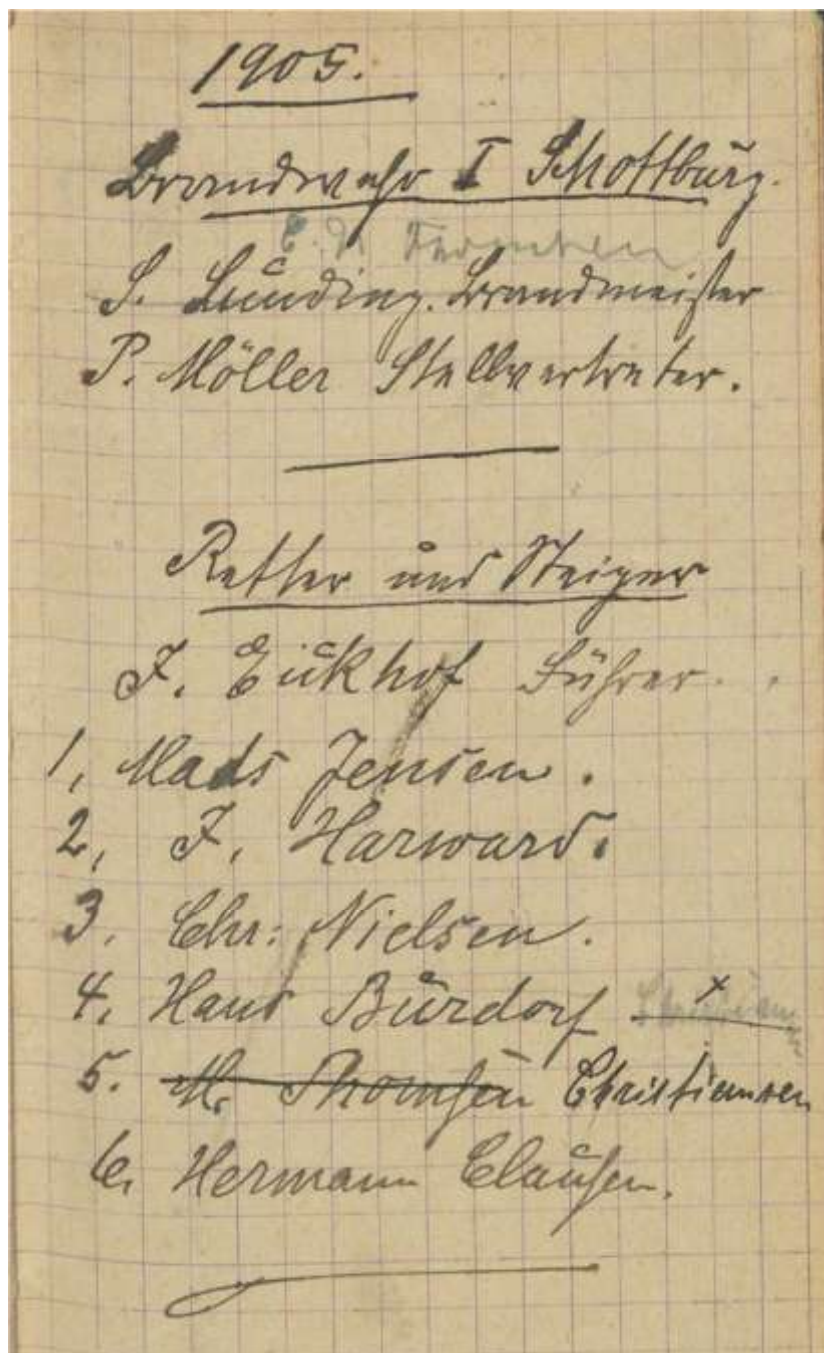
Stående på sprøjtevoanen, fra venstre: Hans Peter Nissen, Niels Just, Chr. Østergård Andersen, Hans Henriksen, Heinrich Nørgaard, Frederik Brink sen., Peter Poulsen (på stigen), Alfred Andersen, Ejner Grejsen.

Sprøjtehuset ved indkørslen til præstegården fra Søndergade, ca. 1940. Der skulle også være et sprøjtehus i Skudstrup; men det er det ikke lykkedes at finde informationer om – endnu.

Fra en optegnelsesbog for perioden 1886-1905 ved vi nu, at der også i tysk tid fandtes et brandværn bestående af lokale borgere. I denne fortegnelse kan man se, hvem der på et givet tidspunkt var en del af brandberedskabet, samt hvilken rolle vedkommende havde – og i 1895-1896 også hvor gammel vedkommende var.

I den seneste optegnelse fra 1905 var følgende personer involveret i brandberedskabet:

Første side af fortegnelsen fra 1905.

Ledelse:

S. Lunding [Stephan Lunding, Skatkær, brandmester – navnet er senere streget, formodentlig fordi han i 1905 flyttede fra byen efter at have solgt Skatkær til Jens Hørlück. Hans afløser var C[arl] N. Thomsen - gårdforpagter, "Engholm". Ejeren var hans svigerfar, J. P. Caspersen, som solgte den i 1906 til Richard Festersen.]

P. Møller [Peter Møller, ejede Møllegården, hvor planteskolen senere blev oprettet], vicebrandmester.

Reddere og stigefolk:

J. Eickhof [i familie med August Eickhoff, "Egegården"?], fører.

Mads Jensen [murer, Søndergade 22]

J. Harward [en Heinrich Haward var ved Folketællingen 1902 karetmager i Søndergade]

Chr. Nielsen [formodentlig Christian Nielsen, sadelmager, Søndergade 21]

Hans Burdorff [Smed, Søndergade 37]

M. Thomsen [Martin Thomsen, snedker, Vestergade 15. – Streget ud og erstattet af en Christiansen]

Hermann Claussen [parcellist, Haderslevvej, nu nedlagt ejendom]

Sprøjtemandskab I:

Peter Schøning, fører [sandsynligvis Johan Peter Schøning, gårdejer, Gilbjergvej 4]

Peter Wolff, sprøjtemester [smedemester, Vestergade 20, solgte 1910 til Alfred Lauritzen]

Otto Kühne [Gårdejer, Skudstrup Markvej 14]

Jens Jepsen [Gårdejer, "Langagergård", Skodborgvej 9]

Rasmus Clausen [Gårdejer, Københovedvej 79]

Carl Thomsen [senere streget over, fordi han overtog posten som Brandmester efter Lunding.]

Heinrich Jensen [søn af Gustav Jensen, "Gejlagergård". Ejede Haderslevvej 12 fra 1903]

Jacob Juhl [Gårdejer, Haderslevvej 9]

Morten Sand [Kätner, Basholthusevej 4]

P. H. Nissen [Peter Hansen Nissen, skrædder, Møllegade 4]

Hans Bruun [Gårdejer, "Nørreris", Trøjborgvej 1]

Hermann Knoll [Landmand, ejendom ved Kongeåen, vest for Vejervejen]

Jacob Brink [Gårdejer, "Melvanggård", Træskodal 14]

Nis Nissen [Nis Peter Nissen, Kätner??]

Niels Peter Nielsen [arbejder, Persillegade 6 ??]

Johannes Mehl [Formodentlig Mähl, tømrer]

Jep Jørgensen

Jens Hørlück [gårdejer, "Skatkær"]

Sprøjtemandskab II:

Johan Ohlsen, fører [Gårdejer, Haderslevvej 10].

Joh[annes] Flentje [Gårdejer, "Stensgård", Haderslevvej 25]

Hans Jakob Jørgensen [søn af gårdejer Juhl Jørgensen, "Birkegård", Skodborgvej 6]

Hartvig Lund [Maler]

Jens Bruun [Gårdejer, "Årupgård"]

Jens Peter Feddersen [Karetmager, Mølletofte 1]

Olger Blom [Gårdejer, "Kraggård"]

Jens Henriksen [graver, Søndergade 31 – eller skomager i Skudstrup??]

Christ. Clausen [formodentlig Chresten Clausen, gårdforvalter]
Peter Jensen [Købmand, Vesterkroen]
Jørgen Christiansen [Gårdejer, Haderslevvej 2]
Hans Frost [Gårdejer, Haderslevvej 11]
Chr. Kjær [Christian Kjær, gårdejer, Chr. Sørensenvej 6 (?)]
Jens Lund
Carl Nissen [Carl Peter Nissen, skomager, Vestergade 26]
Købmand Christensen [Hans Chr. Christensen, Søndergade 27?]
Ferdinand Holm [Søn af Søren Holm, Skomager, Vestergade 16 – senere glarmester på samme adresse]

Vandbærere:

A. Baagøe, fører [Anders Baagøe, Bager, Skodborg]
Andr. Nicolaisen [Andreas Nicolaisen, arbejder, Gilbjergvej 7]
Hans Bull [Gårdejer, Vamdrupvej 2, Skudstrup – formodentlig]
A. Frehr [Andreas Frehr, manufakturhandler, Søndergade 14]
Chr. Lund [flere personer med navnet Chr. Lund]
Detlef Brix [Gårdejer, Gilbjergvej 6]
Marcus Christiansen [senere streget over – Gårdejer, Brudsigvej 1]
Simon P. Bach [Gårdejer, Vejshovedvej 2]
Chr. Jessen Holst [Gårdejer, Basholthusevej 3]
Julius Sievers [Gårdejer, "Elmegård", Haderslevvej 29]
Jørgen Johansen
Therkild Therkildsen [formodentlig Therkel Therkelsen, vognmand, Vestergade 25 - senere ejer af Hans Bruuns gamle gård, og auktionator]
Johan Schmidt [Gårdejer, Skodborgvej 4, Langager]
Andr. Roy [Andreas Roy/Roi, arbejdsmand, husslagter – boede i et hus på Jens Jepsens mark, Langager]
Jørgen Clausen [Gårdejer, "Roygård"]
Lorenz Hansen [Muligvis ejeren af "Højvang", som kom til Skodborg 1905. Ellers er det degnen.]
Faaborg [Claus Faaborg, mejeribestyrer]
Heinrich Lorenz
Maskinhandler Christensen
Johan Thomsen
Fedder Jørgensen [Kroejer, Mikkelsborg Kro]
Wilhelm Kühl [gårdejer, "Grønagergård", Haderslevvej 31- senere kommuneforstander]
Lars Frost [søn af Kätner Christian Frost, Grejsensvej 1; født 1885]

Hornister: [skulle alarmere i tilfælde af brand]

Niels Sterndorf [Møllejer, Skodborg Mølle]
Jørgen Frank [parcellist, Skodborgskov]

Ordensmandskab:

Jacob Lund, fører [Gårdejer, Haderslevvej 8]
Jørgen Sundbøll [Slagter, Parkvej]
Thiesen, domæneforpagter [August Thiesen, "Sundbøllgård"]
Søren F. Hansen [Gårdejer, "Kornvang"]
Johan Lund [gårdejer, "Annalyst"]

Kørselsmandskab:

Jens Hørlück [gårdejer, "Skatkær"]

Chr. P. Christensen [parcellist, Skodborgskov]

Niels Sterndorf [Mølleejer, Skodborg Mølle]

Carl Thomsen [Gårdforpagter, "Engholm". Ejeren var hans svigerfar, J. P. Caspersen, som solgte den i 1906 til Richard Festersen]

Peter Møller [Gårdejer, Møllegården, senere planteskole]

Jens Bruun [gårdejer, "Årupgård"]

Chr. Lund [formodentlig Christian Lund, "Sønderbygård" – men flere andre muligheder]

J. C. Meyer [Jesper Cecilius Meyer, Amtsforstander]

J. C. Kruhls W^w [Jørgen Christian Kruhls enke! Han var krovært, Vesterkroen, og døde i 1897. W^w er ofte forkortelse for Witwe, altså enke; men kan det virkelig passe!? I så fald må det betyde, at hun skal stille med en fra husstanden.]

I alt er altså ca. 80 mand fra sognet indrulleret i brandkorpset – dvs. stort set alt, hvad der kan krybe og gå! Det kunne se ud, som om der er tale om en slags borgerligt ombud.

Hvordan fungerede brandredskabet så i praksis?

I ovennævnte liste over medlemmer af brandberedskabet er der ikke sat alder på. Det er der for de flestes vedkommende i en liste fra 1898. Her var den yngste 16 år, den ældste 70, og ca. 90% af medlemmerne var mellem 16 og 45 år.

Hvis man har haft den samme type brandberedskab i 1914, så har aldersfordelingen sikkert også været nogenlunde tilsvarende. Det betyder så også, at ca. 90 % af brandberedskabet hen mod slutningen af 1915 var forsvundet på grund af indkaldelser til krigstjeneste!

En del af løsningen af det problem har givetvis været, at det tyske vagtmandskab er trådt hjælpende til. Det skete i hvert fald ved branden på "Annalyst" (nutidig adresse: Gl. Vejervej 8). I et brev til Hans Bruun d. 16/6 1916 skriver Sofie Bruun: *"Og nu i eftermiddags er udbygningerne til Johan Lunds gård nedbrændte. Ilden er opstået ved kortslutning, siges det. Den opstod lige kort tid efter, at vi havde spist til middag, og i løbet af en time var alle tre længer nedbrændt. Stuehuset reddedes; men deres møbler blev nok alle næsten ødelagt, for det så jo en tid ud til, at stuehuset også ville gå med. Man gik derfor i gang med at flytte møblerne ud i haven. Der var mange soldater til stede, og alt blev flyttet ud, både skabe, døre, vinduer, ja selv kakkelovnen; men det er jo kedeligt, når det meste er gået i stykker.*

Da vagtmandskabet med jævne mellemrum blev skiftet ud, kunne det naturligvis ikke blive særligt effektivt. Om det ordinære mandskab bestående af sognets beboere har været særligt effektivt er så en anden sag. Der har nok været minimal sandsynlighed for, at man i tilfælde af en større brand som den på "Annalyst" selv under normale omstændigheder i fredstid har kunnet samle mandskab, komme frem til brandstedet og med de ret primitive brandslukningsredskaber slukke en brand før huset/gården brændte ned – især uden for byen.

Ifølge Flensborg Avis brændte Hans Chr. Nicolaisens ejendom "Skovhytten" d. 24/8 1925. Selv om man nu havde haft mulighed for at genopbygge brandværnet efter Genforeningen, var resultatet ikke meget bedre:

Ulykker i Nordalesvig.

Under et kortvarigt, men heftigt Tordenvejr Mandag Nat slog Lynet ned i H. C. Nikolajsens Gaard i Skodborgskov. Bygningerne og det meste af Indboet brændte. Det lykkedes at redde alle Husdyr, hvorimod 1000 Kroner i rede Penge og al den indhøstede Rug gik op i Luer. Lynet slog ned i Nærheden af Soveværelset og antændte saa hurtigt de straaakte Bygninger, at da Sprøften kom, var der Intet at stille op. Gaarden var forsikret for 20,000 Kroner og Indboet for noget mindre.

Viggo Larsen har berettet om sin første oplevelse af brandberedskabet, da han lige havde overtaget "Annalyst" og havde sin første arbejdsdag på gården d. 2. april 1928 – før det frivillige brandværn var blevet oprettet: "Saa lød Brandhornet, og Kirkeklokken klemtede – der var Brand. Jens Hørlicks Gaard brændte, og da det den Gang var hver Mands Pligt at møde op paa Brandstedet og bl.a. hjælpe med at trække den kommunale Sprøjte, var der ikke andet at gøre end at binde Hestene ind igen og løbe til Brand, og blev saaledes det første Arbejde, jeg udførte i Skodborg". Proceduren for brandbekæmpelse har på det her tidspunkt sikkert ikke været meget anderledes under krigen.

Branden hos Jens Hørlicck blev omtalt i en meddelelse i Flensborg Avis:

Skodborg, Mandag.

Stor Ildebrand.

Udbygningerne til Jens Hørliccks Gaard nedbrændte.

I Dag ved Efttiden er Jens Hørliccks Gaard i Skodborg bleven hærgnet af Ildebrand, hvorved alle Udbygningerne blev lagte i Aske. Stuehuset, der saa for sig selv, reddedes. Ilden opstod i Løden, ukendt af hvilken Aarsag, og forplantede sig derfra med rivende Haast til de sammenbyggede Udbygninger, der nedbrændte i Løbet af et Par Timer.

Heste og Kreaturer reddedes. Af Svinene indebrændte Halvdelen, henved 70.

Den brændte Ejendom var delvis nyopført efter en Ildebrand for et Par Aar siden. Dengang reddedes Stalden og Løden. Ejeren har forsikret i Den nordvestalesvigske Brandforsikring for Bygninger for 105,000 Kroner. Deraf stod Stuehuset til 35,000 Kroner.

To år tidligere havde gården også været udsat for brand. Dengang brændte 3 længer, herunder stuehuset, selv om man fik hjælp fra brandberedskabet i både Jels og Rødding. Begge fik i øvrigt en belønning på 200 kr. for deres hjælp fra forsikringselskabet. Denne gang blev kun stuehuset reddet, så det hjalp ikke meget, at der var mange brandfolk til rådighed. Brandårsagen mentes i øvrigt at være en kortslutning:

Skodborg, Onsdag.

Ildebranden, der lagde Jens Hørliccks Gaard i Aske, akyklets Kortslutning, Ingeniør Bjerre fra Aaskov har fundet to Ledninger, der var brændte over.

Efterskrift.

Det var så, hvad det kunne blive til i denne omgang om livet i Skodborg sogn under 1. Verdenskrig. Det er langt fra den fulde historie! Der er tale om nogle få glimt hist og her, baseret på nogle få kilder; men alligevel nok til, at man kan få en fornemmelse af de mange og store udfordringer, man havde at kæmpe mod, samt om hvordan man forsøgte at overvinde dem. Og ved hjælp af en del gamle fotos – især fra Hjemstavnsarkivet i Skodborg – kan man også via denne beretning få et indtryk af de fysiske rammer, som begivenhederne udspillede sig i.

Det har været fantastisk spændende at arbejde med alle de mange forskellige historier og skæbner; men det irriterer mig, at jeg ikke på et meget tidligere tidspunkt har opsøgt og talt med hovedpersonerne. Jeg har jo som barn dagligt set adskillige af dem i bybilledet og også set dem i forbindelse med Våbenstilstandsdagen; men den gang havde jeg ikke sans for den store historiske værdi, som de bar rundt på. Med deres død er mange værdifulde informationer om den tid gået tabt; men heldigvis har nogle af dem efterladt sig breve, postkort og erindringer, som jeg har kunnet suge til mig af. De fleste af børnegenerationen er også døde nu; men de, der er tilbage, samt børnebørn-generationen har heldigvis været meget hjælpsomme med at løfte lidt af sløret for den tid – og det er jeg dem stor tak skyldig for.

Indholdsfortegnelse

Indledning.	2
Indkaldelse til krig.	3
Familien Feddersen.	4
Familierne Nicolaisen.	5
Andreas Nicolaisen.	5
Hans Christian Nicolaisen.	6
Familien Schultz, Skudstrup Mark.	8
Landbruget.	11
Fjernstyring.	11
Hvordan man drev landbrug uden mændene.	14
Børnearbejde.	15
Kirsten og Lorens Hansen, Højvang.	16
Indkvarteringer.	19
Enker.	25
Jens Hørlück.	26
Byerhverv.	28
Håndværkere.	28
Karetmager Jens Søeberg.	29
Butikshandlende.	32
Købmænd.	32
Manufakturhandlere.	36
Bagere.	37
Slagtere.	39
Andre.	40
Andre erhvervsdrivende:	41
Mølleejere.	42
Andre indkaldt til krigstjeneste:	46
Vareknaphed.	47
Reguleringer og beslaglæggelser.	47
Udstedelse af Reguleringer og anordninger.	47
Konsekvenser af knaphed.	69
Konsekvenser for dagliglivet på landet.	69
Sult i byen/Skodborg.	70

Tyveri.	72
Alternative produkter.	72
Snyd med begrænsninger.	73
Smuglerier.	76
Forsyninger ude fra.	79
Brændsel.....	82
Skole og undervisning.....	84
Konsekvenser for børnene.....	91
Kirken.	95
Drukkenskab.....	99
Ringridning.	109
Brandberedskab.	111
Efterskrift.	117